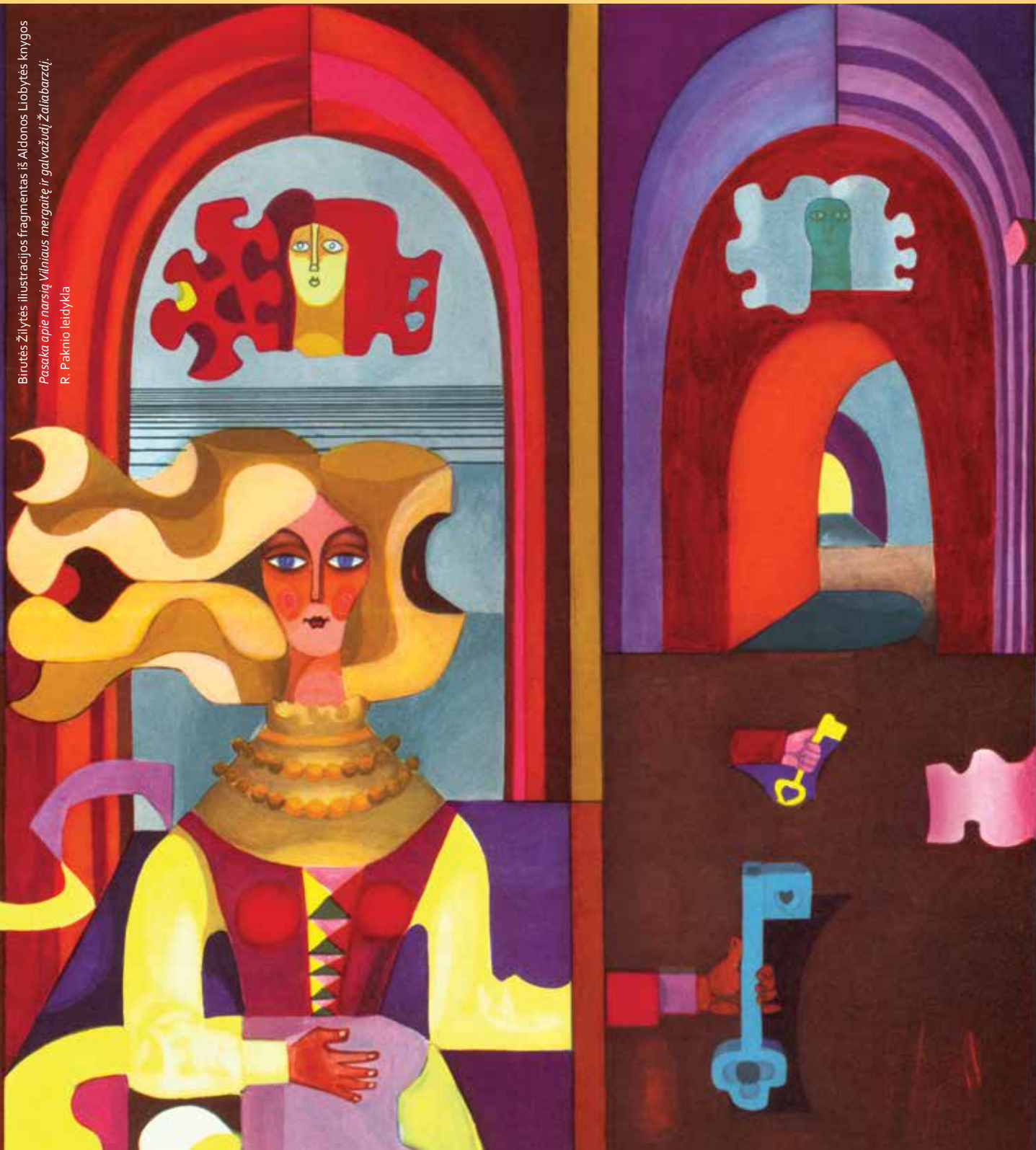

RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą

2023 Nr. 2 (106)

Birutės Žilytės iliustracijos fragmentas iš Aldonos Liobytės knygos
Pasaka apie narsią Viniiaus mergaitę ir galvažuojį Žaltabarzdį.
R. Paknio leidykla

Mokytojams, bibliotekininkams,
vaikų literatūros tyrėjams, rašytojams,
ilustruotojams, leidėjams, tėvams,
studentams

Vyriausioji redaktorė

Džiuljeta Maskuliūnienė, prof. hum. m. dr.
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Atsakingoji sekretorė

Reda Tamulienė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Redaktorės

Eglė Baliutavičiūtė (*užsienio vaikų ir jaunimo literatūra*)
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Rita Karpavičienė (*vaikų ir jaunimo literatūra
edukacijos procese*)

(Panevėžio r. Raguvos gimnazija)

Asta Skujytė-Razmienė, hum. m. dr. (*moksliniai tyrimai*)
(Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

Redakcijos kolegija

Raimonda Budnikienė
(Panevėžio „Vyčio“ progimnazija)

Loreta Jakonytė, hum. m. dr.
(nepriklausoma tyrėja)

Roma Kišūnaitė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Inga Mitunevičiūtė
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos
(IBBY) Lietuvos skyrius)

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, hum. m. dr. (hp)
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos
(IBBY) Lietuvos skyrius)

Antanas Šimkus, poetas
(Lietuvos rašytojų sąjunga)

Kristina Vaisvalavičienė, hum. m. dr.
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kalbos redaktorė

Ligita Mykolaitienė

Dizainerė, maketuotoja

Lina Eitmantytė-Valužienė

Rubrikų piešinių autorė

Irena Genušienė

Viršelyje – iliustracija iš Aldonos Liobytės knygos
*Pasaka apie narsią Vilniaus mergaitę ir galvažudį
Žaliabarzdį*, IV leidimas, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2019.
Dail. Birutė Žilytė

TURINYS**SVEIKI!**

Vilniuje yra Vaikų gatvė, Džiuljeta Maskuliūnienė ... 1

BALANDŽIO 2-OJI – TARPTAUTINĖ VAIKŲ KNYGOS DIENA

Apie premijas, Praną Mašiotą ir save, mieliausssiajį, Justinas Žilinskas ...2–4

Knyga padeda įsijausti į jaunų žmonių gyvenimus, Ūla Šveikauskaitė ...4

APŽVALGOS

**Nostalgija, kasdienybė ir truputis magijos (2022 m. realistinė proza
vaikams ir jaunimui)**, Asta Skujytė-Razmienė ...5–10

**Kai viskas savo vietoje (2022 m. verstinių knygų vaikams ir paaugliams
apžvalga)**, Inga Mitunevičiūtė ...11–16

**Nuo Anykščių iki Amerikos (2022 m. lietuvių autorių vaikų ir paauglių
knygų iliustracijos)**, Dalia Karatajienė ...17–23

RETRO

Pasakų miestas Vilnius, parengė Reda Tamulienė ...24–25

NUOTRAUKOS PASAKOJA

Supratau, kokia brangi ir graži mūsų sostinė,
parengė Džiuljeta Maskuliūnienė ...26–27

STRAIPSNIAI

Vilnius lietuvių vaikų poezijoje, Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė ...28–34

**Pasivaikščiøjimai po Vilnių (pažintinės knygos apie Vilnių vaikams ir
paaugliams)**, Asta Plechavičiūtė ...35–40

SUKAKTYS

**„Nėr laiko snausti ir tingėti“ (Ksavero Sakalausko-Vanagėlio 160-osioms
gimimo metinėms)**, Džiuljeta Maskuliūnienė ...41–47

Pabaisas pažinęs Maurice'as Sendakas (95-osioms gimimo metinėms),
Eglė Baliutavičiūtė ...48–52

MANO VAIKYSTĖS SKAITYMAI

Vaikystėje visi tikime, kad mes – patys nuostabiausi,
Remigijų Misiūną kalbina Gintarė Adomaitytė ...53–57

PASKAITYKIM, MAMA, TĖTI!

Paukštelių piemu, šunelis, Skrisi, Keturi Kartai NE, Baisiausias eilėraštis,
Evelina Daciūtė ...58–59

BIBLIOGRAFIJA

**Apie vaikų literatūrą ir skaitymą 2022 m. (straipsniai, recenzijos,
informacinės publikacijos)**, sudarė Roma Kišūnaitė ...60

KRONIKA. INFORMACIJA. SKELBIMAI

Parengė Roma Kišūnaitė ...61–64

SUMMARY ...65

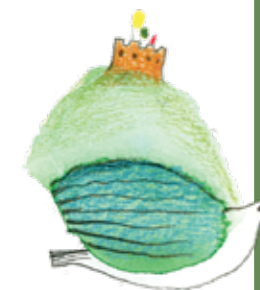
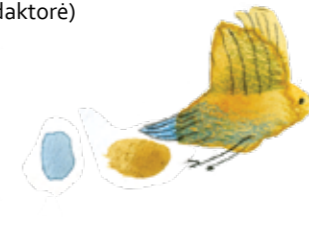
Vilniuje yra Vaikų gatvė

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ

(Žurnalo *Rubinaitis* vyriausioji redaktorė)

Linos Eitmantytės-Valužienės iliustr.

Bevartydama Agnės Ulytės ir Monikos Vaicena-
vičienės knygą *Gatvių susitikimai. O kas, jeigu Vil-
niaus gatvės šnekėtųsi?* (2019), aptikau iki tol man
nežinotą Vilniaus Vaikų gatvę. Pasidomėjau plačiau.
Pasirodo, tai yra nedidelė gatvelė (ilgis apie 600 m,
stovi 25 namai) Naujininkų seniūnijoje¹, čia yra ir
vaikų įstaiga – Salininkų gimnazija. Knyga kviečia
linksmai pakeliauti po Vilniaus gatvių labirintus.
Literatūra turi galią parodyti nežinomus objektus,
nukreipti mūsų žvilgsnį ten, kur galbūt niekada ne-
užklystume, ko niekada nepamatytume.

Šis *Rubinaičio* numeris dedikuojamas Vilniaus
700-ajam jubiliejui. Dar prieš šimtą metų poetas
aušrininkas Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis para-
šė ilgą eilėrašį „Gedimino sapnas“, kur poetizuo-
jamas Vilniaus įkūrimas, tikima jo saulėta ateitimi:

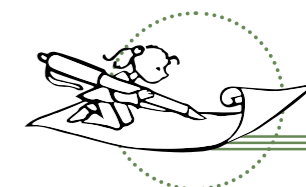
*Šeši šimtai metų skiria
Mus nuo tos gadynės,
Bet mūs Vilnius bus, kaip buvęs,
Saulė mūs Tėvynės!*

Kaip apie Vilnių, Lietuvos sostinę, kalbėta ir
kalbama mūsų vaikų ir jaunimo literatūroje? Viena
tikrai galima pasakyti: Vilnius daugiausia dėmesio
vaikų literatūroje susilaukęs Lietuvos geografinis
taškas – tai natūralu. Ypač pastaruoju metu pasiro-
dė nemažai naujų pažintinių knygų. Labai svarbu,
kad skaitantis vaikas, paauglys literatūroje išvystų
ne tik pasaulio įvairovę, bet ir atpažintų vaizduoja-

mą savo kraštą, gimtąsias vietas, savo šalies sosti-
nę. Patriotiniai motyvai, Tėvynės meilės skiepijimas
bręstančiai asmenybei labai aktualūs, reikšmingi
buvo ir aušrininkų laikais, ne mažiau ir dabar. Vai-
kų literatūra turi padėti pažinti, pamilti, branginti.
Ir gal tada bus saugomi ir Vilniaus, ir visos Lietuvos
ąžuolai? Tame pačiame eilėraštyje Sakalauskas-Va-
nagėlis primena: „Amžinai miškai žaliavo / Mūsų
Lietuvoje...“

Šia proga žurnale publikuojami du specialiai
parengti straipsniai: Gražinos Skabeikytės-Kaz-
lauskienės „Vilnius lietuvių vaikų poezijoje“ ir Astos
Plechavičiūtės „Pasivaikščiøjimai po Vilnių“, kuria-
me nagrinėjamos lietuvių autorių pažintinės knygos
apie Vilnių vaikams ir paaugliams. Žurnalo viršeliai
irgi skirti Vilniaus temai. Vilniaus tema plėtojama
ir rubrikoje „Retro“. Čia Reda Tamulienė atverčia
žymiojo lietuvių vaikų literatūros žurnalo *Genys*
puslapius, kur 1973 ir 1979 metais buvo rašyta apie
Vilniaus ateities architektūros vizijas, o rubrikoje
„Nuotraukos pasakoja“ spausdinamos įtaigios Jani-
nos Degutytės, Martyno Vainilaičio, Aldonos Lioby-
tės ir dailininkų, vaikų literatūros iliustratorių Sigu-
tės ir Vytauto Valių nuotraukos, 1952–1966 metais
darytos Vilniaus mieste. Publikacijoje menininkų
įspūdžiai apie Vilnių apibendrinti poeto Vainilaičio
fraze „Supratau, kokia brangi ir graži mūsų sostinė“.

¹ „Vaikų gatvė“, *Vilniaus katalogas*, interneto prieiga:
<http://vilnius21.lt/vaiku-g1852812.html> (žiūrėta 2023-05-01).

Apie premijas, Praną Mašiotą ir save, mieliaussssiqjį

JUSTINAS ŽILINSKAS

Keistas dalykas yra premijos. Viena vertus, stengiesi jų nesureikšminti, juk visa tai – ir tuštybių mugės dalis, kita vertus, džiaugiesi pastebėtas, nes iš tuštybių mugės patekti į tyro vandens ratą nelengva. Premijų teikėjai turbūt irgi jaučiasi tokie pat svarbūs kaip ir premijų gavėjai – juk jie akimirka įgyja sprendimo teisę, remdamiesi autoritetu, kurio neturi gavėjas.

Puikiai atsimenu, kaip dar tolimais 2007-aisiais, kai mano *Gugis – girių kaukas ir žmonių draugas* gavo IBBY debiuto premiją, džiaugiausi tuo įvertinimu. Ir kaip buvo nemalonu, kai man viešai tuo pasidžiaugus kažkas, žinoma, nepasirašęs, pakomentavo: „Tai kad nebuvo kam duoti, todėl ir davėm.“ Aš puikiausiai suprantu, kad tai galėjo parašyti bet kas, neturintis nieko bendro su premijomis ar jų skyrimu (interneto privilegija – būti bet kuo). Bet žinota, kur smogti – per savivertę, tik ką paglostytą premijos, leidusios įtikėti, kad kažką darai gerai. Pamenu ir tą atvejį, gerokai vėliau, kai po keleto taurių vyno man suokalbiškai buvo pareikšta: „Tu jau nepyk, bet aš tai buvau griežtai prieš tai, kad tau duotume Mašiotą.“ Tada norėjau nusijuokti į veidą ir pasakyti: „Žinote, nereikia man to Mašiotą, jeigu jūs net knygas, apie kurias kalbate, painiojate.“ Dabar turbūt ne vienas pagalvojote: bet ir bjaurus šis autorius, asmenines sąskaitas per laureato žodį suvedinėja, tai ar vertas jis dar kokių nors premijų? Vienas iš rašytojo pašaukimų yra rašyti tai, ką matai ir manai. O galios žaidimai žmonių pasaulyje – vienas iš didžiausių literatūros įkvėpimų nuo Helsingborgo iki Karaliaus uosto.

Mano pažįstamas rašytojas viešumoje vis dar save menkina ir nedrįsta vadintis rašytoju, nes jis kol kas yra tik autorius – mat taip jį po pirmosios knygos kvalifikavo redaktorius, matyt, irgi pajutęs

galią. Įdomu, kad šis rašytojas jau gavo ne vieną premiją, bet pradinis, mano supratimu, pažemini-mas išliko ir net premijos nepajėgia to pataisyti. O kita pažįstama rašytoja džiaugiasi dideliais tiražais, begaline skaitytojų meile, bet ją aplenkia premijos – pagal tai, kiek apie tas premijas kalbama, matyti, kad skaudu. Kuris iš jų geresnis, kas galėtų pasakyti? Ar tikrai premijos išskirtų draugus, bendražygius, mylimuosius, partnerius? Pavydo juk dar niekas nepanaikino, o premija klasifikuoja: vieną nublizgina nelyg rožinį kadilaką, o kas lieka kitam ar kitiems?

Tad klausiu savęs: ar aš turiu imunitetą premijoms ir jų blizgesiui? Dabar jau regis, kad turiu (tiesa, reikėjo porą tų premijų gauti). Bet šis imuniteto pojūtis tęsiasi tol, kol pajaučiu naujos premijos paglostymą. Tada, nors ir nesinori pripažinti, staiga tai tampa gana svarbu ir vertinga: ir pamojuoti yra kuo, ir nėra apmaudo: „Ech, ne man.“ Atvirai – mūsų, rašytojų, pasaulyje labai svarbu premijos, *curriculum vitae*, kur tos premijos nugula ir paskui palengvina stipendijų, kūrybinių rezidencijų ir kt. gavimą. Svarbūs ir tiražai, leidžiantys tas rezidencijas nusipirkti. Trečias kelias veda į niekur arba į stalčių, ir jam reikia ypatingos tvirtybės, nes knyga – tai vis dėlto medicina, ji skirta skaitytojui, jeigu ne tikram, tai bent tam, įsivaizduojamam. Ir čia, pažvelgęs į save, galiu tik juoktis: žinoma, kad esu ekspertų ir premijų dalintojų pusėje, juk aš – premijuotasis, o tiražai – smulkmena, ar ne? Svarbiausia – mano kūrinio vertė! Ar būčiau tuo įsitikinęs, jeigu eičiau antruoju keliu? Nežinau. Ak, norėčiau abiejų iš karto? Bet gal aš tik autorius, ne rašytojas? O dar tiksliau – tas vaikas, kurį tą pačią dieną ir paglostė (ekspertai), ir aprėkė (neišpirktas tiražas). Ką tas vaikas labiau prisimins?

Tad leiskite šiek tiek nuklęsti į prisiminimus. Vartau knygą apie Praną Mašiotą *Prano Mašiotą šviesa* ir suprantu, kad apie jį kaip žmogų ir intelektualą aš beveik nieko nežinau, išskyrus „Prano Mašiotą knygynėlio“ seriją ir tai, ką mokykloje teko nugirsti. Pažadu sau tą knygą perskaityti, nors žinau, kad pažadas užtruks – juk prie lovos ir taip įspūdinga knygų stirtelė. Gėda? Šiek tiek. Jau sakiau, kad su nuostaba atsiminiau, kurios „Prano Mašiotą knygynėlio“ knygos man labiausiai įstrigo nuo vaikystės. Ne, tai nebuvo jo paties kūryba vaikams, pirmiausia tai Jono Svenssono *Jūroje ir salose*. Dviejų draugų pabėgimas slapčia nuo tėvų burvalte į Danijos sąsiaurius. Visa kita – tik nugarėlių virtinė. Tik dabar

suvokiu, kad visos tos nugarėlės buvo Prano Mašiotą vertimai. Kad pažintum, reikia laiko, o jo vis mažėja.

O kieno vardu aš pats vadinčiau vaikų ir paauglių literatūros premiją? Ir čia man – pokšt – iš karto vardas. Vytautės Žilinskaitės. Nes *Kelionė į Tandadriką* – nors mūsų pavardės panašios, bet giminytės jokios. O gal Violetos Palčinskaitės? Mano pasirinkimai turbūt nenustebino, juk kiekvienas pirmiausia tapatinamės su tais kūriniais, kurie mums brangūs. Kartu, skaitant ekspertų atsiliepimus apie *Bėglius*, kyla klausimas, ar tik aš (mes) jų neapgavome: elegantiškai, intelektualiai pakišdami jiems tai, ką vertino jų ir mano karta: storą knygą, ilgą istoriją, daug

Autoriai leidykloje „Aukso žuvis“. Sigitos Pūkienės nuotr.

paveikslėlių. Taip, kaip buvome įpratę, kai buvome paaugliai. „Čia – paaugliams“, – sakom. „Ane?“ – atsiliepia dabartinis paauglys. Tada belieka mirktelėti: „Yra ir erotinių scenų.“ Paauglys: „Tokių kaip *Miškais ateina ruduo!*“ Kitaip tariant – vieną kartą jau apgavo, ieškok kito būdo.

Galvoju, ar ir pats savęs neišdaviau – juk į literatūrą atėjau iš fantastikos. Viena iš savo misijų (kaip skambu!) laikau rašyti ir remti lietuvišką fantastiką, tą žanrą, kursai menkai bekvėpuoja. O *Bėgliuose* fantastikos – nė lašo. Po galais, aš net nepagalvoju, kad jie plaukdami galėjo sutikti jeigu ne „Skrajojantį olandą“, tai bent „Mary Celeste“! Nesutiko. Iš kosmosų, antiutopijų, kelionių laiku, maginės fantastikos nusileidau į nuodėmingąją žemę, ir ji

Knyga padeda įsijausti į jaunų žmonių gyvenimus

ŪLA ŠVEIKAUSKAITĖ

Džiugu ir netikėta, jog mudu su Justinu dalijamės Prano Mašioti premija už geriausią metų knygą vaikams ir paaugliams. Gera žinoti, kad turinys aktualia tema sulaukė solidaus įvertinimo!

Pirmiausia norėčiau padėkoti visai kūrybinei komandai: Justinui Žilinskiui, „Aukso žuvų“ leidyklai, knygos scenaristui Titui Antanui Vilkaičiui, istorikui Daumantui Kiulkiui, knygos dizaineriui Zigmantui Butauičiui. Viliuosi, jog mums pavyko perteikti antrosios lietuvių emigracijos bangos realijas paaugliams suprantama ir patrauklia forma.

Nors knyga istorinė, man, kaip žmogui, gyvenančiam emigracijoje, knygos tema apie kelionę svetur į nežinomą yra artima. Tikiu, kad neįprasta iliustruoto romano forma padės jaunam žmogui įsi-

pasitiko mane premijomis. Ar dar sugebėsiu pakilti?

Baigdamas šį neįprastą rašinėlį noriu atsiprašyti visų, kurie pasijuto įskaudinti ar nusivylę dėl mano žodžių, minčių srauto. Ne kiekvieną dieną net laureatas gauna eterį (beje, o kaip būtų lietuviškai – ažuoleatas turbūt?), kartais juo norisi pasinaudoti, neapsiriboti vien formaliais linksėjimais ir reveransais. Ir dar kartą noriu padėkoti visiems, vedusiems į *Bėglius*, prisidėjusiems prie *Bėglių*, įvertinusiems *Bėglius*, radusiems save ar savo svajas *Bėgliuose*. Aš dėkingas ir už gražius žodžius apie knygą, ir už premiją. Turiu tik du norus: pirmą, kad kitais metais IBBY premija būtų teikiama jau laimėjus Ukrainai ir sugrįžus taikai; antrą, kad *Bėglius* atrastų ir skaitytojai.

Bėgu toliau.

jausti į kitų jaunų žmonių gyvenimus. Ir nesvarbu, kad knygos veiksmas mus sugrąžina į daugiau nei prieš šimtą metų buvusią tikrovę. Nerimas prieš verčiant naują gyvenimo puslapį emigracijoje, kelionės nuovargis, namų ilgesys, neįprasta aplinka – tai rūpesčiai, su kuriais emigrantai susidurdavo anksčiau, susiduria ir dabar.

Esu dėkinga už galimybę dirbti su istorine medžiaga, už progą vaizdu interpretuoti grožinį tekstą apie jaunų avantiūristų kelionę laivu per Atlantą. Tikiuosi, kad savo piešiniais pavyko atspindėti dvidešimto amžiaus pradžios lietuvių išeivių istorinę ir emocinę realybę.

Ačiū!

Nostalgija, kasdienybė ir truputis magijos

(2022 m. realistinė proza vaikams ir jaunimui)

DR. ASTA SKUJYTĖ-RAZMIENĖ

(Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

Vasarai prasidėjus paimti knygą į rankas tampa nemenku iššūkiu – juk tiek daug įdomaus vyksta kitapus namų sienų! Festivaliai, koncertai, stovyklos, o ir tiesiog labai suprantamas noras patįsoti ant pledo kur nors kaime ar kolektyviniame sode po obelimi, o gal pajūryje, kojų pirštus sukūšus į gelsvą smėlį, klausytis mėgstamos muzikos, gal telefone žiūrėti kurį nors iš „Netflix“ serialų. Kai lauke gražus oras, prie knygų sunku sėdėti ne tik vaikams ir paaugliams, bet ir literatūros kritikams bei apžvalgininkams! Tačiau išsitempusi krėslą, nešiojamąjį kompiuterį ir gerą glėbį 2022-aisiais parašytų knygų, įsikurdinau sodo medžių pavėsyje, kur bandžiau suprasti, apie ką buvo šie metai vaikų ir jaunimo literatūroje. Reikšminiai žodžiai būtų trys: nostalgija, kasdienybė ir magija (nebūtinai šia eilės tvarka). Bet apie viską nuo pradžių.

Šviesiai įprasmina kasdienybė su žiupsneliu magijos

Ar kada susimąstėte, jog, atidžiau pažiūrėjus, kiekvieno iš mūsų gyvenimas, net ir pati nykiausia kasdienybė ar, atrodytų, niekuo neišsiskiriantys veiksmai, gali tapti kieno nors kūrinio įkvėpimu? Štai kad ir Evelinos Daciūtės ir Agnės Nananai knygoje *Švelniūra* („Alma littera“) aprašomas Alisos ir jos pudelio Barbariso vizitas pas kirpėją. Arba Tomo Liutkevičiaus knygoje *Mano geriausias atostogos* („Alma littera“) Gretos tėčio nupirkta atostogų fondui skirta taupyklė, mergaitei sukėlusį tikrą galvos skausmą – kaip greičiau ją pripildyti?

Kiek kitokią situaciją knygoje *Manęs nėra* aprašo Ignė Zarambaitė ir Ieva Zalepugaitė („Niekio rimto“): Motiejaus ramų gyvenimą supurto žinia – jis turės broliuką. Deja, berniuko svajonė yra ne broliukas, o šuniukas, bet tėvai to nesupranta. Pamažu bute ima atsirasti daiktų, skirtų būsimam mažyliui, tad Motiejus ima maištauti iššvaistydamas savo drabužius ir žaislus: „Jis taip lengvai neužkariaus MANO NAMŲ!“ (šioje knygoje puslapiai nenumeruojami). Mamai parvykus su naujagimiu, berniukas stebi, kaip susirinkę seneliai, teta ir dėdė „[] apspitę aikčiojo iš susižavėjimo. Dirstelėjau ir aš viena akimi. Pasakysiu nuoširdžiai – nesuprantu, kuo jiems patinka tas raudonveidis neūžauga...“ Negana

to, Motiejų tėvai siunčia atnešti sauskelnių, drabužėlių ar kitų dalykų, o tai tik dar labiau siutina iki tol vienturčio privilegijomis besimėgavusį berniuką. Įširdęs ant tėvų, Motiejus nusprendžia pabėgti... nepabėgdamas iš namų. Pasislėpęs spintoje, jis laukia, kada tėvai ims jo ieškoti. Trumpam sugrįžęs jis vėl dingsta, bet, didžiam jo nusivylimui, „[š]įkart tėvai nė nesivargino manęs ieškoti“. Regzdamas planus, kaip broliuką „išgyvendinti“ iš namų, vėliau bandydamas jį išgąsdinti, Motiejus vis daugiau laiko praleidžia su mažyliu ir supranta, kad „tasai pyplys ničnieko neišmano. Net nenulauko knygos. Ir nėra žaidęs futbolo. Nė karto nelipo į obelį. Nežvejojo ešerių. Nevažiavo dviračiu. Nekonstravo mašinėlės. Nekramtė spalvotų cukrinių slikių. Neglostė triušelio ar šuns“. Pamatęs savo atspindį broliuko akyse, Motiejus supranta, kad jis yra vyresnysis brolis, tas, kuris galės mažylį supažindinti su pasauliu, todėl vietos namie užteks abiem.

Zarabaitės ir Zalepugaitės kūrybinis tandemas imasi svarbios – šeimos pagausėjimo – temos. Pasirenkant pasakotoju vyresnįjį vaiką atskleidžiama, kokios emocijos gali apimti vaiką, sužinojusį, kad jis nebebus vienintelė atžala šeimoje. Iki tol buvus dėmesio centre tenka susitaikyti su realybe, kad (teoriškai) tėvų dėmesys bus dalijamas po lygiai, o, kaip mąsto Motiejus, „juk visi puikiai žino – dalijant iš dviejų VISKO SUMAŽĖJA PERPUS“.

Manęs nėra žaismingai fiksuoja vaiko emocinę kelionę nuo neigimo, priešinimosi, pykčio iki susitaikymo ir naujo vaidmens šeimoje priėmimo. Jaukios Zalepugaitės iliustracijos kuria Motiejaus ir jo šeimos pasaulį ir papildo tekstą smulkiomis detalėmis.

Ši knyga be perdėto moralizavimo ir didaktikos parodo mažajam skaitytojui, kad viskas yra įveikiama, visi pokyčiai, kokie jie atrodo baisūs, gali būti į gera, tereikia į situaciją pažiūrėti kitu kampu.

Apie mažųjų problemas knygoje *Tėtis darželyje* rašo **Tomas Dirgėla** (ilustravo **Tomas Liutkevičius**) („Alma littera“): vieną rytą pabudusi Jonė trepteli koja ir nusprendžia, kad į darželį ji neis. Priežastis? Vidinis kosulys: „Kai kosėji į kitą pusę, į vidų. Ir niekas tada nemato“ (p. 6). Padėtį gelbėti nusprendžia tėtis, pasakęs, jog vietoj Jonės į darželį galintis nu-

eiti ir jis. Žinoma, Jonė negali šito praleisti, todėl į darželį iškeliauja abu.

Darželyje tėčio (ir Jonės) laukia įvairūs išbandymai: neatlaikiusi tėčio svorio lūžta kėdutė, ant galvos tėtis netyčia užsiverčia košės dubenėlį (tokia pavyzdžiu suskumba pasekti visi grupės vaikai), įstringa žaidimų tunelyje, vėliau tiesiai į tėčio veidą atskrieja mėsos kukulis... Auklėtojai Vaidai padavus servetėlę Jonės tėčiui, vaikai ima šnabždėtis, kad „[a]uklėtoja myli tavo tėtį“ (p. 23). Mergaitė ima panikuoti: ji jau turi mamą, tai kur reikės dėti antrą („Kai šauksiu vieną, ateis abi! O iš kur mes gausime dar vieną kėdę virtuvėje?“ p. 24), tačiau netrukus ji išgirsta mamos balsą ir pasižada sau, kad tėčio į darželį daugiau nebesives (p. 31).

Dirgėla dėlioja kuriozų kupiną siužetą, įrodantį, kad kiekvienas šeimoje ir bendruomenėje turi savo pareigų ir darbų. Tėčiui pasirinkus eiti vietoj Jonės į darželį, kyla daugybė nesusipratimų, kurių kulminacija – tariama meilė tarp jo ir grupės auklėtojos Vaidos. Šį paskutinį knygos „nuotykių“ vis dėlto laikyčiau silpniausia knygos vieta, bet tikrai ne dėl to, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigose vaikai tokių dalykų nesakytų ar neprisigalvotų (kaip dešimt metų gyvenusi šalia valstybinio vaikų darželio galėčiau papasakoti dar ne tokių pokalbių). Šis siužeto vingis sugriauna iki tol vyravusią smagią, Guliverio nuotykius lilitų šalyje primenančią atmosferą. Visas situacijų komiškas tekste kyla būtent iš to, kad suaugęs žmogus vaikams kelia rūpesčių, nes jis nebėra mažas, yra ne savo vietoje. Vaikų sugalvojama meilės linija kūrinio nuotaiką kardinaliai pakeičia – jie ima spekuliuoti, kalbėti tarsi smalsūs biuro darbuotojai, bandantys įspėti, ar tarp jų kolegų vyksta tarnybinis romanas, ar ne, svarstantys, ką tada reikėtų daryti: „Tada reikia padaryti, kad tavo tėtis nemylėtų Vaidos“ (p. 26).

Liutkevičiaus iliustracijos išplečia Dirgėlos tekstą, skaitytojas jose randa ir papildomos informacijos, vaikų dialogų, pateiktų komikso formatu.

Tėtis darželyje būtų visai vykęs pamokymas apie tai, jog kiekvienas iš mūsų tam tikru amžiaus laikotarpiu atlieka vienokį ar kitokį socialinį vaidmenį, tačiau paskutinę knygos dalį galima prilyginti situacijai, kai į nepretenzingai, bet sklandžiai riedėjusio dviračio ratus įkišama lazdelė...

Dail. Ieva Zalepugaitė

Dail. Tomas Liutkevičius

Dail. Lina Žutautė

Beveik neįmanoma rašant apie realistinės prozos knygas vaikams nepaminėti „Kakės Makės“ serijos knygų, tuo labiau kad 2022 m. pasirodė **Linos Žutautės** *Kakė Makė ir magiška kelionė* („Alma littera“). Šį sykį Kakė Makė su tėčiu leidžiasi į kelionę traukiniu. Kad kelias nepailgtų, mergaitė išslygia, jog tėtis jai pasektų pasaką. Tėtis sutinka su sąlyga: „Ar padėsi man sugalvoti žodžius, jeigu aš jų staiga pritrūkičiau?“ (knygoje puslapiai nenumuojami). Taip gimsta pasaka apie mergaitę Nekorneliją, kuriai jos tėtis padovanoja stebuklingą žibintuvėlį. Kaip ir daugelyje pasakų, Nekornelijos pasaulyje egzistuoja grėsmingas miškas, o jame gyvena nuožmus slibinas. Nekornelija netrunka su šia būtybe susidurti, tačiau greitai paaiškėja, kad ne toks jau tas slibinas ir žiaurus – mažų mergaičių jis nevalgo, o piktas atrodo tik todėl, kad „tiesiog tokia (...) antakių forma“. Nors ir didelis, slibinas bijo kažko, kas paslapčia prasmuko į jo urvą, todėl Nekorneliją nusprendžia slibinui padėti ir apšviečia jo urvą. Kaip ir galite nuspėti, iš urvo išbėga ir slibiną puola drąsusis riteris. Vis dėlto Kakei Makei toks siužetas neatrodo geras, ji perima iniciatyvą vietoj riterio urve patupdydama drąsą princesę, kuri slibiną pakviečia į pažamų vakarėlį.

Naujausia „Kakės Makės“ serijos knyga neša aiškią žinutę – fantazijai ribų nėra, o kuriamame pasaulyje esi laisvas dėlioti viską taip, kaip nori. Akcentuojama ir tai, jog pasakų kūrimas gali būti smagi ir įtraukianti veikla ne tik vaikui, bet ir suaugusiajam.

Kakė Makė ir magiška kelionė skirta ikimokyklinio ir jauniausio mokyklinio amžiaus skaitytojams. Ji skirta ir tėvams kaip pagalbos priemonė, galinti sumažinti klausimų „Ar jau atvažiavom?“, „Ar dar toli?“, „Kada būsim?“ skaičių, paversti kelionę mažų nuotykiu. Knygos pabaigoje pateikiami keli žaidi-

mai, psichologės Astos Blandės komentarai apie keliones su vaikais ir kaip joms pasiruošti.

Vizualusis knygos matmuo prilygsta tekstui, kadangi mažajam skaitytojui tikrai yra į ką paganyti akis: per du puslapius išdėliotos smulkmeniškos ir dinamiškos (iš serijos „Ką žmonės veikia visą dieną“) iliustracijos pritraukia žvilgsnį, išplečia tekstą, suteikia papildomos informacijos apie knygelėje aprašomus įvykius. Dėl patogaus formato *Kakė Makė ir magiška kelionė* galima gabentis kartu išsiruošus į kelią su mažaisiais. Kas ten žino, gal kolektyvinis pasakų kūrimas virs mėgstamiausia jūsų šeimos veikla kelionėse?

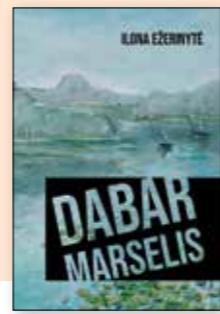
Pradinių klasių mokiniams skirta dar viena **Daciūtės** knyga *Geriausią gimtadienio dovaną* (ilustravo **Viktorija Ežiukas**, „Alma littera“). Pagrindinė šios knygos herojė Liuka susiduria su daugeliu vaikų (ir suaugusiųjų) opiu klausimu – kokios dovanos gimimo dienos proga ji norėtų. Nerasdama atsakymo, mergaitė ima klausinėti savo artimųjų, draugų, mokytojų, ko jie norėtų gauti dovanų. Paaikškėja, kad suaugusiųjų troškimai – tai patirtys („Savaitės palapinėje kur nors prie ežero. Kaip vaikystėje... Laužas, bulvės pelenuose, jonvabalai...“ (p. 10); „Norėčiau į kosmosą, į Marsą (...). Nuo mažų dienų svajoju“ (p. 16); „jau penkiasdešimt metų svajoju gimtadienio proga su pačia prabangiausia skrybėlaite stebėti žirgų lenktynes“ (p. 22), būtų palengvinantys sprendimai („Teleportuotis į darbą. Jau taip kamščiai įgriso“ (p. 12); „Norėčiau neplystančių pėdkelnių. Ir nesprogstančių automobilio padangų“ (p. 14) ar tiesiog... sveikatos (p. 24). Liukai tą patį klausimą uždavus savo klasės draugams, tik iš pradžių jų norai atrodo labai pragmatiški: planšetės, išmanieji telefonai, elektriniai paspirtukai, papūga (!). Tikriesiems norams išsakyti reikia šiek tiek drąsos:

Dail. Viktorija Ežiukas

Dail. Eglė Gelažiūtė-Petrauskienė

Dail. Ramunė Sladkevičiūtė-Dainienė

„(...) po pamokų klasiokas Domas tarsteli, kad nori visai ne planšetės“ (p. 20): tai užsienyje dirbančių artimųjų ilgesys ir troškimas būti su jais, noras turėti draugų, skraidyti, mokytis burtininkų mokykloje (p. 20). Išgirsti ją supančių žmonių norai ir svajonės Liukai padeda išgryninti savo pačios norą – gimimo dieną sutikti gyvūnų prieglaudoje. Mergaitė atranda paprastą, bet tikrai ne visiems suprantamą gyvenimo tiesą: „Gera gauti dovanų, bet gal dar smagiau yra dovanoti“ (p. 32). Negana to, į namus ji grįžta su dviem augintiniais – katinu Šmikiu ir šunimi Bilba. Tai, anot Liukos, ir yra „pati geriausia gimtadienio dovana“ (p. 38).

Bendruomeniškumas, altruizmas – be šių temų, knygoje išryškinamos dar kelios svarbios idėjos: ekologija („Gal naują stalo žaidimą? – siūlo mama. /– Kad gal ne... Dabar su klasiokais žaidimais keičiamės. Ekologiškai“ (p. 7), pagalba gyvūnams globančioms įstaigoms (p. 32), namų suteikimas beglobiams gyvūnams (p. 36–38).

Kitas svarbus šio kūrinio aspektas – subtilus priminimas, ką reiškia būti vaiku: „Aš kartais po nakties atsikeliu visai naujas žmogus. Pati save vos atpažįstu. Iš naujo tenka pažindintis“ (p. 9).

Daciūtės tekstą organiškai papildė Viktorijos Ežiuko iliustracijos, kuriose Liuką skaitytojas mato kaip nenuoramą mėtinių plaukų savininkę. Iliustratorė žaidžia spalvomis, pirmenybę teikia storesnėms piešinių linijoms, kas neperkrauna puslapių detalėmis, veikia padeda susikoncentruoti į kūrinio visumą.

Knyga neabejotinai skirta jaunesniajam mokykliniam amžiui, atkreipianti dėmesį į tai, kad dovana gali padaryti laimingą daugiau nei vieną asmenį.

Rebekos Unos ir **Eglės Gelažiūtės-Petrauskienės** knygoje *Aš pakeisiu pasaulį* (fondas „Švies-

kime vaikus“) skaitytojas susipažįsta su Luku. Berniukas netenka savo žiurkėno Atominio Starterio – kas būtų galėjęs pagalvoti, jog maudynės žiurkėnui gali būti lemtingos? Pasikalbėjęs su klasiės draugais, irgi netekusiais žiurkėnų, jis bando rasti būdą, kaip susitaisyti su mylimo augintinio netektimi: „ką daryti, jei neišeina verkti? Tada norisi tik nusikeikti. Dar galima staugti *kaip vilkui*, išbaladoti langą arba spirti į namo kampą“ (p. 12). Kaip alternatyva pateikiamas virtualaus gyvūno auginimas, ko mygtukinį telefoną turintis Lukas daryti negali, nors, anot berniuko, galbūt „[t]urėti robotą ne taip skaudu“ (p. 17).

Knygelėje trumpais epizodais vaizduojama Luko kasdienybė: žaidimai su pusbroliu, boulingas su tėčiu, žemės darbai su bočiumi, liūdnokai pasibaigęs pasivažinėjimas draugų gimtadienyje jiems dovanotu dviračiu. Greta pateikiami Luko pamąstymai apie bučinius ir kodėl privalu tai daryti, apie senatvę ir nenorą senti, apie žaizdas ir skausmą.

Knygoje *Aš pakeisiu pasaulį* išryškinama šiuolaikinė vaikų realybė, kai tikrus gyvūnus keičia kaitmeniniai, kai, žaisdami kompiuterinius žaidimus, vaikai nuolat susiduria su mirtimi („Maniakas, tikras maniakas“, p. 18–21), o išmanieji telefonai yra neatšiejama gyvenimo dalis.

Aptariama ir vaiko autonomija, teisė į savo kūną: „Lukas nė už ką nesibučiuotų, nors jam patinka, kai jį bučiuoja mama. Kai sykį jau paaugęs Luką nevykusiai pabučiavo storesnė už Babą kaimynė, tvoskianti raugintais agurkais, Lukas suprato, kokie nemalonumai jo laukia“ (p. 26). Lukas stebisi, kai už jį jaunesnė mergaitė griežtai pasako, jog nenori, kad ją kiti bučiuotų: „Čia tai bent! Lukas sužavėtas. Jei Luka būtų berniukas, Lukas pribėgtų ir paspaustų jai ranką“ (p. 27).

Dar vienas svarbus knygelėje aptariamas aspektas yra migrantai ir požiūris į juos. Per Luko klasiės draugą – Azimą – akcentuojamas požiūris, su kuriuo migrantams neretai tenka susidurti: „Mes nesame veltėdžiai, – sako Azimas. – Mano močiutė kepa duoną. Labai skanią“ (p. 41). Atskleidžiamas ir kitas migracijos aspektas: Urtė su šeima išvyksta gyventi į Prancūziją dėl tėvų darbo, tad bandoma pavaizduoti, kaip gali jaustis vaikas, kurio gyvenimas kardinaliai pasikeis (p. 42–43).

Vis dėlto knygoje kliūva kai kurių stereotipų kultivavimas: Lukui susižeidus, dėdė Kęstas prabyla apie vyrus, kuriuos *puošia randai* (p. 37), o vėliau ima cenzūruoti Luko skausmą, šiam pamačius, jog Kęsto rankai trūksta dviejų pirštų: „Tavieji, – rodo į abu Luko kelius, – iki vestuvių užgis, o manieji – jau nebe“ (p. 38). Suprask: maža tavo bėda, vaikel, nors Lukas iki tol stengėsi iš visų jėgų laikytis didvyriškai ir neverkti (p. 37). Tokia „pamoka“ suvokiama kaip teigiama, už ją „Lukas Kęstui dėkingas“ (p. 38). Panašiai elgiamasi ir skyrelyje „Kai rėki kaip skerdžiamas“: Lukas susilaužo ranką, jam labai skauda („abiejų kelių nubrozdinimus iškentė sukandęs dantis, o dabar – tikra pasaulio pabaiga“ (p. 46), tačiau mamai priminus apie gretimoje palatoje veido apsiplikinimus besigydyjusį berniuką tarsi parodoma, kad Luko skausmas nėra jau toks baisus: „Pasaulyje būna žymiai didesnio skausmo“ (p. 47). Ir vėl vaizduojama, kad Lukas neverkia, sumenkina savo skausmą.

Knygelėje senajai pasaulėžiūrai atstovauja Baba, kurios teigimu, po Antrojo pasaulinio karo buvo pradėta nebepaisyti darbų pagal lytį, nes „[p]o karo vyrų maža beliko“ (p. 52). Tačiau tokio požiūrio netrūksta ir mažamečių pasisakymuose: „berniukai neverkia, kai susiplėšo kelnes“ (p. 52), berniukai gali keiktis, o mergaitės – ne, nes „Baba neleidžia“ (p. 52).

Paskutinis knygos skyrelis, pavadintas kaip visas kūrinys – *Aš pakeisiu pasaulį*, yra tarsi perkūnas iš giedro dangaus. Vieną rytą nubudęs Lukas pareiškia, kad jis pakeis pasaulį, nes „[t]oks, koks yra, pasaulis man per blogas“ (p. 56). Tai nuskamba labai keistai, juo labiau kad pateikti blogio pavyzdžiai yra gana atsitiktiniai: vaikus aprėkianti kaimynė Ronda

(kaip ją pakeisi?), dvokiantis Zigmas, pridaužęs butelių prie laiptinės (ką Lukas ketina daryti?), „visokie teroristai, kurie sprogdina“ (p. 57), sūpynių neužleidžianti Milda, kontaineriuose maisto ieškantys žmonės ir kt. Skyreliui einant į pabaigą išryškėja, kad Luko planas yra ne tiek keisti aplinkinį pasaulį, kiek labiau keistis pačiam – bent jau taip pabaigoje jam siūlo tėtis (p. 61). Šis pasaulio keitimo momentas atrodo kiek pritemptas, nenuoširdus. Galbūt būtų užtekę jausmų Luko kasdienybės ir jo pamąstymų apie supantį pasaulį, bandymus rasti būdų, kaip išgyventi augintinio netektį, o ne pradėti kurti grandiozinius pasaulio pertvarkymo planus.

Prie šios kategorijos norisi priskirti ir **Ilonos Ežerinytės** knygą paaugliams *Dabar Marselis* („Dominicus Lituanus“). Julius Pažanauskas autobusu važiuoja lankyti hospise esančio bočiaus. Autobuse tvyrantis kvapas („Nuo senio gretimoje sėdynėje trenkia rūkalais, pelėsiu ir dar velniai žino kuo“ (p. 8) sukelia vienos vasaros prisiminimus, kai, bandydamas išvengti stovyklos su itin nemėgstamu finansinio raštingumo mokytoju, pravarde Chirurgas, Julius surezgė planą – pabėgimą į geriausio draugo Aurio dėdės kolektyvinį sodą. Auris, būtina paminėti, serga disleksija, todėl ne taip užrašė sodo pavadinimą – čia ir prasideda nuotykis. Julius pravažiuoja reikiamą stotelę, slėpdamasis nuo lietaus yra priverstas nakvoti apleistame ir griūvančiame name. Desperatiškai ieškodamas informacijos apie Aurio dėdės sodą, vaikas susipažįsta su Džiuzepe – dailininku, kuris, kaip paaiškėja, vadovauja plenerui. Netikėtai Julius prisijungia prie kitų dalyvių, yra pakrikštijamas Marseliu (su tuo susijusi netrumpa istorija apie prancūzišką muilą) ir supranta, kad vieną stovyklą iškeitė į kitą, o šioji jam padeda suvokti, ką iš tiesų gyvenime nori daryti: „Noriu išmokti kalbėti vaizdais“ (p. 100). Knygoje *Dabar Marselis* atskleidžiama, kaip vienas pasirinkimas gali iš esmės pakeisti gyvenimo kryptį ir suteikti prasmę būčiai.

Skaitant knygą kiek kliuvo Juliaus personažas: kaip paauglys jis atrodo... per senas (sunku įsivaizduoti, kad vienas vaikas į kitą kreiptųsi „brol“ – p. 11). Netrūksta ir kalbėjimo klišėmis: „Meluosiu savo tėvams. Bet tai bus melas, kuris turi mane

išgelbėti nuo to, ko nenoriu patirti. Nesu šventas“ (p. 23), „suaugėlišky“ padejavimų: „Ar negana, kad pats gyvenimas testuoja ir testuoja?“ (p. 31), keliančių klausimų tiek apie personažo amžiaus atitikimą, tiek apie adresatą. Neišvengiama ir stereotipų, pavyzdžiui, apie degradavusį kaimą: vienas iš plenero dalyvių pasakoja, jog vietinis jaunimas „[p]raeitą kartą (...) nuėjo į tualetą ir išgėrė visą rankų dezinfekcinį skystį“ (p. 52). Tikrai liūdna, kai kultūra ir išsilavinimas vėl siejamas su miesto gyvenimu, nors kaimuose realybė, nepaisant stipriai sumažėjusio gyventojų skaičiaus, gali būti ir itin šviesi.

Istorija, nostalgija ir nuotyčiai

2022 m. realistinėje prozoje jaunimui sušmėžavo ne vienas istorinis įvykis: **Justino Žilinsko** ir **Ūlos Šveikauskaitės** grafinis romanas *Bėgliai. Jūrų kelias į Ameriką* („Aukso žuvys“), kaip jau sufleruoja pavadinimas, pasakoja apie XX a. pr. vykusią lietuvių migracijos į JAV bangą. Skaitytojas seka gimnazisto Jokūbo ir šlėktos Dombrovskio dukros Veronikos nelengvą kelionę per Atlantą ir išbandymus, kurie jų laukia atvykus į „svajonių šalį“. Į dar senesnius laikus nukelia viena iš **Vytauto Balsio** knygos *Gėlių slenkstis* apysakų „Liepsnojantis kalavijas“, kurioje pasakojama apie kunigo Antano Mackevičiaus, vadovavusio 1863 m. sukilimui, istorija. Antroji apysaka – „Gėlių slenkstis“ – nukelia į įvykius po šimto metų, į 1972 m. Kauną, kur taip pat sklendo maišto prieš sistemą dvasia.

Kad ir kaip man patiktų istoriniai romanai, tikras nostalgijos užtaisas pasirodė **Eglės Ramoškaitės** knyga *Draugystė mainais* („Nieko rimto“), kurioje kalbama ne apie tokią seną praeitį – apie 2001 metus, kai turėti „Nokia 3310“ buvo kone kiekvieno vaiko svajonė, kai vienas populiariausių žurnalų (bent jau tarp mergaičių ir merginų) buvo *Panelė*, o komercinės televizijos gerus filmus rodydavo taip

vėlai, kad pabaigos būdavo be galo sunku sulaukti neužmigus.

Šarka (Šarūnė), Benis, Vilija, Lina ir Karolina yra kiemo draugai, daug laiko praleidžiantys kartu (kai nereikia rinkti kolorado vabalų, ravėti lysvių ar skinti uogų) ir prasimanantys visokių veiklų. Šarkos neapleidžia nuojauta, kad ji, būdama jauniausia, neprilygsta savo draugams. Linos ir Karolinos gimtadienis, į kurį Šarka ateina su vilniete pussesere Gabriele, virsta nesėkme ir Šarkai atsiranda proga patikrinti savo „teoriją“ apie draugystę. Jos didžiam nusivylimui, „[n]ė vienas jai nepaskambino, neužėjo, o kai ji sugrįš, nė vienas net nepaklaus, ką ji veikė visą tą laiką. Šarka jiems niekada nerūpėjo: ji tiesiog buvo. Arba nebuvo – koks skirtumas“ (p. 59). Bet mergaitė nenuliūsta: susidraugavusi su vaikų namuose gyvenančia Saida, Šarka ima kartu statyti plaustą. Netikėtai šis „projektas“ tampa veikla, vėl draugėn suvedančia senąją kiemo draugų šutvę.

Ramoškaitės knyga skirta jaunesniojo amžiaus paaugliams ir, mano galva, turėtų būti lydima sėkmės, nes juk 2000-ieji dabar madingi (net keista, kad į madą grįžta mano penktos klasės garderobas). Ne mažiau malonumo šią knygą skaitydami gali patirti ir tie, kuriems, kaip ir knygos herojai Šarkai, 2001-aisiais buvo 10–11 metų. Kaip žmogus, kuriam vaikystėje diena, kai *baba* gaudavo pensiją, siejosi su „Kinder Surprise“ iš gatvės viduryje esančios parduotuvėlės, negalėjau atsistebėti, kokios universalios gali būti tokios patirtys! Tad *Draugystė mainais* yra kaip kelionė japonų supergreitaisiais traukiniais (*shinkansen*) į pirmąjį gyvenimo dešimtmetį. Gal kils noras ir jums kartu pakeliauti.

Kai viskas savo vietoje

(2022 m. verstinių knygų vaikams ir paaugliams apžvalga)

INGA MITUNEVIČIŪTĖ

Apžvalgoje pateikiamas IBBY Lietuvos skyriaus teikiama Eugenijos Stravinskienės ir Adomo Druktenio premijoms nominuotų knygų trumpas pristatymas ir įvertinimas. Pagal nuostatus šioms premijoms knygas nominuoja leidyklos. Apžvalga neatspindi visų 2022 m. verstinių knygų derliaus ir metų tendencijų.

Iššūkis – verstinė poezija

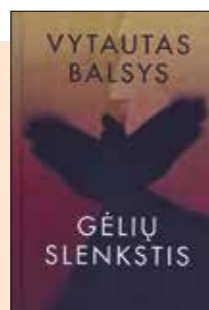
Norisi pasidžiaugti, kad tapti geriausia 2022 m. verstine knyga vaikams leidyklos nominavo tris eiliuotas knygas. Kyla pagrįstas lūkestis, jog tai ženklas, kad į poezijos vertimus vaikams žvelgiama atsakingai ir kūrybiškai, o vertimai bus kokybiški. Ar jis pasitvirtino? Ir taip, ir ne.

Eugenijos Stravinskienės premija atiteko **Lea'os Golberg** knygos *Nuomojamas butas* vertimui iš hebrajų kalbos, kurį atliko Nathanas Gitkindas ir Antanas A. Jonynas, o knygą parengė ir apipavidalino Sigutė Chlebinskaitė („Žalias kalnas“). Šios knygos atsiradimą galima pavadinti ryškiausiu metų įvykiu vaikų literatūroje, pradžiuginusiu ne tik žodžio, bet

ir vaizdo bei istorijos mėgėjus. Iš užmaršties skrynelės ištrauktas Goldberg vardas leido atgaivinti istorinę atmintį, o daugumai ir pirmą kartą išgirsti apie Kaune užaugusią vieną mylimiausių Izraelio vaikų rašytojų, poetę ir dramaturgę, poliglotę ir eruditę, šiek tiek paslaptinę, be galo įdomią ir veiklią asmenybę. Nors Izraelyje šios knygos leidimai skaičiuojami dešimtimis, Lietuvoje ji pasirodė pirmą kartą. Tikėkimės, kad vienu leidimu nebus apsiribota, mat knyga yra interaktyvi, jos dizainas atkartoja XVIII–XIX a. leistų transformacinių knygelių principą, kelia asociacijų su skelbimais, kurių apačią reikia nuplėšti, kviečia liesti, lankstyti, kombinuoti skirtingus paveikslėlius, tad turi potencialo būti mažų pirštelių greitai nučiupinėta. Tokios meilės išraiškos šiai knygelei ištis ir norisi palinkėti, o suaugusiems skaitytojams patarti pirkti iškart du egzempliorius, kurių vienas keliautų į kolekcinę asmeninės bibliotekos dalį. Knygos turinį sudaro vienas eilėraštis apie daugiabutyje gyvenančius kaimynus, ieškančius naujo nuomininko, o šio vertybinis pasirinkimas (taiką simbolizuojantis

Dail. Ūla Šveikauskaitė

Virš. dail. Paulius Jautakas

Virš. dail. Kornelija Žalpytė

balandis nekreipia dėmesio į buto trūkumus, bet pasirenka gyventi nuomojame bute, nes čia labai draugiški ir linksmi kaimynai) alegoriškai perduoda taikos ir tolerancijos žinutę, jog svarbiausia priimti skirtumus ir neturėti išankstinių nuostatų. Džiugina ne tik vertybinis kūrinio aspektas, bet ir puikus vertimas iš hebrajų kalbos, ko Lietuvoje sulaukiame retokai. Nesumaišė kortų ir tai, kad vertimai turėjo būti du: Antanas A. Jonynas pažodinį vertimą iš hebrajų kalbos pavertė be galo sklandžiu poetiniu tekstu, kurį skaitant neužkliūva nė vienas garselis – viskas savo vietoje.

Kad viskas save vietoje, negalima pasakyti apie kitus poezijos vertimus. **Julia'os Donaldson *Grufo vaiko***, pasaulinio vaikų poezijos perliuko, turėjusio pradžiuginti visus mažuosius ir didžiuosius *Grufo* gerbėjus, vertime iš anglų kalbos (vertė Vainius Bakas, „Alma littera“) ritmas kliuvinėja ir banguoja. Nors originalaus teksto pasirinktas rimavimo būdas – galūninis – yra banalokas, bet anglų kalba kūrinėlis skamba sklandžiai, o skaitant vertimą, ypač garsiai, net neprofesionali ausis išgirsta nelygumų ir tam tikrą stabtelėjimą, kurio neturėtų būti eilėraštyje vaikams, pavyzdžiui: „Snieguotąją naktį, kai tėtis į akį sau pūtė, / Nuobodulys ėmė varginti Grufo vaikutį. / Drąsą sukaukęs ir nusiteikęs karingai, / Jis patyliukais iš savojo urvo išslinko. / Nors siautė pūga ir vaiduokliška ūbavo vėjas, / Grufo vaikelis į mišką ūksmingą išėjo“ (šioje knygoje puslapiai nenumeruojami).

Didelių lūkesčių kėlė **Ulfo Starko** ir **Lindos Bondestam** eiliuotos paveikslėlių knygos ***Žvėrys, kurių niekas nematė, tik mes*** vertimas (iš švedų kalbos vertė Elžbieta Kmitaitė, leidykla „700 eilučių“). Dviejų labai talentingų kūrėjų bendras darbas 2016 m. knygos autoriui ir dailininkei pelnė Švedijos leidėjų asociacijos Augusto premijos nominaciją, o 2017 m. knyga laimėjo Švedijos paveikslėlių knygos prizą ir Šiaurės Tarybos premiją už vaikų ir jaunimo literatūrą. Taip įvertintą knygą skaitydamas jauti didelį

apgailėstą, kad nemoki švedų kalbos ir negali pasimėgauti originalu, mat neapleidžia nuojauta, jog knyga yra jei ne poetinis šedevras, tai bent šedevriukas. Ulfo Starko išgalvoti žvėrys, gyvenantys vaizduotėje – įvairaus plauko keistuoliai, vienišiai, nelaimėliai, žavuočiai ir šiaip įdomios būtybės, kuriams pasitelkiant žodžių žaismą, naujadarus, lauzant taisykles, žodžių tvarką, kaitaliojant ritmą ir rimą. Ar vertėjai pavyko perteikti visą šį lingvistinį žavesį? Nors reikėtų pagirti už kūrybiškus naujadarus ir jaučiamas pastangas perteikti autoriaus stilių, bet tenka pripažinti, kad pavyko ne viskas. Šį vertimą labai sunku įvertinti, nes nėra galimybės susipažinti su originaliu tekstu, bet profesionalios skaitytojos intuicija kužda, kad ne viskas čia vietoje, todėl galbūt, kaip *Nuomojamo buto* atveju, reikėjo pasitelkti poeto pagalbą.

Apibendrinant poezijos vertimus vaikams peršasi mintis, kad geras poezijos vertimas yra eiliuoto teksto perkūrimas ir pritaikymas kitos kalbos ir kultūros sistemai, o tam reikalingos ne tik kalbinės žinios, bet ir nemaža dozė talento.

Ar nedaug teksto trukdo atsiskleisti vertimo grožiui?

Toks klausimas kyla skaitant dvi nominuotas paveikslėlių knygas: **Edwardo van de Vendelio** ir **Marije Tolman *Lapiuką*** (iš nyderlandų kalbos vertė Rima Dirsytė) ir **Giorgio Volpe** ir **Paolo Proietti *Baubą*** (iš italų kalbos vertė Laura Vilkaitė, abi knygos išleido leidykla „Nieko rimto“). *Lapiukas* – įstabaus grožio paveikslėlių knyga, kiekvienas mažo lapiuko kelionės-sapno, atkartojančio jo neilgą, bet kupiną patyrimų gyvenimą, puslapis – didžiulis estetiškas malonumas. Tai knyga, kuria norisi gėrėtis, kurią norisi turėti ir vis atsiversti. O vertimas tiesiog tam netrukdo. Tiksliau, tam netrukdo tekstas, mat jo šioje knygoje galėtų ir nebūti – už-

tenka vaizdinio pasakojimo. Tekstas ir vertimas, kuris yra visiškai sklandus ir puikiai perteikiantis poetinį pasakojimo stilių, atrodo, yra tik papildomas elementas šalia vaizdinio pasakojimo. Nors kūrinys neabejotinai vertas skaityti ir juo gėrėtis, bet į metų reikšmingiausių ir meniškiausių vertimų apdovanojimą jis nepretenduoja.

Visiškai sklandus ir be priekaištų yra ir *Baubo* vertimas, bet pats kūrinys niekuo neišsiskiria. Jame žaidžiama tradicinėmis priemonėmis: baubas, kuriuo mama vis gąsdina berniuką, pasirodo esantis ne baisus, o mielas, minkštas, spalvotas ir trokštantis draugystės. Tai tradicinė apvertimo aukštyn kojomis schema vaikų literatūroje. Žinoma, mažieji skaitytojai šių schemų dar nepastebi, todėl jiems ir jų tėvams knyga gali tapti jaukiu ir mielu kūrinium, ypač tinkamu vakariniams skaitymo ritualams.

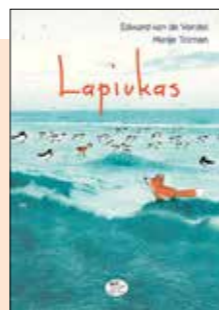
Vertos dėti į knygų lentyną

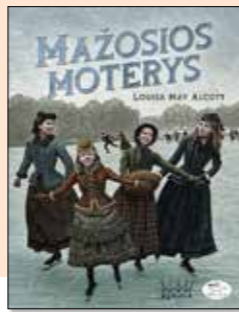
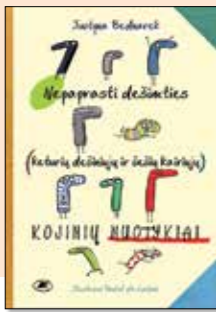
Kitos trys vaikams skirtos verstinės knygos neturi kito bendro vardiklio, išskyrus kokybę, bet jas norisi sujungti į vieną grupę, nes tikrai yra vertos keliauti į skaitytojų lentynas ir ten apsigyventi. **Triinu Laan** knygą ***Skeleto Jono nutikimai*** iš estų kalbos vertė Viltarė Urbaitė („700 eilučių“), **Marianne Laurin** knygą ***(Ne)tikros atostogos*** iš norvegų kalbos vertė Auksė Beatričė Katarskytė („Debesų ganyklos“), **Justynos Bednarek** knygą ***Nepaprasti dešimties (keturių dešiniųjų ir šešių kairiųjų) kojinių nuotykių*** iš lenkų kalbos vertė Irena Ramoškaitė (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla).

Ekstravagantiškasis skeletas Jonas traukia akį nuo pat viršelio ir nepaleidžia iki paskutinio puslapio – tai ir knygos dailininkės Marjos-Liisos Plats nuopelnas. Jonas ne tik pelno publikos simpatijas, priverčia kryžtauti vaikus, pakutena širdį, o kai kuriems – ir ašarų liaukas. Tai švelnumo ir subtilaus humoro kupinos trumpas istorijos apie senelį

ir senelę, prigludusius mokykloje „karjerą“ pabigusį eksponatą – skeletą ir besielgiančius su juo taip, tarsi jis būtų gyvas. Būtent iš senelių elgesio skaitytojams susidaro Jono ne daikto, objekto, bet asmenybės įvaizdis. Senelės ir senelio pasaulis kupinas ramybės, skaidrumo, prisilietimo prie anapusbės ir švelnaus liūdesio. Jame nėra technologijų, skubos, banalių juokų ar penkių kūlversčių per du puslapius – dalykų, kurie dažnai įkonstruojami, kad tenkintų paviršinius vaikų įgeidžius ir patrauktų dėmesį. Pagrįstai kyla nuojauta, kad ši knyga labiau patiks suaugusiems skaitytojams, tačiau tikiu, kad jie padės atrasti knygą jautresnių širdžių, ramesnių protų vaikams. Knygos vertimas puikus – sklandus, kūrybiškas, rasta racionalių atitikmenų tarminiams intarpams. Skaitydamas pajunti, kad verčiant visa širdimi buvo draugaujama su Jonu.

(Ne)tikros atostogos – visiškai kitokio pobūdžio knyga. Tai realistinė, socialinių problemų kupina istorija, atkeliavusi iš Norvegijos. Skaitant šiuolaikinę skandinavų vaikų literatūrą dažnai tenka susimąstyti, kiek ji artima ir suprantama lietuvių skaitytojui vaikui, bet ši, neabejoju, papirks net tuos skaitytojus, kuriems toks gyvenimas ir socialinė aplinka tolimi. Knygoje pasakojama apie socialiniame būste gyvenančius du vaikus. Klasės draugai išvažiuoja atostogauti į egzotišką šalį, o jie savo „šiltus kraštus“ susikuria apleistame bute. Negana to, virtualiame klasės draugų pokalbių kambaryje jiedu apsimeta, kad tie kraštai yra tikri, bet melas išlenda į paviršių. Tikra draugystė, apsimetinėjimas, vaikų ir tėvų santykiai – kitos šio kūrinio temos, savo universalumu ir nebanaliais sprendimais, tikiu, patrauksiančios nemažą būrį skaitytojų. Tai pirmas jaunos vertėjos Auksės Beatričės Katarskytės darbas. Nors įžvalgi komisijos akis ir pastebėjo keletą vertimo trūkumų, bet visuma yra puiki, norisi tik pasveikinti vertėją ir palinkėti sklandžių tolesnių vertimų.

Justynos Bednarek *Nepaprasti dešimties (keturių dešiniųjų ir šešių kairiųjų) kojinių nuotykių* – šmaikšti ir be galo linksma knyga, nors pasakojama tipiška buitinė dingusių kojinių situacija. Šįsyk kojinių iškeliauja į platųjį pasaulį ir pakeičia savo gyvenimus – tampa politikėmis, seriale žvaigždėmis, sutinka karalius, imasi globoti peliukų šeimyną, išplaukia į kelionę laivu ir pan. Žavi šmaikštus autorės stilius, puikiai perteiktas vertėjos. Galima numanyti, kad kai kurios istorijos daugiau šypsenos kels suaugusiems skaitytojams, o ne vaikams, bet, matyt, toks jau panašaus pobūdžio knygų likimas.

Kaip be magiškosios fantastikos?

Vienintelė šio žanro atstovė yra **Catherine Doyle** ir jos knyga *Prarasto potvynio kariai*, kurią iš anglų kalbos vertė Toma Gudelytė („700 eilučių“). Tai pernai pasirodžiusio *Audrų sergėtojo* tęsinys. Pagal visas žanro taisykles, kanonus ir klišes sukurtame kūrinyje (vargu ar kitaip ir beįmanoma magiškosios fantastikos fronte) intriguoja aplinka, į kurią patenka visi magiški dalykai: vandenyno apsupta Airijos sala, joje gyvenantis keistuolis audrų sergėtojas, atsakingas už salos magiją ir saugantis žvakes, kuriose užfiksuoti salos orai ir tuo metu nutikę įvykiai. Paties audrų saugotojo magija blėsta, todėl jo vaikaitis Fionas yra priverstas gelbėti salą nuo prabudusio blogio ir stoti į žūtbutinę kovą su tūkstantine sielagrobų armija. Tai užduotis, kuriai Fionas nėra pasirengęs ir kuri, matyt, vienam neįveikiama. Fionas turi pabudinti savo magiją, suprasti, kaip ji veikia, išmokti ją valdyti – t. y. susitarti su savimi. Be to, jis dar yra atsakingas už salos ir jos gyventojų gerovę ir saugumą. *Prarasto potvynio kariai* baigiasi mūšiu, kurį laimėti padeda meilė, draugystė ir pasiaukojimas, tačiau mūšis pareikalauja aukų: miršta Fiono senelis, pabunda piktoji ragana

Morgana, todėl ateityje Fionui ir jo draugams teks įveikti naujus iššūkius. Knyga tikrai įtraukia, ją labai lengva skaityti, ji žadina smalsumą, verčia laukti tęsinio. O vertimas tam netrukdo.

Atsinaujinusi klasika

Istoriškai reikšmingiausiu 2022 m. vertimu galima pavadinti naują **Louise May Alcott** *Mažųjų moterų* vertimą (vertė Vilija Vitkūnienė, „Niekto rimto“). Pasirodo, kad iki šiol Lietuvoje buvo išleistas tik sutrumpintas šios knygos variantas, naujasis tekstas bus nemenkas – 600 puslapių. Vilija Vitkūnienė jau yra išvertusi Jameso Matthew Barrie'o *Piterį Peną ir Vendę*, Lewiso Carrollio *Alisą Stebukly šalyje* ir *Alisą Veidrodžio karalystėje*, Charleso Dickenso *Kalėdų giesmę*, Frances Hodgson Burnet *Paslaptinę sodą*, Anne Sewell *Juodąjį Gražuolį*, Lucy Maud Montgomery *Anę iš Žaliastogių*. Šios knygos sudaro didelę vaikų literatūros klasikos vertimų dalį, o kadangi dažniausiai tai yra antrieji vertimai, atsiranda labai sveika dirva ir pagrindas lyginti ir mokytis. *Mažųjų moterų* vertimas, kaip ir kiti Vitkūnienės vertimai, yra aukščiausios prabos, daugiau nieko ir nesinori pridurti. O kūrinio skaitymas šviežiomis akimis privertė užduoti sau nemažai klausimų apie jo aktualumą ir paskaitomumą, nes net suaugusiam žmogui, įpratusiam kiekvieną dieną skaityti knygas, jis pasirodė sunkiai įveikiamas ir labai jau nuobodus, nebent tyrinėtum XIX a. gyvenimą JAV pilietinio karo metais. Tai visiškai subjektyvi šios apžvalgos autorės nuomonė, tiesa, sutampanti su bendru komisijos verdiktu. Teko skaityti ir kardinaliai skirtingų skaitytojų atsiliepimų apie šią knygą – kaip geriausią kada nors skaitytą klasikos knygą, ir dėl to tik džiugu. Naujas leidimas išties gražus ir papuoš vaikų literatūros klasikos lentyną.

Klasikine galima vadinti ir **žydų tematiką** vyresniesiems paaugliams skirtoje literatūroje. Tokių kūrinų išties netrūksta, tarp jų yra ir ryškiai sužibėjusių, ir ne tokių įsimintinų, ir, kai jau atrodo, kad nieko naujo šia tema nebegalima pasakyti, ima ir atsiranda naujienų. Tiesa, viena jų išties ryškiai sužibėjo, o kita kažin ar įsimins ilgam.

Sharon Cameron knygos *Šviesa tamsoje* vertimas iš anglų kalbos (vertė Gabrielė Virbickienė) nepaliko abejingo nė vieno komisijos nario ir pelnė Adomo Druktenio premiją už meniškiausią ir reikšmingiausią vertimą paaugliams. Be galo jautriai papsakota žydų gelbėjimo Antrojo pasaulinio karo metais istorija ir šiek tiek pakeista perspektyva – ne aukos, o gelbėtojos. Tikra istorija pagrįstas pasakojimas apie lenkaitę Stefaniją Podgurską, kartu su savo mažamete sese slėpusią, maitinusią ir išgelbėjusią nuo mirties trylika žydų, parašytas lakonišku, bet emociškai labai paveikiu stiliumi, negali palikti abejingų žmogiškumui ir drąsai, kuriais alsuoja kiekvienas puslapis. Autorė rėmėsi Stefanijos Podgurskos dienoraščiais, lankė jos artimuosius ir vietas, kuriose vyko veiksmas, tad nors tai fikcinis kūrinys, bet alsuoja tikrumu ir autentiškumu. Jį būtina perskaityti kiekvienai bręstančiai asmenybei. Knygos efektą galima pastiprinti pažiūrėjus interviu su Helena Podgurska (mažąja sesute)¹, dar gyva ir spinduliuojančia šviesą kaip ir knygoje, išklausti Stefanijos kalbos, po kurios jai ranką spaudė Billas Clintonas². Apie vertimo kokybę byloja Adomo Druktenio premija, tad nėra ko daugžodžiauti, belieka tik paraginti keliauti į bibliotekas ir knygynus.

Tiek daug gerų žodžių negalima pasakyti apie kitą knygą žydų gelbėjimo tema – **Dee White** *Berniukas su žvaigžde kojineje*, kurią iš anglų kalbos vertė Daumantas Gadeikis („Alma littera“). Turėjusi

potencialo tapti išties išskirtine, nes pasirinkta tikrai labai įdomi situacija – žydų berniukas slepiamas mečetėje, turi apsimesti musulmonų berniuku, priimti kitokį gyvenimo būdą ir sykiu išlaikyti žydiškumą ir likti ištikimas savo tautos tradicijoms. Knyga nebus priskirta prie ryškiausių šios tematikos pavyzdžių dėl dirbtinumo, labai jaučiamo teksto konstravimo principo ir klišių. Regis, autorė taip norėjo perteikti žydų pasaulėžiūrą, kad gerokai persistengė, o vertėjui norisi palinkėti labiau pasistengti: vertimas leksiniu ir sintaksiniu lygmeniu kelia nemažai klausimų.

Kitas žanras, be kurio nebeapsieina paauglių proza, yra distopijos: **Davido Moiteto** *Projektas „Naujoji Žemė“* (iš prancūzų kalbos vertė Erika Sabaliauskaitė) ir **Marloes Morshuis** *8-oji diena. Kvota* (iš nyderlandų kalbos vertė Birutė Avižinienė, abi knygos išleido „Debesų ganyklos“). Žanras populiarus ir reikalingas, knygose vaizduojamas ateities pasaulis, paveiktas technologijų, klimato kaitos, katastrofų, kilusių dėl žmonių atsainaus požiūrio į savo gyvenamąją aplinką, taigi skaitytojas verčiamas susimąstyti apie savo buvimą šioje planetoje ir daromą poveikį jai. Ypač populiarus pastarojo meto distopijų tendencija – gyvenimo po ekologinių katastrofų vaizdavimas. Kaip vykusių šios krypties pavyzdžius galima paminėti Patricia's Forde knygą *Žodžių sąrašas* (vertė Viktorija Uzėlaitė, „Debesų ganyklos“, 2019), Andri Snæro Magnasono knygą *Laiško skrynja* (vertė Vaida Jankūnaitė, „Debesų ganyklos“, 2021), bet to negalima pasakyti apie 2022 m. nominantes, išnaudojančias populiarų temą, tik darančias tai banaliai.

Davido Moiteto knygos *Projektas „Naujoji Žemė“* priešlapyje išspausdintas gausus apdovanojimų ir nominacijų sąrašas formuoja skaitytojo su šia knyga siejamus lūkesčius, kurie taip ir lieka ne-

patenkinti arba gali būti patenkinti tik tada, jei skaitytojas mėgsta banalias meilės istorijas. Patarimas skaitytojams būtų toks: nepasiduokite rinkodaros triukams ir neapsigaukite, pamatę žodį *apdovanojimas*, nesižavėkite knygos išrinkimu mėgstamiausia, skaitomiausia ar geriausia knyga, kai tokias knygas renka mokiniai, knygynai ar mugės. Tai rodo knygos populiarumą, bet tikrai neparodo tikrosios jos meninės vertės. Knygoje pasakojama dviejų jaunuolių – skurdžių kvartale gyvenančios Izidės ir turčiaus Oriono, kurio tėvui priklauso kosminio transporto pramonė, – meilės istorija, įveikianti visas kliūtis, priverčianti sukilti prieš savo šeimą ir pasibaigianti laimingai: Izidės šeima gauna „laimingą“ loterijos bilietą – skrydį į neegzistuojančią planetą, į kurią skraidinamus žmones erdvėlaivyje robotai sunaikina. Tėvo niekšybės atskleidęs Orionas sugeba užvaldyti erdvėlaivį, laiku jį sustabdyti ir išgelbėti mylimos merginos šeimą. Vieninteliai kūrinių privatumai – skaityti knygą galima labai lengvai ir greitai, ji yra labai kinematografiška: skaitant prieš akis iškyla apsemti dangoraižiai, juose slapta įkurti daržai, plūduriuojantys lūšnynai, po kupolais sukurtas idiliškas pasaulis, skirtas tik išrinktiesiems, ir pan.

Knyga *8-oji diena*. Kvota gali patikti sąmokslų teorijų gerbėjams. Joje pasakojama apie perpildytą Žemę, kurioje įvesta kvota: dalis gyventojų tampa liekais, t. y. turi išgyventi sunaudodami mažai išteklių – skurdžiai rengtis ir valgyti, dirbti juodus darbus, niekur nekeliauti, nesinaudoti technologijomis ir pan., o kitai žmonijos daliai tai daryti galima. Egzistuoja ir slapta organizacija, kurios tikslas – sumažinti žmonių skaičių planetoje. Šias užmačius atskleidę paaugliai Akselis ir Tomis ir patys išsigelbėja, ir keliauja ieškoti dingusių tėvų, gelbėti žmonijos. Knygoje niekas neįtikina – nei sąmokslų teorijos, nei paauglių charakteriai, nei siužetas, o kai kurios scenos, pavyzdžiui, kai paaugliai maukia bažnyčios vėną, yra tiesiog prastos. Gaila, kad į tokį kūrinių savo energiją investavo puiki vertėja Birutė Avižinienė, pernai pelniusi Adomo Druktenio premiją.

Apžvalgos pabaigoje – knyga simboliniu pavadinimu *Pusiaukelėje į dangų*, kurį būtų galima pasirinkti ir šios apžvalgos apibendrinimo šūkiu. Knygos autorė – lietuvių skaitytojams jau gerai žinoma

ir pamėgta **Kimberly Brubaker Bradley** (*Karas, išgelbėjęs mano gyvenimą*, 2017; *Karas, kurį galiausiai laimėjau*, 2018, „Niekio rimto“) – šįsyk pasakoja visai kitokią istoriją, ją perkelia į Apalačų kalnus, šalia kurių, beje, ir pati gyvena. Įveikti visą Kalnų kelią, tūkstančius kilometrų nuo Džordžijos iki Meino, susiruošė dvylikametė iš namų pabėgusi Dina. Kelyje susipažino jos tėvai, kurie dabar skiriasi, mergaitei ir neseniai mirusiam jos broliui duoti viršukalnių vardai – Kelio pradžios ir pabaigos. Dina pasiryžusi įveikti visą Kelią dėl savo brolio ir savęs. Žinoma, būtų naivu tikėtis, kad taip ir bus, kad jos neieškos tėvai. Mama ją pasiveja, todėl kelionė tampa Dinos ir mamos kelione. Šioje kelionėje skaidrėja veikėjų mintys, nyksta skauduliai, kartu įveikiami iššūkiai ir siekiama kompromisų. Kūrinys puikus tuo, kad jame nėra banalių sprendimų ir laimingos pabaigos: pirmąją romantišką meilę išgyvenusi Dina priversta išgyventi ir pirmąjį nusivylimą, o kelionė baigiasi tik įpusėjusi, mat realybė priverčia mamą ir dukrą grįžti į kasdienį gyvenimą. Didžiausias kelionės pasiekimas – Dinos supratimas, kad gyvenimas nėra tik juodas ar baltas, o keliauti į dangų galima ir etapais. Tai viena stipriausių metų knygų (taip pat ir vertimo prasme), neabejotinai verta jaunųjų skaitytojų dėmesio.

Baigiant apžvalgą norisi pasidžiaugti kalbų, iš kurių verstos knygos, įvairove: hebrajų, lenkų, nyderlandų, norvegų, estų, švedų, italų, prancūzų, anglų. Nors pastarosios kalbos tikriausiai niekas niekada nenukonkuruos (ypač paauglių literatūroje), tačiau be galo smagu, kad šiais metais vertimų puokštę sudaro tiek skirtingų žiedų.

¹ Rozmowa z Heleną Podgórką, bohaterką książki Sharon Cameron „Światło ukryte w mroku“ (su angliškais subtitrais), interneto prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=a3BwbjhdAQs&t=25> (žiūrėta 2023-05-10).

² Stefania Podgorska Burzminski and Josef Burzminski Speak at USHMM 1993 (anglų kalba), interneto prieiga: https://www.youtube.com/watch?v=_uqlsFR1CRw (žiūrėta 2023-05-10).

Nuo Anykščių iki Amerikos

(2022 m. lietuvių autorių vaikų ir paauglių knygų iliustracijos)

DOC. DR. DALIA KARATAJIENĖ
(Vilniaus dailės akademija)

2022 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos elektroniniame leidinyje *Informacija apie Lietuvoje išleistus leidinius, gautus Nacionalinėje bibliotekoje vaikams ir paaugliams skirtų knygų sąrašė* – aštuoniasdešimt trys knygos. Dvidešimt penkios iš jų – paveikslėlių knygos. Iliustracijų aptarimą kaip tik ir pradėsiu nuo šių knygų, turinčių plačiausią adresatų ratą. Paveikslėlių knygas neretai skaito ne tik patys vaikai, bet ir dar nemokantiems ar tik pradedantiems skaityti vaikams padedantys suaugusieji, kuriems ir skirta ši apžvalga. Suaugusysis, padedantis mažamečiui pažinti pasaulį, į kurį mažylį panardina knyga, neišvengiamai tampa vaiko ir knygos meninio dialogo dalyviu. Todėl paveikslėlių knygos turėtų būti atradimas ir vaikams, ir tėvams, o vaiko kelionė į magišką pasaulį, keliaujant drauge su artimiausiais žmonėmis, formuoja patikimus ryšius tarp visų kelionės dalyvių. Vaikas visada jautriai išgyvena pasakojamas ir regimas istorijas, dažnai siejamas su blogio nugalėjimu, nerimo įveikimu. Kada šalia yra suaugęs žmogus, kurio tekstu ir vaizdu inspiruotos emocijos ne mažiau tikros nei vaiko, blogio įveika ir emocinis įtampos atoslūgis virsta knygos skaitytojų asmenine patirtimi, sutvirtinančia vaiko ir suaugusiojo ryšius.

Šiais metais gražiausios knygos nominacija IBBY paveikslėlių knygos rinkimų komisijos sprendimu atiteko **Evelinos Daciūtės** parašytai ir **Aušros Kiudulaitės** iliustruotai knygai *Pasakojimas apie*

katiną ir tulpę (leidykla „Alma littera“). Nepaisant to, kad *Pasakojimas apie katiną ir tulpę* įvertintas kaip gražiausia knyga, nominacija skirta ir rašytojai, ir dailininkei. Juk bene svarbiausia paveikslėlių knygos vertybė yra teksto ir vaizdo dermė, meninė šių sudedamųjų knygų dalių vienovė. Pasak vaikų literatūros specialistės Eglės Baliutavičiūtės, nei vaiko, nei suaugusiojo *Pasakojimas apie katiną ir tulpę* nenuvils. Šios knygos istorija, pabudinti iš gyvenimo nykulio draugystę, meilę ir mirtį, įstrigs į širdį ir mažam, ir dideliame skaitytojui. Galima neabejoti, kad perskaičiusiems knygą skaitytojams įsimins ir Aušros Kiudulaitės piešiniai, nekartoiantys teksto, sukuriantys irealią, emocijų bangavimo kupiną atmosferą, gaubiančią gaudžią katino ir tulpės meilę. Katino ir tulpės pokalbį apie žemiško laiko baigtinumą Kiudulaitė atskleidė laikinas vaikų būkles fiksuojančiomis portretinėmis jų nuotraukomis ir istoriniais dailės kūrinių, į kuriuos subtiliai įterpė tulpės motyvą. Žiedlapiai dengia Monos Lizos skruostus, graikų raudonfigūrės keramikos fragmente dailininkės valia nežinia iš kur atsiranda tulpės laistymas. Vaikui šis vaizdas yra tiesiog gražiai sukomponuotų vaizdų derinys ir galbūt pirmoji pažintis su dailės klasika, o suaugusiajam katino letnose atsidūręs nuotraukų atvartas yra ir labai prasminga draugystės, meilės, baigtinumo, amžinatvės metafora. Pagrindinis veikėjas katinas Oskaras Murkus Rumtmtugeris Kiudulaitės piešiniuose yra

Dar po kelių dienų tulpė jau degė besileidžiančios saulės raudoni.

– Kokia tu graži. – pagyrė ją katinas, dabar tik naktį grįžtantis namo.

Aušros Kiudulaitės iliustr. iš knygos *Pasakojimas apie katiną ir tulpę*. Autorė Evelina Daciūtė, leidykla „Alma littera“

dvejopas. Tose knygos vietose, kuriose dominuoja jo stipriosios pusės, katinas įgyja antropomorfinį ūgtelėjusio gatvės vaikėzo pavidalą. O tada, kai jis yra bejėgis (nemėgstamos žiemos šaltis ir akimirka, kai yra pasiryžęs už tulpės gyvenimo pratęsimą atiduoti brangiausias savo daiktus), Oskaras Murkus vaizduojamas kaip paprastas katinas. Subtilūs, neilustratyvūs ir anaiptol nepatetiški virsmai lydi ir tulpę, apie kurią dailininkė kalba tai tulpės pumpurą primenančia plokščia, dekoratyvia forma, tai kone realistišku rausvu jos žiedu ar paskutiniame tulpės pokalbyje su katinu maksimalų ryškio intensyvumą pasiekusiu raudoni, kurio jausminį poveikį sustiprina juodas fonas. Šioji tulpės atvaizdų, kuriuos galima laikyti savotiškais jos portretais, įvairovė byloja apie tulpės išgyvenimų pilnatvę. Dailininkė nemodeliuoja vaizduojamų objektų apimčių, visi jie – namai, mašinos, medžiai, gėlės – yra plokšti ir egzistuoja sąlyginėje aplinkoje. Komponuojami pirmame paveikslų plane, jie yra gerai matomi ir lengvai įsimenami. Piešinių kompozicijas sudarančius

elementus Aušra sustiprina naudodama šiltos ir šaltos, šviesios ir tamsios spalvų priešpriešas, formuojančias dinaminį vaizdą, kurį atliepia netikėti figūrų rakursai, nereali daiktų dydžių kaita, knygos make-to, kurį sukūrė Jurga Želvytė, kompoziciniai principai. Remdamasi tik realiomis užuominomis, Aušra sukūrė nuotaikingą, stilistiškai vientisą ir asociacijų kupiną vaizdų pasaulį, kuriame atgyja tiek mažo, tiek ir suaugusio skaitytojo vaizduotė.

Paveikslėlių knygoms būdingi įsimenantys personažai. **Evelinos Daciūtės** ir **Agnės Nananai** knygoje **Ševeliūra** (leidykla „Alma littera“) nepamiršdami yra Alisos Šliompkin ir šuns pudelio Barbariso paveikslai. Abu šie knygos veikėjai, kaip dažnai gyvenime esti su šunimis ir jų šeimininkais, dėl visiškai nepaaiškinamų priežasčių yra panašūs. Dailininkės sukurti Alisa ir Barbarisas yra ilganosiai, mažą akiai, panašaus kūno sudėjimo, abu apdovanoti galingomis juodų garbanotų plaukų ševeliūromis. Veikėjų panašumas nėra vien tik dailininkės meninė išmone. Svarbiausioji knygos siužeto dalis paremta em-

patija: Alisa savo pavyzdžiu padaršina žirklių caksėjimo išsigandusį pudelį apsikirpti. Nepaisant to, kad Agnės Nananai iliustracijos, palyginus jas su Aušros Kiudulaitės vaizdais, yra gerokai artimesnės vaiko pažįstamai kasdienei aplinkai, jų asociatyvumo laukas ypatingas. Agnės piešinių objektai – sienos, ant jų kabantys portretai, langai, gėlynai, baldų tekstūra – sukurti paliekant juose plonutes ritmiškai ant vaizduojamo daikto sugulusias pieštuko linijas. Vienur trumputes, tiesias, kitur ilgas ir lanksčias. Ir nors iliustracijose vaizduojami daiktai tiesiogiai nesusiję su plaukais, šie vos matomi, bet visur pasikartojantys štrichai ir linijos noromis nenoromis virsta plaukais. Taip tekstas nejučia išsiliesia į vaizdą, kuris, nelyginant abiejų knygos veikėjų garbanos, subtiliai nuvilnija per visus knygos puslapius.

Kotrynos Zylės knygoje **Geriausią dieną**, kurią iliustravo **Inga Dagilė** (leidykla „Aukso žuvis“), vaizdų ir teksto asociacijos yra ne mažiau išradingos nei Agnės paveiksluose. Knygoje, IBBY paveikslėlių komisijos sprendimu pretendavusiai į gražiausios paveikslėlių knygos apdovanojimą, pasakojama apie dviejų skirtinguose namo aukštuose gyvenančių vaikų Elzės ir Tito sumanymą, galintį pataisyti netikėtai išaušusią prastą dieną – tereikia į Elzės kolecionuojamas degtukų dėžutes įdėti gerų dienų prisiminimų fragmentėlius. Apie daugiaaukštį namą, kuriame gyvena vaikai, tekste nepasakojama. Kasdienėje kalboje daugiaaukščiai ir daugiabučiai namai neretai vadinami degtukų dėžutėmis. Tad visą atvartą užimantis monolitas, sudarytas iš rusvai pilkšvų iliustracijose pasikartojančių kvadratėlių, kurių fonuose – smagūs įvairia veikla užsiimančių žmonių, gyvūnų, augalų siluetai, yra raiški vaizdinė daugiabučio aliuzija. Drauge tai yra daugybė atvirų degtukų dėžučių, kuriose vyksta gyvenimas, kupinas atsiminimų, galinčių praskaidrinti blogokos dienos nuotaiką. Knygos teksto ir vaizdo vienybę papildo glaudūs teksto ir vaizdo dydžių santykiai, dėmesį prikausto ne tik gausybė gerai matomų, aiškių formų detalių, žaismingai pasklidusių po iliustracijų plotus, bet ir pasakiškos daiktų jungtys. Elzė visu kūnu užsikniaubusi ant didžiulio, apvalaus raudono pomidoro, primenančio planetą, į kurią Titas, save vadinantis raketų konstruotoju, mielai nuskristų.

Estetinę aptartų knygų vertę lemia rašytojo ir dailininko bendraautorystė, apimanti gebėjimą vienam kitą suprasti, disponuoti panašiomis meninėmis pažiūromis. Aušros Kiudulaitės ir Evelinos Daciūtės kūrybinis bendradarbiavimas skaitytojams yra žinomas nuo jų kone bestselerių tapusios knygos *Laimė yra lapė* (leidykla „Tikra knyga“, 2016) laikų. Evelinos Daciūtės ir Agnės Nananai kūrybinė draugystė susiklostė joms kuriant *Paslapčiausių paslaptį* (leidykla „Alma littera“, 2020), o rašytoja Kotryna Zylė pati yra grafinio dizaino specialistė, todėl, nors ir keista, kad savo parašytosios *Geriausios dienos* ji neilustravo, kūrėjos sprendimas, renkantis knygos dailininką, turėjo profesiskai motyvuotą pagrindą.

Knygos, kurias rašytojas dar ir iliustruoja, dažnai pasižymi itin organiška vaizdo ir teksto derme. Nors stilistiškai su aptartais piešiniais **Rasos Jančiauskaitės** iliustruota ir jos parašyta knyga **Namai** (leidykla „Žalias kalnas“) neturi nieko bendro, tačiau kūrėjos orientacija į vaiko fantaziją, kvietimą iš dekoratyvių geometrizuotų labai menkai realybę teprimenančių formų įsivaizduoti ne tik namus, bet ir veikėjų jausmus yra itin įtaigi. Stambių ir beveik abstrakčių formų Jančiauskaitės kompozicijos priartėja prie abstrakčių paveikslų. Mažiau dailę išmanančiam suaugusiam skaitytojui gali kilti mintis, jog vaikas nepajėgus suprasti tokios vaizdinės raiškos. Tačiau toks įsitikinimas abejotinas: abstraktus paveikslas, kurį, apibūdindami žanrą, įvardijame kaip nieko nevaizduojantį, iš tikrųjų vaizduoja ne realybę, bet dvasinę kūrėjo būklę, kurią skaitančiam

Rasos Jančiauskaitės iliustr. iš jos knygos *Namai*, leidykla „Žalias kalnas“

vaikui suvokti nėra sunku. Iliustracijose vyraujantys krypčių, spalvų gretinimo netikėtumai, į kompoziciją susiejantys tekstą ir dekoratyvius koloristiškai išraiškingus elementus, Jančiauskaitės kūrinį paverčia drąsia ir įsimenančia knyga. Nenuostabu, kad 2021 m. *Namai* pelnė Bolonijos vaikų knygų mugės iliustratorių parodos diplomą, o šiais metais dailininkės darbas įvertintas Kultūros ministerijos Knygos meno konkurso diplomu.

Toks pat diplomą įteiktas **Rūtai Ivaškevičiūtei** ir **Redai Tomingas** už **Daivos Čepauskaitės** knygos *Kaip Grikis berniuką augino* (leidykla „Žalias kalnas“) maketo ir iliustracijų meninę kokybę. Šuo Grikis, dailininkės sumanymu įgijęs žmogiškų bruožų, piešiniuose atsiskleidžia kaip itin rūpestingas ir jaukus personažas. Šilumą spinduliuoja prislopintų švelnių tonų koloritas, didelių figūrų ir smulkiai nupieštų skruzdėlyčių, taškiukų, langučių gretinimas. Šie dydžių kontrastai dailininkės piešiniams suteikia gyvybingumą, drauge tai yra ir vaiko dėmesio sutelkimo, išlaikymo priemonė. Panašu, kad akiniuotasis Grikis šiemet yra vienas iš ryškiausių, nors nelengvai sukuriamų, bet smarkiai paveikslėlių knygų vertę didinančių personažų.

Gražiausios paveikslėlių knygų komisijos nuomone, debutanto premijos verta teksto ir iliustracijų kūrėjas **Audrius Dargužio** knyga *Varnų pabėgimas iš Anykščių* (leidykla „Niekio rimto“), kurią galima laikyti dovana Lietuvos skaitytojams, nes

knygos, pasitelkus net ir pačias išmaniausias vertėjų pajėgas, nebūtų galima išversti į jokią kitą kalbą. Mat varnos joje – ne tik paukščiai, bet ir varnelės ant visų paukščių pavadinimų, kuriuose yra raidės Č, Š ir Ž. Neištvėrusios paukščių pajuokų ir išskridusios į Žaliąjį Kyšulį, varnos iš jų pasišaipiusius paukščius gerokai nuliūdino. Lakštutė tapo kaip zuikelis po mišką lakstančia lakstute, o riešutinė, netekusi varnelės, tapo riesutine, nebepajėgiančia įveikti riešutų. Pagrįsti galima ir didelio balto lapo plotų, kuriuose išdėstyti piešiniai ir tekstas, pasirinkimą: juk paukščiams reikia erdvės! Kita vertus, lapų baltume gerai išryškėja teksto raidžių ir paukščių kontūrų storio ir intensyvumo tapatumas, vaizdiškai suliejantis tekstą su tvirta ranka kontūriškai nupieštais sparnuočiais. Nepaisant to, kad piešiniuose beveik nėra spalvos, paukščių judesiai, atskirų detalių išryškinimas knygos veikėjus daro šmaikščius ir linksmus, visiškai atitinkančius teksto turinį, patraukiantį tiek suaugusius skaitytojus, tiek ir prie rašto ypatumų pratinamus vaikus.

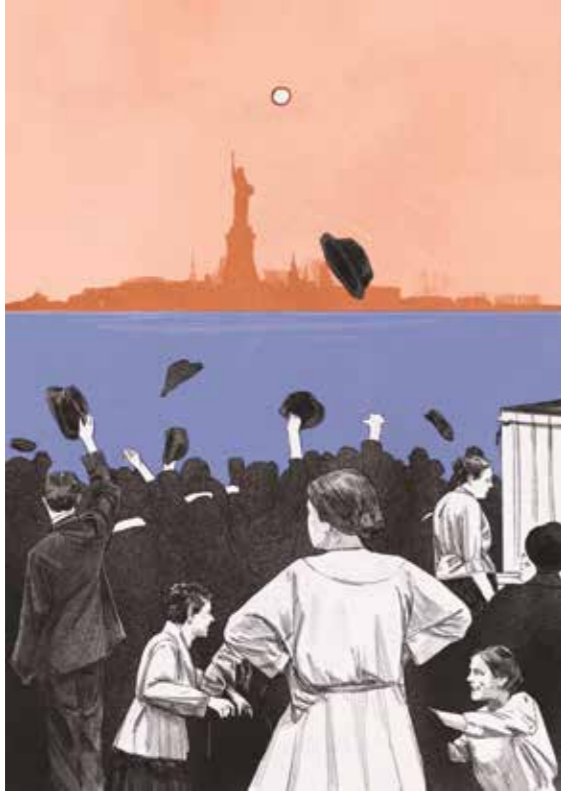
Paveikslėlių knygų skaitytojus pernykščių knygų gausoje džiugino ne tik meniškai vertingos naujienos. Naujais nuotykiams su jais dalijosi mažųjų pamėgtas **Dalios Karpavičiūtės** Pūkis **Vytauto V. Landsbergio** knygoje *Pūkis ir Juokutis* (leidykla „Dominicus Lituanus“), kokį vaikai pirmąsyk išvydo dar 2013 metais. Daug sykių aptartas ir įvertintas, nesikeičiantis kaip ir pavogto laiko ieškanti ir į ma-

gišką kelionę išsiruošusi **Linos Žutautės** *Kakė Makė* (*Kakė Makė ir pavogtas laikas, Kakė Makė ir magiška kelionė*, leidykla „Alma littera“), pasaulį išvydusi dar anksčiau už Pūkį – 2010 metais. Su šia išdykusia mergyte iš naujo susipažįsta vis kita vaikų karta, bet nei Kakė Makė, nei spalvingi jos aplinkos paveikslai nepraranda vertės. Suprasdama, kad neturiu jokios teisės patarinėti autorei, norėčiau tik užduoti retorinį klausimą: ar neišloštų visi – autorė ir augantys vaikai, jei drauge augtų ir jų pamilta veikėja?

Tai, kas yra gerai pažįstama, nebūtinai turi kelti minčių apie pokytį. **Kęstučio Kasparavičiaus** – daugybės tarptautinių nominacijų laureato, rašytojo, kurio knygos nesyk buvo apdovanotos ir Lietuvoje – kūrinys *Žvaigždžių paukštis* (leidykla „Niekio rimto“) yra poetiškas pasakojimas apie netikėtai mieste atsiradusį nuostabiais raštais išrašytą kiaušinį. Iš to kiaušinio, katino Dūmo padedamas, galiausiai išsiritą nematytas paukštis. Iliustracijos, kurioms, kaip ir kitiems Kasparavičiaus knygose esantiems piešiniams, būdingas realistinis, aiškaus silueto piešinys ir skaidrus akvarelinis spalvynas, prikausto žvilgsnį. Kasparavičiaus paveikslai verčia nuolatos stebėtis šio autoriaus gebėjimu sukurti nesikartojančius stebuklingus pasaulius, kurie, neturėdami jokios didaktikos pėdsakų, jaukia ir pasakiška vaizdinių estetika neabejotinai ugdo jaunųjų skaitytojų skonį ir kūrybingumą, suteikia vaikams galimybę pažįstamus jų aplinkoje esančius daiktus, situacijas ir reiškinius pamatyti naujai. Tiesa, to poetinio erdvumo ir netikėto naujumo ne visur ir ne visada reikia. Tai, pavyzdžiui, pasakytina apie **Selemono Paltanavičiaus** paveikslėlių knygą *Kiekvienam savas kąsnis* (leidykla „Tyto alba“), kurią iliustravo **Lina Eitmantytė-Valužienė**. Nepaisant to, kad tekstas priskirtinas pasakos žanrui, pasaka turi labai aiškų šviečiamąjį pradą, todėl tikroviški, be jokių stilistinių deformacijų kruopščiai dailininkės nupiešti žvėreliai knygos puslapiuose atrodo kaip čia buvę – mieli ir jaukūs. Panašiai galima apibūdinti ir **Viltės Žumbakytės-Haisch** piešinius **Sigito Gedos** eilėraščių rinkinei *Laiškų namelis* (leidykla „Alma littera“). Šilti, jaukūs dailininkės paveikslai maloniai glunda prie akies, nors jokių ypatingų netikėtumų juose nėra.

Domicelės Tarabildienės premiją šiemet pelnė **Ūlos Šveikauskaitės** iliustracijos **Justino Žilinsko** romanui *Bėgliai. Jūrų keliais į Ameriką* (leidykla „Aukso žuvys“). Romanas skirtas vyresniesiems paaugliams. Jame pasakojama apie dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą ilgai kelionei per Atlantą pasiryžusių Veronikos ir Jokūbo meilės, draugystės, pavydo, vilčių ir nusivylimų istorija. Įprasta manyti, jog į suaugėlio kelią sukančiam paaugliui iliustracijų beveik nebereikia arba, jei jos yra, pageidautina, kad paveikslai bylotų tik užuominomis, nebūtų naratyvūs ir jų nebūtų daug. Toks požiūris aiškinamas paaugliško amžiaus savitumais, tuo, kad paaugliui paveikslėlių, pasakojimo vaizdais nebereikia. Tačiau paauglys vis dėlto nėra suaugęs skaitytojas, galintis išsiversti visiškai be paveikslėlių. Šiokios tokios vaizdinės nuorodos pageidautinos. Šveikauskaitės iliustruotoje knygoje, kurią sudaro trys šimtai septyniasdešimt penki puslapiai, tik vienuolikoje atvartų nėra iliustracijų. Negana to – iliustracijos siejamos su nuolat jas papildančiais komiksais. Vizualinės knygos dalies kūrėjai – Ūla Šveikauskaitė, grafinio scenarijaus autorius Titas Antanas Vilkaitis ir dizaineris Zigmantas Butautis – ėmėsi kaip reta sudėtingo uždavinio: susieti skirtingus vaizdinius knygos žanrus (ilustracijas ir komiksus) ir šalia literatūrinio pasakojimo pateikti autentiškus, bet drauge ir meniškai interpretuotus teksto vaizdinius. Skaitydamas romaną pajunti, kad Šveikauskaitės iliustracijų įtaigumas yra toks stiprus ir toks reikalingas, jog tuos retus atvartus be iliustracijų norisi perskaityti kuo greičiau, kad akys vėl sugrįžtų prie įprastų personažų ir monotoniško, nors ir subtiliai siūbuojančio vaizdų ritmo. Tolimą laikmetį Šveikauskaitės piešiniuose atspindi ne tik istoriškai teisingos aprangos, aksesuarų, aplinkos detalės, bet ir tarytum laiko tėkmėje išsityręs, nublukęs piešinių koloritas. Vi-soje knygoje dominuoja rausvai ochrinė, samanų žalumą primenanti, su pilkšvais atspalviais susipynusi spalva ir neintensyvus violetiškas mėlis. Koloritas susieja skirtingus paveikslų dydžius, įvairius žiūros rakursus, leidžiančius pamatyti veikėjus tai iš viršaus, tai iš labai artimo, o kartais iš tolumo taško, retsykiais tik siluetiškai, kai kuriose vietose – realistiškai modeliuotus. Tokia kompozicijų dinamika

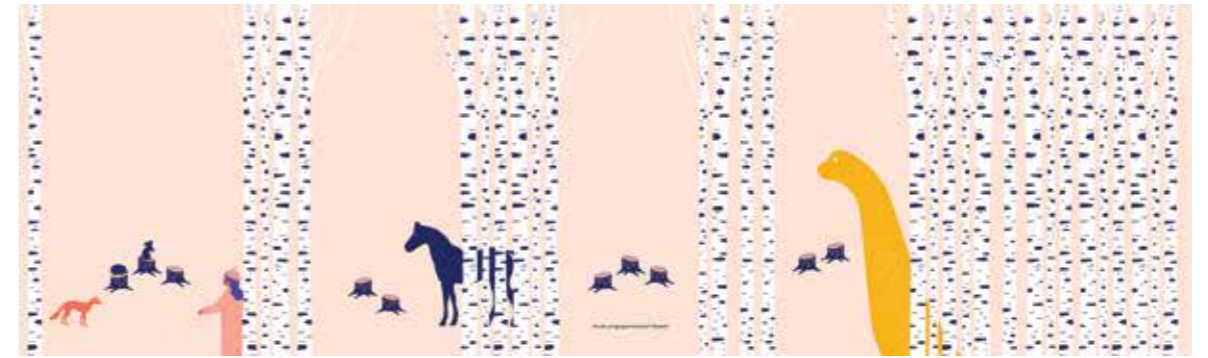
sudaro kinematografinio vaizdo įspūdį. Regisi, jog prieš skaitytojo akis sklaidžiasi ne statiški paveiks-lai, bet vyksta realus, gyvas veiksmas. Dailininkė ne tik rekonstravo pasakojimą, bet ir meistriškai išplė-tė jį, leido susipažinti su veiksmo aplinka ir veikėjais. Šalia daugybės subtilių meninių ypatumų, kurių ne-ketinu atskleisti todėl, kad patiems *Bėglių* skaityto-jams jie taptų atradimu, norėčiau atkreipti dėmesį į vieną ypatingą iliustracijų dėmenį. Daugelyje pieši-nių Veronika, Jokūbas, jų bendrakeiviai vaizduojami nusisukę nuo žiūrovo. Norėdama atskleisti tokio vaizdavimo reikšmę, pasiremsiu galbūt kiek neį-prastai skambančiais iškilais dailėtyrininko Ernsto Gombricho žodžiais, kad graikai išrado dailę. Ar tai reiškia, kad dailės anksčiau nebuvo? Gombricho teiginys iš tikrųjų reiškia, kad graikai buvo pirmie-ji, pasirinkę tokį vaizdavimo būdą, kai žiūrovams yra rodoma tarsi ne viskas – svarbius vaizdus grai-ky dailininkai priversdavo žiūrovus įsivaizduoti. Jų tapybos linijos, apibėgančios figūras, kalba tai, ko neįmanoma parodyti. Mes tiesiog tikime, kad ran-ka yra ten, kur ji turėtų būti, nors jos nematome; neabejojame tuo, kad piešinyje matomas žmogus jaučia tai, ko apskritai negalima pavaizduoti. Tą patį galima pasakyti apie Šveikauskaitės iliustraci-

jas. Žiūrėdami į veikėjus, su kuriais susipažįstame pirmuosiuose knygos puslapiuose ir kurie įstringa į mūsų atmintį, nejučiomis imame naudotis tos at-minties ištekliais, sužadinančiais imaginacinę mūsų galią tada, kai iliustracijose regime tik nuo kajutės gul-to tabaluojančias Jokūbo bendrakeivio kojas ar Veronikos nugarą.

Debiutanto premiją IBBY iliustracijų komisijos sprendimu šiemet pelnė **Andrius Banelis**, iliustra-vęs **Simonos Savickienės** knygą *Be galo be krašto apie poilsį* (S. Savickienės leidykla). Simona Savic-kienė įvertinta ir Aldonos Liobytės premija, tad net keliomis nominacijomis apdovanotas iš pažiūros labai paprastas kūrinys turi nemenką vertę, ku-rią padidinti gali ir knygos bendraautoriumi tapti kviečiamas vaikas. „Tu irgi esi kūrėjas (-a)! Pratešk pasaką be galo“ – rašoma knygos antraštiniame lape. Knygos viršelyje esanti akis žadina vaiko norą pažvelgti į knygą – tarytum jam būtų siūloma pažiū-rėti pro rakto skylutę. Knygos atvartuose vyraujanti dekoratyvių medžių kamienų, debesų slinktis – lyg ramybę, poilsį teikiantis paveikslas, savitai atkarto-jantis nesudėtingo teksto kompozicijos ritmiką. Ba-nelio piešiniai drauge yra ir puikus vaiko vizualinės raiškos fonas: „Kas dar prisijungė prie poilsio? Nu-piešk!“ Išsilankstančiame atvarte vaikas gali piešti savo sugalvotus veikėjus. Toks siūlymas yra reikš-mingas: juk vienaip vaikas suvokia savo piešinius popieriaus lape, kitaip knygoje, kurioje kartu su juo „piešia“ ir profesionalus dailininkas.

Suaugusieji dažniausiai žavisi vaikų piešiniais. Nereikia pamiršti, kad vaikas paprastai piešia ne tai, ką iš tikrųjų mato jo akys, o tai, ką kažkada matė nupieštą. Kitaip tariant, vaizduodami aplinkos daik-tus, vaikai dažniausiai pasitelkia jiems pažįstamas, matytas vaizdines schemas. Pavyzdžiui, medį vai-kas regi žvelgdamas iš apačios į viršuje esančią jo lają. Tačiau tokiu rakursu medžio jis nepiešia, piešia taip, tarytum regėtų medį frontaliam, kadangi taip dažniausiai vaizduojami medžiai vaiko matytuose paveiksluose. Vaiko pažintis su išradingomis, me-niška vertingomis iliustracijomis drauge plečia ir jo vaizduojamosios raiškos galimybes. Kartu su jomis lavėja ir žmogiškosios būties pažinimas, apimantis tiek giliausius asmens vidujybės kampelius, tiek

Andriaus Banelio iliustr. iš knygos *Be galo be krašto apie poilsį*. Autorė Simona Savickienė, S. Savickienės leidykla

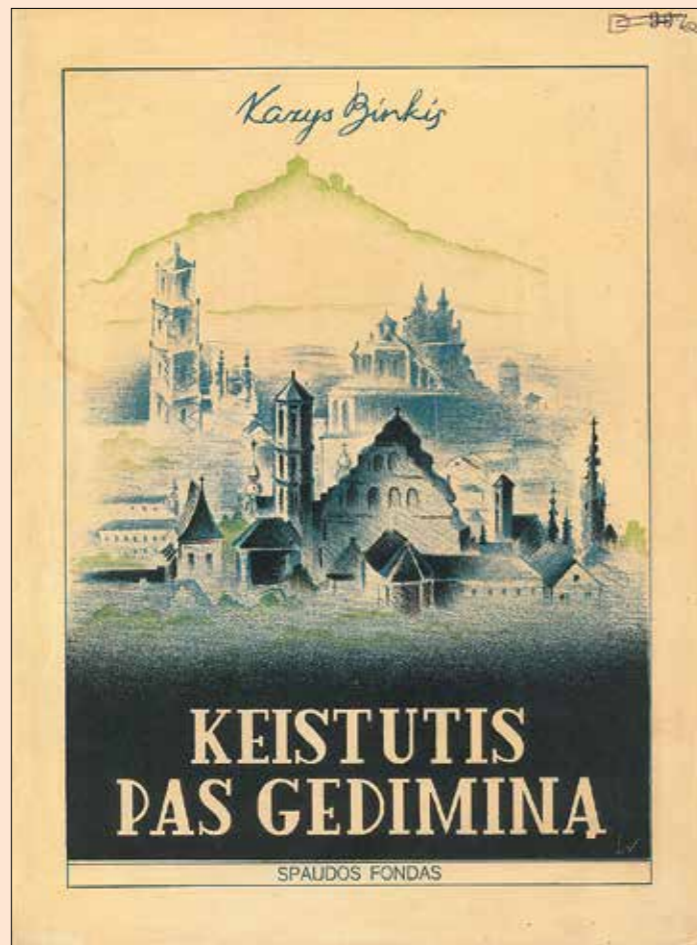
atveriantis nematytus, keistus, tyrinėtinus materia-laus pasaulio aspektus. **Dovilės Bajoraitės *Visurų laboratorija. Miško paslaptis*** (leidykla „Dvi tylos“), kurią iliustravo **Simona Jurčiukonytė**, yra ir groži-nė, ir pažintinė knyga, pasakojanti apie mergaitės Gretos ir jos trimečio broliuko Pauliaus gamtos tyrinėjimus, į kuriuos vaikai įsitraukė, kai iš miesto dėl pandemijos persikėlė į kaimą. Knygoje apstu edu-kacinės informacijos: vaikai ne tik sužino, kas yra virusai, bet išsiaiškina, kaip jų atsiradimas susijęs su pandemijomis, su miškų naikinimu, klimato kai-ta. Kitaip tariant, autorės, pažintinę medžiagą pa-dėjusių rengti mokslininkų ir ekspertų dėka vaikai, skaitydami knygą, suvokia, kad pasaulyje viskas yra glaudžiai susiję. Šiuos Gretos ir Pauliaus atradimus skaitytojams padeda suprasti Jurčiukonytės ilius-tracijos, kviečiančios skaitytoją į stilingai susietų dinamiškų vaizdų pasaulį, kuriame, kaip ir tekste, siejasi meniškumas ir vaizdinė faktografija, atsive-ria mikrokosmoso ir makrokosmoso paveikslai, su-formuoti iš plokščių atpažįstamų aplinkos pavidalų, dekoratyvių spalvinių plokštumų ir subtiliai varijuo-jamų plastinių bei geometrinių linijų tinklo. Jurčiu-konytės piešinių kompozicinė raiška ir stilistinė jų vienovė neleidžia suabejoti visų pasaulio elementų sąryšiu. O svarbiausia – įstringa į atmintį ir atsklei-džia vaikams ir suaugusiems skaitytojams (mums ši knyga taip pat pravarti) pasaulio reiškinių ir objektų žavesį. Ne veltui Simona Jurčiukonytė (kaip ir Aušra Kiudulaitė, Ugnė Lidžiūtė, Elena Selenienė) šiemet pateko į Bolonijos vaikų knygų parodos finalininkų sąrašą. Pandemijos padiktuotą tematiką plėtoja ir **Urtės Starkevič** knyga *Mikropolis. Pašėlę bakterijų nuotykių žmonių pasaulyje* (leidykla „Tyto alba“),

kurioje **Simono Kvinto** nupiešti paveiks-lai nėra iš tolo nepriylgsta tiesiog monumentaliai Jurčiukonytės piešinių išraiškai. Pažintinių, edukacinių tikslų sie-kianti **Linosa Matiukaitės** knyga *Miesto detektyvas: apie kasdienius darbus, įdomias profesijas ir atkak-lius smalsuolius*, kurią iliustravo **Simonas Kvintas** (leidykla „Alma littera“), savo turiniu ir forma prime-na Lietuvoje jau daugiau nei dešimtį kartų išleistą Ri-chardo Scarry'io knygą *Ką žmonės dirba visą dieną?* Kvinto piešiniai, kuriuose dominuoja grafinis pra-das, pabirę po visus knygos atvartus, smulkutėmis mašinių, namų, durų, gyvūnėlių detalėmis kuo pui-kausiai išlaiko skaitytojo dėmesį ir sukuria šurmu-liuojančio miesto įspūdį. Matyt, vertingiausios šio dailininko savybės atsiskleidžia tada, kai jis, turėda-mas architekto išsilavinimą, imasi piešti miesto vaiz-dus. O **Vanda Padimanskaitė**, iliustravusi **Juliaus Kelero** knygą *66 istorijos tęsiasi* (leidykla „58 sap-nai“), trumpas pasakų gyventojų istorijas perteikė pasitelkusi jai gerai pažįstamą tapybišką, raiškų koloritą, kuris padėjo ne tik sukurti emocinę atmo-sferą, bet ir suformuoti spalviniais netikėtumais pa-grįstą vaizdo naratyvą.

Bendras pernykščių knygų paveikslas stilistiniu ir meniniu pajėgumu yra labai margas. Tą teigdama tu-riu galvoje ne tik aptartąsias knygas, bet ir apžvalgo-je nepaminėtąsias. Aprėpdami milžinišką geografiją, prasidedančią Anykščiuose ir pasiekiančią Ameriką, atskleisdami racionalias, asociatyvias, emoci-nes, in-formatyvas, istorines kuriamų pasaulių puses, ilius-tracijų kūrėjai parodė, kad pandemijos sustabdytas laikas pagaliau vėl ėmė tekėti, o tekėjimas teikia vil-ties, kad visa toji įvairovė palaipsniui susidėlios į aiš-kesnes vaizdines kryptis ir atšakas.

Pasakų miestas Vilnius

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Virš. dail. Liudas Vilimas

Gerai neatsimenu, kada pirmą kartą pamačiau Vilnių – galėjo būti 1978-ieji. Mūsų mokyklai pasisekė, kad turėjome mokytoją, siekusį išmokyti vaikus ne vien matematikos, bet ir norėjusį, kad jie pamatytų daugiau nei savo gyvenamosios vietos apylinkes. Suorganizavo jis ekskursiją mokiniams po Lietuvą, kurios vienas objektų, žinoma, buvo Vilnius. Labai laukiau, kada jį privažiuosim. Kaip tas Keistutis iš Kazio Binkio poemos *Keistutis pas Gediminą* ir aš nekantravau pamatyti – tik ne geležinį vilką, bet miesto bokštus – būtent jie sukosi mano vaizduotėje. Binkis panašiai ir rašo:

*Apie Vilnią, apie Nerį
Bokštų bokštai saulėj žėri¹.*

Iki šiol atminty išliko nuo Gedimino bokšto išvysti įstabūs vaizdai: saulėje spindėjo senamiestis, Neris, Sporto rūmai, tolumoje kylantys daugiaaukščiai... Sutinku su poetu Pauliumi Širviu, Vilnių pavadinusiu pasakų miestu. Mano atsiminimai atliepia Jeronimo Cicėno užrašytus žodžius, tik kai kurie pamatyti objektai skiriasi: „Pažvelk į Vilnių iš bet kurios kalvos – vaizdas lyg iš širdies išimtas: čia Neris vingiu plaukia pro miestą, čia gatvių rezginys, į

debesis išsišovusios lieknos ir grakščios varpinės, o visa tai juosia pamelę šilai. Ak, miestas ant didelio istorijos vieškelio, kryžkelėj tarp Vakarų ir Rytų, nei laiko, nei sąlygų nesugriaunamas kultūros ir civilizacijos į Rytus bastijonas.“² Bet palikime atsiminimus ramybėje ir pažvelkime, ką apie ateities sostinę vaikams rašė žurnalas *Genys*.

Prieš penkiasdešimt metų korespondentė Birutė Genytė kalbėjosi su tuometiniu Vilniaus vyriausioju architektu Vytautu Balčiūnu, kuris apžvelgė generalinį miesto planą, kad padėtų vaikams įsivaizduoti sostinę 2000-aisiais. Pasak jo, kad žmonėms mieste būtų patogiau gyventi ir dirbti, architektai sumanė pastatus sugrupuoti pagal paskirtį – statyti tarsi atskirus miestus. Tuo metu jau buvo pradėtas statyti Studentų miestelis, kuriame turėjo išaugti universitetas, bendrabučiai, bibliotekos ir kt. Sunegalavę gyventojai gydytis vyks į Gydytojų miestą, kur įsikurs daugybė ligoninių, klinikų. Savo miestą turės ir

Genys, 1974, Nr. 1. Dailliminkas nenurodytas

mokslininkai. Miestui plečiantis, į jį jaugs Lentvaris, Grigiškės, o Nerį planuojama užtventki: taip galvota suformuoti plačią miestą gaivinančią įlanką. Kai gyventojų skaičius artės link milijono, atsiras požeminis traukinių tinklas – metro, ir Lenino (dab. Gedimino) prospektą bus galima pervažiuoti po žeme. Neliks lėtų troleibusų, autobusai bus patobulinti, o gal jie bus dviaukščiai ar triaukščiai? Straipsnio desertas – planuojamas statyti televizijos bokštas, kuris bus antras pagal aukštį šalyje (Tarybų Sąjungoje). Kai jis iškils, matysime net tris televizijos programas! Spalvotai!³ (Apie TV bokšto baigiamas statybas žurnale trumpai pranešta 1979 m.⁴) Štai apie kokį ateities Vilnių pasakojo *Genys*. Ar planas išsipildė? Nevisiškai, kai kas taip ir liko tik svajonės. Kaip bebūtų, bet Vilnius man iki šiol – pasakų miestas.

Jubiliejaus proga šiais metais Vilniuje vyko daug įvairių renginių. Negaliu nepaminėti vieno jų – Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje surengtos parodos, kurioje buvo eksponuojami M. K. Čiurlionio menų mokyklos auklėtinių piešiniai. Vaikai piešė įsivaizduojamą senąją sostinę, žvelgdami į ją pro menamus miesto vartus.

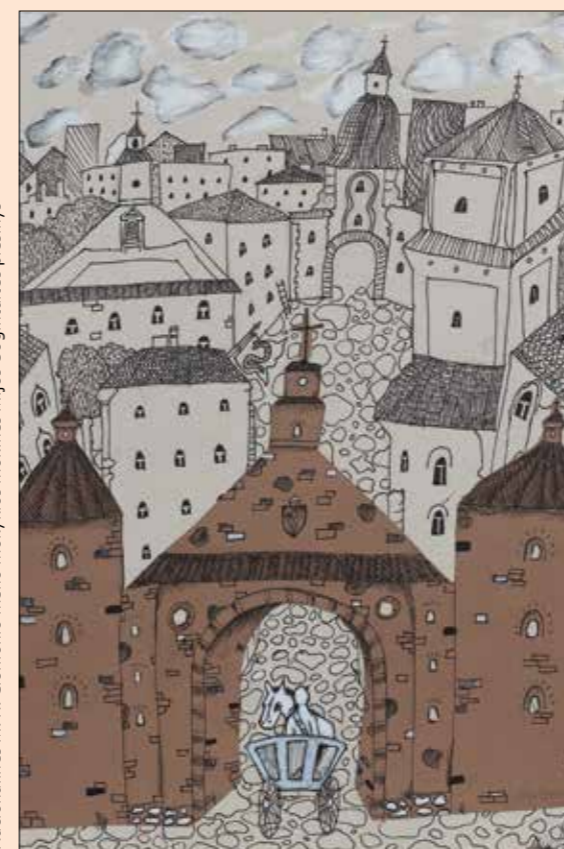
¹ Kazys Binkis, *Keistutis pas Gediminą: šių dienų pasaka*, [Kaunas]: Spaudos fondas, [1940], p. 21.

² Jeronimas Cicėnas, „Vilnius – Lietuvos protas ir sąžinė“, *Žiburėlis*, 1944, Nr. 10–11, p. 156.

³ Birutė Genytė, „Kelionė po Vilnių... 2000-aisiais“, *Genys*, 1973, Nr. 8, p. 2 (virš.), 1.

⁴ „Aukščiausias respublikoje“, *Genys*, 1979, Nr. 1, p. 3.

Parengė **Reda Tamulienė** (LNB)

Nacionalinės M. K. Čiurlionio meno mokyklos mokinės Mijos Uogintaitės piešinys

Supratau, kokia brangi ir graži mūsų sostinė

Rašytoja Aldona Liobytė su dailininkais Sigute ir Vytautu Valiais Vilniaus senamiestyje. Apie 1966 m. Kitoje pusėje A. Liobytės įrašas: *Apie 1966 m. su Valiais*. Maironio lietuvių literatūros muziejaus nuotr.

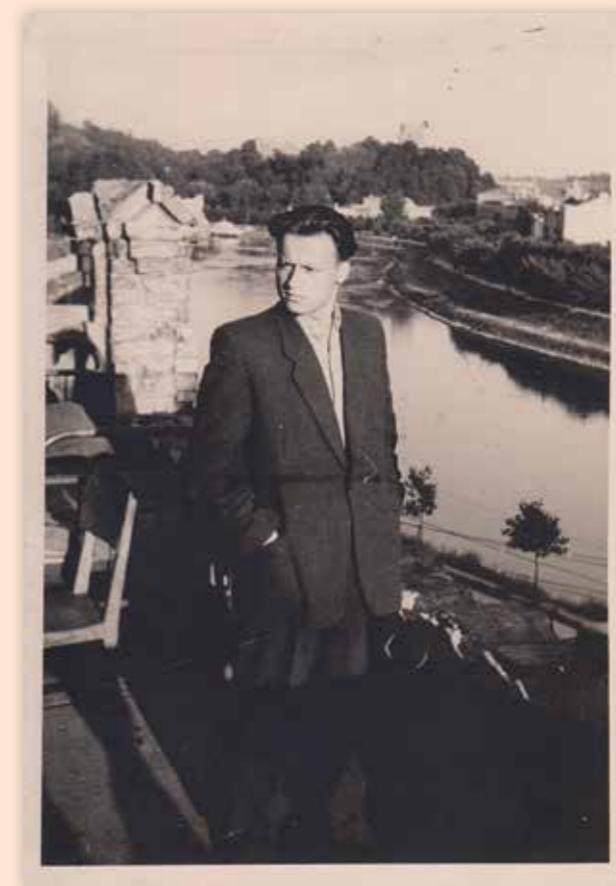
Šios trys nuotraukos mus nukelia į 1952–1966 metų Vilnių. Užfiksuotuose kadruose Janinai Degutytei buvo 24-eri, Martynui Vainilaičiui – 23-eji, abu studentai, dar neišleidę savo knygų. Aldonai Liobytei – apytiksliai 51-eri, ji buvo jau daug nuveikusi vaikų literatūros srityje: parengusi pasakų rinkinį *Šimto zuikių piemu* (1959), *Nė velnio nebijau* (1964), išleidusi dramas *Kupriukas muzikantas* (1955), *Meškos trobelė* (1956), *Užburtas karaliūnas* (1965). Dailininkai Sigutė ir Vytautas Valiai ateity iliustruos lietuvių tautosakos knygas, Valiuvienė – ir Degutytės *Saulėtas daineles* (1972), Vainilaičio *Spalvotus nykštukus* (1986).

Gedimino pilis, tapybiškas Neries vingis, senamiesčio gatvė – žmogaus ir miesto gyvenimo akimirkos, jamžintos prisiminti... Įdomu, kokia tema 1952 metais Gedimino kalne vyko rusų kalbos paskaita studentams lituanistams, apie ką sukosi Aldonos Liobytės ir Valių pokalbis... O Vainilaitis, kitoje nuotraukos pusėje įrašęs „Tik tada supratau pilnai, kokia brangi ir graži mūsų sostinė, kai jos netekau...“, matyt, apgaili, kad po trijų teatrinio fakulteto kursų tenka išvykti į tuometiniame Kapsuke (Marijampolėje) naujai kuriamą teatrą, nors labai norėjosi likti Vilniuje (plačiau žr. Jonas Linkevičius, *Su volungėlės plunksna*, Vilnius: Žara, 2003, p. 37).

Parengė **Džiuljeta Maskuliūnienė** (LNB)

Janina Degutytė (stovi trečia iš kairės) su kurso draugais ant Gedimino pilies kalno. 1952 m. Kitoje pusėje įrašas: *Ant Gedimino kalno rusų k. paskaita. 1952 m. balandis*. Maironio lietuvių literatūros muziejaus nuotr.

Martynas Vainilaitis Vilniuje prie Neries. 1956 m. Kitoje pusėje M. Vainilaičio įrašas: 1956. VII. *Tik tada supratau pilnai kokia brangi ir graži mūsų sostinė, kai jos netekau... Ped. inst. bendr. balkone, prie Neries*. Maironio lietuvių literatūros muziejaus nuotr.

Vilnius lietuvių vaikų poezijoje

DR. (HP) GRAŽINA SKABEIKYTĖ-KAZLAUSKIENĖ

Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje vis populiarsnės tampa literatūros geografijos studijos. Išskirtinė vieta jose tenka Vilniaus vaizdinio analizei. Tačiau Vilniaus traktuotė vaikų poezijoje iki šiol išsamiau neaptarta. Šio straipsnio tikslas – išskirti būdingiausias Vilniaus vaizdavimo lietuvių vaikų poezijoje tendencijas ir literatūros geografijos aspektu aptarti ryškiausias Vilnių atveriančius kūrinius.

Vilniaus įkūrimo mitologizavimas

XVI a. Lietuvos metraščiuose (*Bychovco kronikoje*) užfiksuotas padavimas apie Vilniaus įkūrimą yra vienas svarbiausių lietuvių mitų, tad neatsitiktinai rašytojai vis grįžta prie jo: meniniu žodžiu perteiktas naratyvas neretai būna paveikesnis už išlikusį pirmiame šaltinyje. Šiuo požiūriu išskirtinis, iki šiol nepranoktas yra 1938 m. išleistas Balio Sruogos kūrinys *Giesmė apie Gediminą*. Apie šios „gražiamam jaunimėliui“, kaip adresatą įvardija autorius, skirtos poemos itin palankų sutikimą, sukūrimo istoriją ir neblėstančią meninę vertę straipsnyje „Vaizdiniai senų laikų...“

(Balio Sruogos *Giesmė apie Gediminą*)¹ rašė Kęstutis Urba². Man norėtusi, lyginant metraščių padavimą su Sruogos poema, atkreipti dėmesį į kelis mitopoeinius *Giesmės apie Gediminą* aspektus.

Metraštyje užrašyto padavimo tekstas yra dalykiškas ir glaustas. Vilniaus įkūrimo priešistorės užuomazga – Gediminas išjoja už keturių mylių nuo Trakų medžioti. Apie medžioklės girią nepasakojama. Poema pradeda girių pašlovinimu. Užsiminęs apie miško poveikį žmogui, toliau poetas leidžiasi į gyvą, detalizuotą Neries apjuostoje girioje braidančių, zujančių, besišlaistančių gyvūnų pristatymą, kurį apibendrina palygindamas jų būvį su rojumi: „Žvėrys, dideli, maži, / Lepečkojai ir liekni, / Čia kaip rojuje iš seno / Beklegėdami gyveno.“³ Palyginimas su rojumi – ne tik poetinė priemonė, jis primena senovės lietuvių požiūrį į girias: jos laikytos šventomis.

Taigi veiksmas vyksta šventoje erdvėje, tačiau šventumas nėra vienalytis. Kuo arčiau dangaus, tuo vieta sakralesnė, todėl daugelyje pasaulio mitologijų pačia sakraliausia teritorija laikoma kalno viršūnė. Metraščių padavime minimi du kalnai. Pirmasis siejamas su tauru („ (...) ir užmuša jį ant to kalno, kuris ir dabar tebevadinamas Tauro kalnu“³), antrasis – su nakvojant Šventaragio slėnyje susapnuotu geležiniu vilku („Ir tenai miegodamas jis susapnavo, kad ant kalno, kuris buvo vadinamas Kreivuoju,

o dabar Plikuoju, stovi didžiulis geležinis vilkas“⁴). *Giesmėje apie Gediminą* kalba sukasi apie vieną kalną, tačiau mitologinės semantikos požiūriu jis yra koncentruoto sakralumo. Ant to kalno, priešingai nei metraščiuose, niekaip neįvardyto, kunigaikštis su savo kariais švenčia sėkmingą medžioklę („Kalno ošiančioj aikštėj / Palei laužą puotą kelią“, p. 28), ten pat jis nakvoja ir sapne ant to kalno išgirsta ir išvysta besiantinantį geležinį vilką, kitą dieną ant to paties kalno sulaukia žynio Lizdeikos, išaiškinančio sapno prasmę – „čia“, vadinasi, ant šito kalno, įkurti miestą – garsų ir amžiną: „Staugimu esi tu kviestas / Čia įkurti didžio miesto, / Sostinės visos šalies. / Per pasaulį nuskambės / Miesto vardas kaip griaustinis, – / Kaip tas vilkas geležinis / Stebins, žadins ir vilios / Palikuonis Lietuvos. / Augs galingas ir garsus / Ir per amžius tarpus ir bus“ (p. 70).

Poetinėje Vilniaus įkūrimo mito geografijoje išskirdamas vieną kalną, Sruoga jį sureikšmina ir priartina prie universaliosios Šventojo, arba Kosminio, kalno simbolikos. Su ja susijusi ritualinė puotos semantika. Metraščių padavime apie jokią puotą nekalbama. *Giesmėje apie Gediminą* ant kalno puotai užkurtą laužą galima interpretuoti kaip aukurą, o vaisėms atiduotą Gedimino nudobtą taurą – didžiausią medžioklės laimikį – kaip auką. Ritualinių požymių turi ir prie laužo midaus taurę iškėlusio Gedimino prakalba. Į dievus kunigaikštis nesikreipia, jis pagerbia kitus sakraliajai sferai priskiriamus asmenis – protėvius: „Ar jie jaučia mus, ar girdi? / Ar kad jaudina mums širdį – / Ir paguoda jų visa? / Nežinau... Bet dvasioj mano / Jie nemirdami gyvena. / Juos gaivindamas miniu. / Ir šią taurę aš keliu, / Kad gyventų širdyse / Mūsų protėvių dvasia / Kaip šviesa ir šiluma, / Kaip ugniakuro liepsna“ (p. 30). Paaukojus taurą, beje, baltų kultūroje siejamą su dievu Perkūnu, ir rituališkai pagerbus protėvius, nakvynės kalno sakralumas yra sustiprinamas, o tokia sakralumu įkrauta erdvė yra tinkama apsireikšti dieviškam ženklui, koku reikia laikyti Gedimino sapną.

Aptariant *Giesmės apie Gediminą* geografinę erdvę, būtina stabtelėti prie dar vieno jos objekto, neminėto padavime. Kalnas, ant kurio apsistoja Gediminas, yra apsuptas girios, o ją apibūdinant dažniausiai minimi ąžuolai. Nuo puotaujančių „[s]kam-

Dail. Mstislavas Dobužinskis

ba griaudžia ąžuolynas“ (p. 32), visiems sugulus, vėjas „[g]losto ąžuolų šakas“ (p. 34), Gedimino sapne „[t]en aikštėj, tarp ąžuolų, / Staugė vilkas geležinis“ (p. 470), išgirdęs pranašystę, Gediminas pažada: „Ąžuolų didžių pavėsy / Naują miestą aš pradėsiu“ (p. 70). Žinant, kad senojoje lietuvių pasaulėžiūroje ąžuolai laikyti šventais, suprantamas jų išskyrimas iš kitų medžių Sruogos poemoje.

Taigi *Giesmėje apie Gediminą* į vienumą sutelkti trys mitologiniai vaizdiniai – kalnas, medis ir ugnis. Apie jų reikšmingumą erdvinėje sakralumo sklaidoje Gintaras Beresnevičius rašė, kad jie „pasikartoja ir kulte, ir pasaulėžiūroje ir savitai išsiskleidžia politinėje bei ideologinėje erdvėje. Jie yra nepaprastai svarbūs, ašiniai – pagal juos nustatomas tam tikras egzistencinis ar topografinis-geografinis centras“⁵. Būtent toks centras yra Vilnius.

Mituose šitokių centrų įsteigėjais būna vadina mieji kultūriniai herojai – ne eiliniai žmonės, o sakralūs, dieviški asmenys. Gediminas, kaip Lietuvos valdovas, priklauso tokių asmenų kategorijai. Padavime tenkinamasi jo statuso įvardijimu – didysis kunigaikštis Gediminas. Sruogai to nepakanka, jis piešia išplėtotą Gedimino paveikslą ir idealizuodamas parodo mitiniams herojams prilygintą kunigaikščio išskirtinumą. Tam skirta autorinė charakteristika, iškelianti karžygišką Gedimino autoritetą: „Gediminas!.. Vardas jojo / Tūkstantį kardų atstojo. / Priešai ir pikti kaimynai / Žino ranką Gedimino, – / Kad kaip griausmas ji smagi, – / Kad jam Lietuva brangi!“ (p. 13). Mitologines heroizavimo tradicijas atitinka susidūrimo su galingiausiu žvėrimi scena,

kai, įniršusiam taurui užpuolus žirgą, iš balno išsviestas Gediminas nesutrinka, krisdamas iš viršaus smogia ietimi taurui tarp ragų ir jį nukauna. Prie idealizavimo prisideda ir palyginimai, daugiausia gamtiniai: „Garbanotas ir taurus, / Tartum uosis stamantrus“ (p. 13), „Linksmas, spindintis, šviesus, / Lyg erelis išdidus“ (p. 28), bet pasitaiko ir kitokių, ir vienas jų tiesiai nusako Gedimino artumą dieviškai sferai: „Ir puotauja Gediminas / Kaip dievaitis su žyniais!“ (p. 32).

Metraščių padavimui nebūdingos mitopoetikos pavyzdžių *Giesmėje apie Gediminą* esama ir daugiau, bet ir aptartų pakanka išvadai, kad Vilniaus įkūrimo naratyvą Sruoga perinterpretavo savaip, labiau priartindamas jį prie universaliųjų mitologinių modelių.

Kitas Vilniaus pradžių poetizuojantis kūrinys – Vlodo Mozuriūno poema *Legenda apie Vilniaus pilį* – atskira knyga išleista 1971 m. Joje į vienumą

Dail. Danutė Narvydaitė

sujungti dviejų padavimų siužetai: populiarusis metraščiuose užfiksuotas padavimas apie Gedimino sapną ir kur kas mažiau žinomas padavimas apie auką dievams statant pilį, užrašytas Gardino gubernijoje ir literatūriniu stiliumi Juozo Tumo-Vaižganto perpasakotas, pavadinus „Vilniaus pilies pasaka“⁶. Kūrybiškesnio santykio su šiais padavimais Mozuriūnas neieško, juos tiesiog sueiliuoja. Pirmasis padavimas šiek tiek sutrumpinamas, išmetant tauro nukovimo epizodą, o štai antrojo turinys atkarto-

jamas itin skrupulingai, ko gero, todėl, kad norėta iš užmaršties prikelti romantišką, lietuvių folklorui neįprastą pasakojimą apie kuklią pačių dievų pasirinktą auką, užtikrinančią Vilniaus pilies tvirtumą. Padavimuose apie statybų aukas dažniausiai į pamatus įmūrijami gyvi žmonės. Statant Vilniaus pilies bokštą, žyniai, esą išsiaiškinę dievų valią, nurodo tėvynės labai paaukoti vaikiną, atvestą jo paties motinos, bet paaiškėjus, kad žyniai suklydo, jie keičia sprendimą ir liepia paaukoti nekaltą merginą. Tačiau, krisdama ant pamato duobėje stovinčios merginos, uola jos nekliudo, tik išrauna iš rankų lauko gėlių puokštę – tokios aukos tenorėję dievai.

Trečia padavimo apie Vilniaus įkūrimą interpretacija lietuvių vaikų poezijoje – Sigitos Gedos eilėraštis „Knyga apie Gedimino sapną“, 1991 m. publikuotas knygoje *Močiutės dainos*. Eilėraštis savotiškas tuo, kad metraščio padavimas perteikiamas taip, kaip sutraukdamas jį galėtų perpasakoti vaikas – ne viską įsiminęs ir laisvai improvizuojantis. Gediminas čia vadinamas ne kunigaikščiu, o karaliumi – pastarasis žodis vaikui labiau įprastas. Tauro nukovimo epizodo nėra, vietoj jo atsiranda šunys ir ereliai, su kuriais Gediminas medžioja. Vilko pasirodymo scenoje pamirštama, kad jis geležinis, žvėris pažymimas vaikų pasakojimams būdingu įvardžiu „toks“, be to, vilkas prabyla į karalių, tik kalba miglota, lyg žaidimas žodžiais: „Ir štai jam bemiegant / Ateina toks vilkas / ir sako: „Karaliau, ruoškis, / Sako, vilkis!“⁷ Ganėtinai ekspresyvia, vaiko aplinkai būdinga kalba vaizduojamas karaliaus nubudimas: „Tąsyk ir nubudo, / Akis prasikrapštė, / Pasišaukė žynį: / Ką tas sapnas reiškia?“ Žynio aiškinimas dalykiškas, bet mažumėlę kitokio, kiek pakylėto stiliaus: „Ten, kur susiglaudžia / Sraunios upių vilnys / Reik statyti miestą, / Reik supilti pilį. // Miestą kuo gražiausią, / Pilį kuo aukščiausią...“ Bet apie padavime pranašautą miesto garbę – nė žodžio. Pabaiga irgi savotiška, neatitinkanti nei metraštinio teksto, nei istorinių duomenų apie Gedimino mirtį: „Paskui buvo karas, / Krito Gediminas, / Liko Vilniaus miestas / Kaip jo atminimas...“

Trys kūriniai, išaugę iš Vilniaus pradžių mitologizuojančių tekstų, juos eiliuotu žodžiu atkartojantys ar savitai interpretuojantys, liudija, kad įvairiais vaikų literatūros raidos laikotarpiais jausta būtynė per-

duoti jaunajai kartai istorinę ir kultūrinę Vilniaus atmintį saugančius naratyvus ir taip prisidėti prie tautinės savimonės ugdymo. Pažymėtina, kad šiuose padavimuose nėra mirties tragizmo, kaip daugelyje patriotinius jausmus žadinančių lietuvių tautosakos kūrinii, pradedant karinėmis-istorinėmis dainomis ir baigiant Pilėnų padavimu. Aptartų kūrinii pagrindu tapusiuose Vilniaus padavimuose tėvynės meilė neatskiriama nuo gyvenimo, jo tęstinumo, kurį simboliuoja Vilniui išpranašauta amžinybė.

Vilniaus vadavimo tema

1919 m. rytinę ir pietrytinę Lietuvos dalį su Vilniumi okupavus Lenkijai, Vilniaus susigrąžinimo būtynė tapo viena svarbiausių Lietuvos užsienio politikos problemų. Patriotiškai nusiteikę Lietuvos inteligentai susibūrė į Vilniaus vadavimo sąjungą, kuri pagrindiniais savo uždaviniais laikė diegti mintį, kad Vilnius yra vienatinė Lietuvos sostinė, kurti lietuviško Vilniaus vaizdinį ir telkti tautą į Vilniaus vadavimo kovą⁸. Skleidžiant Vilniaus vadavimo idėją, labai svarbų vaidmenį atliko 1928–1938 m. leistas žurnalas *Mūsų Vilnius*. Be įvairaus turinio straipsnių ir skaitytojų laiškų, jame buvo skelbiami ir grožiniai kūriniai, žymių jų dalį sudarė eiliuoti tekstai. Kas keli numeriai žurnale buvo galima rasti skyrių „Mūsų Vilnius“ jauniems ir mažiems“, kuriame gausiausiai publikuojamos medžiagos dalį sudarė moksleivių rašiniai ir laiški. Retkarčiais šiame skyriuje pasitaikydavo ir vaikams skirtų su Vilniumi susietų eilėraščių, tačiau šiame straipsnyje jų neaptarinėsiu, nes dažnu atveju jų autorystė neaiški, mat buvo įprasta pasirašinėti pseudonimais.

Iš žinomų poetų Vilniaus vadavimo temą geriausiai reprezentuoja Vytė Nemunėlis. Vieni jo eilėraščių motyvai sutampa su įsitvirtinusiais suaugusiems skaitytojams skirtose šios temos poezijoje, kiti yra tikslingai orientuoti į vaikus ir susieti su jų gyvenimo realijomis.

Kaip ir suaugusiųjų poezijoje, gaivinama romantizuota istorinė atmintis. Iš praeities gaunamas Vilniaus reikšmingumo Lietuvai patvirtinimas. Eilėraštyje „Vytautui“ lyrinis subjektas savo dvasią

kelia kreipdamasis į didįjį kunigaikštį Vytautą ir, ją sustiprinęs, išgirsta senolių balsą: „Tavo garsūs žygiai / Man krūtinę gundo / Ir dvasia didvyrio / Manų pabunda. // Širdyje tėvynės / Meilė degti ima / Ir girdžiu senolių / Amžiną šaukimą: // – Vilnius mūsų mintys, / Vilnius mūsų sostas, / Vilnius mūsų šventovė, / Mūsų laisvės uostas.“⁹ Į kovą už Vilnių renkasi protėvių vėlės: „Žvanga plieno kalavijai, / Geležinės bočių rankos, / Bočių galios kerštą kaupia, / Bočių vėlės žygin renkas...“ („Vilnių minint“¹⁰).

Vilniaus vadavimo sąjūdis viešojoje erdvėje diegė mintį, kad Vilnius Lietuvos žmonėms brangus ir dėl sakraliųjų vietų, iš kurių pati garsiausia, tapusi katalikiškos Lietuvos simboliu, yra Aušros Vartų koplyčia su Dievo Motinos paveikslu¹¹. Vytė Nemunėlis, vienas ryškiausių tarpukario religinės vaikų poezijos kūrėjų, 1931 m. išėjęs poezijos rinkinį *Mažųjų pasaulis* pradeda eilėraščiu „Vilniaus Malda Aušros Vartų Marijai“, kuriame prašoma grąžinti mums

Dail. Aleksandras Šepetys

tėvų sostą, atverti į Vilnių kelią, išmelsti iš mieliausio Sūnaus mūsų sostinei šviesų rytojų.

Vis dėlto labiausiai vaikus turėjo veikti tie Vytės Nemunėlio eilėraščiai, kuriuose Vilniui skirti jausmai buvo žadinami per žaidimą. Eilėraštyje „Gedimino pilies“ Vytukas iš smėlio pastato Gedimino pilį, įkalęs baselį, iškelia vėliavą, o tada, sėdęs ant lazdelės-žirgo, išjoja: „Sėdo ant lazdelės: / Nuo „žirgeli“ riestas! / Valio mūsų Vilnius, / Valio mūsų miestas!“¹² Dauguma eilėraščių, kuriuose prabyla žaidžiantys vaikai,

yra berniukiški, nes patriotinis ugdymas juose siejamas su savęs įsivaizdavimu kariškiais, o kariškiai tarpukariu išimtinai buvo vyrai. Žaidimai vaizduojami realistiškai, parodant vaikišką jų pobūdį, o patriotiniai užmojai tiesiai išsakomi Vilniaus vadavimo sąjūdžio šūkais. Algis, piešiamas eilėraštyje „Algis kareivis“, iš molio nusilpdo karių ir juos visai muš-truoja arba duoda komandą joti pas Gediminą. Eilėraščio „Algirdas artileristas“ herojus žaisdamas imituoja artilerijos garsus („Bum bum bum“, „Trach tach tach“), kūrinys baigiamas pasikartojančiu įvardžiu „mūsų“, nurodant ne tik Vilniaus, bet ir kitų Lenkijos okupuotų miestų priklausymą Lietuvai: „Mes jaunoji kariuomenė / Pykšt papykšt be baimės! / Mūsų Vilnius, mūsų Lyda, / Trakai mūsų, Seinai mūsų!“¹³

Vilniaus vadavimo temos eilėraščiai, kaip taikomoji patriotinė poezija, aktuali buvo tik tol, kol Vilnius nesugrąžintas Lietuvai. Tad po daugelio metų rengiant Vytės Nemunėlio poezijos rinktinę *Tėvų nameliai brangūs* (1995), dalies šių eilėraščių, nesu-prantamų kitokioje politinėje aplinkoje augantiems vaikams, atsisakyta, o patekusieji buvo poeto daugiau ar mažiau perredaguoti, atsisakant aršių Lenkijai skirtų posmų, kai kada netgi pakeičiant kūrinį prasmę. Pavyzdžiui, berniukiška deklamacija „Dzig dzig dzig j Vilnių jojau“ papildyta į vyksmą įtraukiant ir mergaites, o svarbiausia – pridodant naują motyvą: į Vilnių jojama švęsti Velykų.

Asmeninis Vilniaus patyrimas

Didžiausią su Vilniumi susijusią vaikų poezijos dalį sudaro eilėraščiai, kurių subjektas čia ir dabar išgyvena sąlytį su šiuo miestu. Nors šių eilėraščių sukūrimo laikas gali skirtis ir pusšimčių metų, poetinės geografijos požiūriu jie atrodo vienmečiai.

Eilėraščių apžvalgą parankiausia pradėti nuo atveriančių panoraminį Vilniaus vaizdą. Bendras jų bruožas – į Vilnių žvelgiama iš viršaus. Anzelmo Matučio eilėraštyje „Panorama“ į miestą dairomasi iš statiškos stebėjimo vietos, mergaitei, kurios balsu kalbama, drauge su mama stovint simboliniame Vilniaus centre – Gedimino bokšte. Pirmiausia akimis fiksuojama Vilniaus žaluma: „Mudvi / Gedimino bokšte: / Regime / Pušynų puokštę“, po to plačiame

regėjimo lauke pačiomis bendriausiomis gamtinėmis nuorodomis išskiriama senojo ir naujojo Vilniaus lokalizacija: „Matom Vilnių / Seną, seną! / Prie Vilnelės / Jis gyvena. // Matom Vilnių / Baltą, jauną – / Po kalvas / Jisai keliauna...“¹⁴ Vaikas iš naujos perspektyvos savo akimis pamato Vilnių.

Violetos Palčinskaitės eilėraštyje „Vėjas Vilniuje“ miesto panoramą išvystame sekdami trajektoriją, kokia skraido šėliojantis vėjas. Pasiutėliu, plevėsa vadinamas, savo būdu jis primena išdykaujantį vaiką, o Vilnius yra miestas, kuriame, kaip ne kartą kūrinyje pažymima, linksma šėlioti. Vėjo santykis su miesto panorama paremtas ne stebėjimu, kaip Matučio eilėraštyje, o tiesioginiu kūnišku kontaktu. Judėjimo dinamika suteikia galimybę aprėpti daugelį istorinių, kultūrinių ir gamtinių Vilniaus objektų. Išdykaujantis vėjas pernakt trunkės ant senamiesčio stogo, įsuko į Katedros bokštą, apkabino Šventą Kotryną, paskui, iš džiaugsmo spiegiant gimnazijos vaikams, plėšė langus, po to privertė dejuoti Sereikiškių parko sūpynes, tada per tiltą, Nerį patraukė link Žvėryno, bet ten neradęs žvėrių nuskriejo į Gedimino kalną pailsėti. Gedimino kalnas yra paskutinis minimas Vilniaus objektas, bet eilėraščio Palčinskaitė dar nebaigia, tęsia jį Vilniaus išskėlimu iš kitų miestų. Kalne vėją užklupo liūtis, tad, ieškodamas, kur būtų sausiau, išdūmė į „svetimą miestą“, bet ten – liūdna: „Ten buvo sausiau. / Ten jis aplenkė liūtį. / Bet vėjas, priglundęs prie kamino, / Liūdi... // Atpėkite, / Ko tas plevėsa taip ilgisi? // TAI MIEŠTAS, / KURIO SU KITAIS / nepalyginsi.“¹⁵ Pabaiga daugiaprasmė. Plačiame kultūriniame kontekste ją būtų galima traktuoti kaip užuominą į Vilniaus statusą Lietuvoje. Apsiribojant tik šio kūrinio tekstu, tokia pabaiga išreiškiama vėjo meilė Vilniui – savo miestui.

Itin savitu Vilniaus pristatymu nustebina varna, postringaujanti Dainiaus Gintalo eilėraštyje „Apie lizdą“, skelbtame knygoje *Ajerų kisieliūs, arba varnos, varvekliai, varanai ir varlės*. Varnai šauna į galvą lizdą susikrauti ant troleibuso, įsisvajojusi ji pasakoja, kokius Vilniaus panoramos objektus matytų judėdama troleibuso maršrutu. Santykis su jais netikėtas ir individualus. Kelionė pradedama nuo vaizdo dešinėje – į Nerį, kairėje – į Gedimino kalną, kuris

pristatomas šokiruojančiu palyginimu: „Po kairei pūpsos didelis žalias kalnas, / sakytum, milžiniška išsipūtusi rupūžė, / kurios ryškiausia karpa Gedimino / bokštu vadinama.“¹⁶ Lietuvių vaikų poezijoje įprastas pagarbus arba neutralus požiūris į Gedimino kalną, tad palyginimas su rupūže iš pirmo žvilgsnio atrodo grubus ir žeminantis. Bet prisiminus, kad rupūžės yra viena šios knygos personažų grupė, be to, vaizduojama gana palankiai, tampa aišku, kad varnos mąstyme keistasis palyginimas neturi negatyvaus atspalvio. Bet štai kitą nuo troleibuso stogo matomą objektą varna vertina kritiškai: „O štai ir didelė stiklinė dėžė, / kurioje vyksta visokios operos ir baletai. / Kartais ten taip gailiai stūgauja, / kad, atrodo, pasaulio pabaiga artėja.“ Tik trečias varnos dėmesį patraukęs objektas – tiltas – sulaukia saikingo pasigėrėjimo: primena gimnastą, apžergusį upės krantus. Tačiau iš esmės varnos santykis su Vilniumi yra depoetizuojantis.

Iš visų Vilniaus vietų vaikų poezijoje daugiausia dėmesio yra susilaukęs Gedimino bokštas. O iš didesnės apimties teritorijų – senamiestis. Visą eilėraščių pluoštą, siejamą bendru pavadinimu „Pasivaikščiojimas po senamiestį“, jam yra paskyrusi Violeta Palčinskaitė. Senamiesčio erdvė suskaidyta į tikrovišką ir perkeistą fantazijos. Pirmąją lyrinis subjektas, sakytum, stebi vaikštinėdamas gatvelėmis bei vienur kitur užsukdamas, ir tai, ką jis mato, yra paveikta senumo, senėjimo, tačiau masina savo paslaptimis: laikrodžių dirbtuvėje meistras pataiso seną, dar kito šimtmečio laikrodį („Laikrodžių dirbtuvėlėje“), skliautuotame kiemo rūsyje miega senos knygos, molio avinukas, sudaužytas kavinukas („Seno kiemo rūsys“), fotografo vitrinoje akį traukia prieš kažkiek metų darytos nuotraukos („Pas fotografą“). Senumas nėra visa užgožiantis, nes greta veši gyvastis: senieji gyventojai ant palangių augina gėles („Skersgatvio palangės“), kiemuose žaidžia vaikai („Mūsų žaidimai“). Fantazijos permaininga erdvė – be senėjimo požymių, efemeriška, tarsi iš vaiko sapno ar vaizduotės žaidimų. Palikusios teatrą, senamiestyje pramogauja lėlės: „Senamiesčio keistos lėlės – / Kai siaučia lietus pašėlęs, / Ant čerpių raudono stogo, / Palikę teatrą, šoka“ („Lėlių teatras“¹⁷), Stiklių gatvėje viskas – patys stikliai,

mergytė, gėlė, lakštutė, katinas ir kita – yra iš stiklo („Stiklių gatvė“).

Vilniaus senamiestis itin savas ir Juditai Vaičiūnaitei, poetei, kuriai „Vilnius yra tapęs subjekto dvasinio gyvenimo dalimi“¹⁸. Būdingiausias senamiesčio vaizdas, pasklidusius įvairiuose Vaičiūnaitės eilėraščiuose vaikams, yra išskyrusi Loreta Žvironaitė-Udrienė: „Senamiestis gražus pražydušia kriaušė, raudonais čerpių stogais, bokšteliais su vėtrunge, žibintu, kryžgatvyje budinčia ir senamiesčio ramybę saugančia statula ar Vilnelėje plaukiančiu popieriniu laiveliu.“¹⁹ Bet jaunas skaitytojas, nieko nežinantis apie poetę, miestiškuosius eilėraščius nebūtinai sies su Vilniumi, nes šio miesto vietovardžių ar tik jam būdingų realiųjų Vaičiūnaitės vaikų poezijoje nedaug. Lyrinio subjekto santykis su senamiesčiu asmeniškias ir šiltas, jaučiama, kad tai – jo namai. Vaičiūnaitės vaikų eilėraščiuose, kitaip nei Palčinskaitės, kiek daugiau vietos skirta senamiesčio gamtos meditacijai. Iš privačios namų erdvės, vos pravėrus langą, girdima ir matoma Vilnelė: „Aš praveriu langą. Čiurlena / čia pat skardžiabalsė Vilnelė“ („Prie Vilnelės“²⁰), viešojoje erdvėje, džiuginančioje pavasario žiedais ir miesto paukščiais balandžiais, gera lyg namuose: „Ir balandžiai, suskridę į skverą linksmai, / ant pabirusių žiedlapių tupias... / Žydi miestas. Ir gatvė – šilta lyg namai. / Ant prekystalių pamerktos tulpės“ („Gegužis“²¹).

Priešingai nei Senamiestis, nauji Vilniaus mikrorajonai vaikų poezijoje vaizduojami retai. Individualų veidą jie įgiję tik Gedos eilėraščiuose, deja, – nepatrauklų. Negatyvų naujų mikrorajonų vertinimą lėmė poeto sprendimas juos rodyti koncentruojantis į atstumiančius gyventojus. Žirmūnus karo vieta pavertė agresyvi, žaidžiančius vaikus plūstanti, iš kiemo varanti, net vandenį pro langą ant jų pilanti senė („Senė, kuri nemylė vaikų“), Justiniškės pristatomos ironizuojant chuliganą Vaską ir gyvenimo nustekentą jo motiną („Vaizdelis Justiniškėse“). Erdvės objektai, ženklinantys šių mikrorajonų gyvenimą (nesaugus kiemas, šlapi langai, parduotuvė, į kurią einama žuvies, televizorius, prie kurio užsnūstama), dvelkia nykumu.

Reti ir eilėraščiai, kuriuose susitelkiama į kokį nors vieną, esą Vilnių reprezentuojantį, statinį.

Sovietmečiu toks buvo Lenino paminklas (Kosto Kubilinsko „Leninas Vilniuje“, Martyno Vainilaičio „Tavo gimimo dieną“).

Savito žavesio turi eilėraščiai, kuriuose atskiri Vilniaus statiniai išvystami vaiko akimis. Vainilaičio eilėraštyje „Saliutas“ Vilniaus pilyje įkurdamas antropomorfinis Saliutas: „Dreba kalnas / Ir papėdė. / Pilyje / Saliutas sėdi. // (...) // Du-du-du! – / Saliutas mėto / Iš pilies / Šimtus raketų.“²² Matučio eilėraštyje „Milžino skrybėlė“ vaiko vaizduotė panašiai perkeičia kitą objektą – Vingio parko estradą. Eilėraščio subjektas iš susijaudinimo trūkčiojančiu balsu dalijasi savo įspūdžiais: „Betgi šandie! / Vyrai, šandie... / Vingio parke / Ūžė šventė! // Oi, mačiau ten / Skrybėlė – / Neregėtą, / Didelę! / Po bryliu / Dainuoja choras!“ Ir užbaigia išvada: „Milžino ten / Skrybėlė!“²³ Asmeninius mažųjų „atradimus“ nutvieskia intensyviai išgyvenamos šventinės emocijos.

Įvairių poetų kūryboje galima rasti eilėraščių, kurių pavadinimuose ar tekste minimi Vilnius, Vilnelė, Neris, Gedimino pilis, tačiau jie nėra pagrindinis vaizdavimo objektas, tuos vietovardžius pakeitus kitais, kūrinių prasmė iš esmės nepasikeičia (Janinos Degutytės „Sniegas Vilniuje“, Vlado Braziūno „Aš Vilniuj, o Saulutė kaime“, Juozo Erlicko „Surbrendę miestai“, Gintalo „Begemoto dzin ir dar kai kas“ ir kt.). Dėl ribotos straipsnio apimties prie tokių kūrinių neapsistosis.

Baigdama turiu pažymėti, kad Vilniaus vaizdavimo vaikų poezijoje tendencijos iš esmės nesiskiria nuo vyraujančių poezijoje suaugusiems skaitytojams. Ir sena Vilniaus pradžios mitologizavimo tradicija, ir trumpalaikis Vilniaus vadavimo temos iškilimas, ir įvairių asmeninių santykių su Vilniumi atskleidimas būdingas visai lietuvių poezijai. Savitumo vaikų poezijai teikia tik bandymas į Vilnių pažvelgti mažųjų akimis.

¹ Kęstutis Urba, „Vaizdiniai senų laikų...“ (Balio Sruogos *Giesmė apie Gediminą*), *Rubinitis*, 2018, Nr. 2 (86), interneto prieiga: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinitis/2018-nr-2-86/vaizdiniai-laiku-senu-balio-sruogos-giesme-apie-gedimina/> (žiūrėta 2023-05-17).

² Balys Sruoga, *Giesmė apie Gediminą*, Vilnius: Švieskime vaikus, 2018, p. 10, toliau poemos citatų puslapiai bus nurodomi straipsnio tekste.

³ „Bychovco kronika“, *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, T. II, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 382.

⁴ Ibid., p. 382.

⁵ Gintaras Beresnevičius, *Lietuvių religija ir mitologija*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 248.

⁶ Bronislava Kerbelytė, *Lietuvių liaudies padavimai*, Vilnius: Vaga, 1970, p. 139–140.

⁷ Sigitas Geda, *Močiutės dainos*, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 40.

⁸ Dangiras Mačiulis, „Vilniaus vaizdinys Vilnių vaduojančioje Lietuvoje“, *Acta litteraria comparativa*, 2009, Vol. 4, p. 86–87, interneto prieiga: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367167366938/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> (žiūrėta 2023-05-17).

⁹ Vytė Nemunėlis, *Tėvų nameliai brangūs*, Vilnius: Vyturys, 1995, p. 10.

¹⁰ Vytė Nemunėlis, *Mažųjų pasaulis*, Kaunas: L. K. Blaivybės d-ja, 1931, p. 10.

¹¹ Dangiras Mačiulis, op. cit., p. 92–93.

¹² Vytė Nemunėlis, *Tėvų nameliai brangūs*, p. 29.

¹³ Vytė Nemunėlis, *Mažųjų pasaulis*, p. 9.

¹⁴ Anzelmas Matutis, *Margaspalvė genio kalvė*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 66.

¹⁵ Violeta Palčinskaitė, *Eilėraščiai iš namų*, Vilnius: Tyto alba, 2017, p. 36.

¹⁶ Dainius Gintalas, *Ajerų kisielius, arba varnos, varvekliai, varanai ir varlės*, Kaunas: Žalias kalnas, 2021, p. 22.

¹⁷ Violeta Palčinskaitė, *Senamiesčio lėlės*, Vilnius: Vyturys, 1987, p. 50.

¹⁸ Virginija Balsevičiūtė, *Juditos Vaičiūnaitės kūryba*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 228.

¹⁹ Loreta Žvironaitė-Udrienė, „Žaidimas erdve Juditos Vaičiūnaitės poezijoje vaikams“, *Žmogus ir žodis*, 2008, Nr. 2, p. 63.

²⁰ Judita Vaičiūnaitė, *Aitvaras*, Vilnius: Alma littera, 2005, p. 35.

²¹ Ibid., p. 32.

²² Martynas Vainilaitis, *Mano volungėlė*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 12.

²³ Anzelmas Matutis, op. cit., p. 67.

Pasivaikščiojimai po Vilnių

(pažintinės knygos apie Vilnių vaikams ir paaugliams)

ASTA PLECHAVIČIŪTĖ

(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

„Gražus yra Vilnius. Gražus ir rytui auštant, ir dienos skuboje, ir vakaro susimąstyme. Ar krenta ant jo lengva pavasario žaluma, ar karaliauja lėta Lietuvos vasara jo parkuose, ar šnabžda auksiniai rudens lapai po kojomis, ar leidžiasi sniegas mėlyname rūke į siauras jo gatves – visada gražus yra Vilnius. Ir nežinai, kada jis gražesnis“¹.

Gimiau Vilniuje, jaučiu Vilnių panašiai, kaip jį nusakė Antanas Ramonas savo pasakoje „Paskutinis Gediminaitis“. Jame gyvenu jau beveik pusę amžiaus ir visą savo amžių, bet supratau, kad vaikystę ir paauglystę praleidau be Vilniaus vaikų ir paauglių literatūroje.

Koks yra Vilnius, švenčiantis 700 metų jubiliejų, vaikų literatūroje šiandien? Koks jis tiems, kurie dar nesulaukė pilnametystės? Tokių, paskutiniaus statistikos duomenimis, Vilniuje gyvena apie 120 920² (daugiausiai gyvena Verkių, Pašilaičių ir Antakalnio seniūnijose, mažiausiai – Viršuliškėse, Paneriuose ir Grigiškėse). O koks jis tiems, kurie atvažiuoja sostinę aplankyti iš mažesnių Lietuvos miestų ir miestelių arba užsuka į jį kaip vienadieniai užsienio turistai, lankydami, pavyzdžiui, tris Baltijos sostines? Kojį Vilnių pamato grįžusieji iš emigracijos? Koks jis pasitinka vaikus pabėgėlius? Iš kur jie sužino Vilniaus įkūrimo legendą? Ar juos kas nors pavedžioja senamiesčio labirintais? Ar myli jie šį miestą? Ar įsimyli jame? Ar suvokia, koks sluoksniuotas buvo Vilnius ir koks, šių dienų istorinėms aplinkybėms besiklos-

tant, įvairus jis išlieka, kaip tokiam mieste reikia gyventi...

Vilnius vaikų ir paauglių literatūroje – labai plati tema. Vien Vilniaus įkūrimo legenda, jos šaltiniai, interpretacijos, leidimų įvairovė nelengvai aprėpiama tema, o kur dar keli legendų ir padavimų leidimai, jų „įvilkinimas“ į autorinio, grožinio teksto drabužį. Straipsnio apimtis neleidžia aptarti grožinių vaikams ir paaugliams skirtų tekstų, kuriuose Vilnius yra vaikų gyvenamoji vieta, jų miestas, pavyzdžiui, Akvilės Cicėnaitės knygos *Niujorko respublika*, Kristinos Gudonytės *Jie grįžta per pilnatį*, Unės Kaunaitės *Sudie, rytojau* ir kt.

Iš tos gausos pasirinkau pažintines knygas apie Vilnių. Jos labai įvairios, bet turi vieną bendrą ašį – knygos turi supažindinti, sudominti, patraukti, vesti, rodyti. Šių knygų autoriai panaudoja gausybę formų, būdų, priemonių, norėdami tai padaryti. Tai gali būti paprastai papasakotos istorijos arba moksliniai, publicistiniai, turistiniai, grožiniai pasakojimai, iš įprastų knygos puslapių perėję į grafinio romano langelius. Tai gali būti šmaikščios ar ilgesingos istorijos, dauguma iš jų iliustruotos, skaitytojui į rankas įduodančios žemėlapi, nors neapsiribojančios tik turistine ir geografinė gija. Vilniaus – sluoksniuoto, nevienalyčio daugiakalbio miesto – nesupras, nepabandęs įsigilinti į istorines peripetijas.

1940 m. vasario 16 d. pasirodė Kazio Binkio poemėlė *Keistutis pas Gediminą*³. Šis kūrinys straipsniui

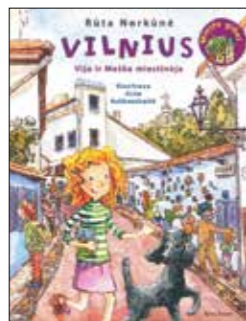
paskolino vieną vaizdą: mažas berniukas Keistutis, iš Lietuvos sodžiaus atmynęs triratuku (papuostu trispalve vėliavėle), stovi ant kalvos ir žiūri į miestą. Jis pirmą kartą mato Vilnių. Žiūri į išsvajotą, apdai nuotą sostinę. Tai sapnų miestas (berniuko tikslas – susitikti su Geležiniu vilku). Bet sykiu tai miestas, kuriame Keistutis dar nieko nepažįsta. Jam tikrai reikėtų ir istorijos vadovėlio, ir kelionių vadovo ar bent žmogaus, galinčio pavedžioti po miestą, nes žmonės čia keisti, pikti, kalba nesuprantama kalba, gatvės irgi nematytos.

Skaitydama trumpą poemėlę suvokiū, kad tai yra akimirka prieš didžiuosius pasikeitimus, tai paskutinė Lietuvos vasara – dar mirksnis, ir neliks dalies miesto, didžiosios dalies jo gyventojų. Keistutis nuo kalno mato Vilnių, kokio mes daugiau nebematysime. Ir ilgai gyvensime mieste, tarsi jo nematydami.

Po 60–70 metų pasirodžiusios pažintinės ir grožinės knygos vaikams ir paaugliams, kuriose kalbama apie Vilnių, mums leidžia tarsi sujungti istorijos taškus, bandyti suprasti Vilniaus daugiasluoksniškumą. Mintyse sudėlioju kelis maršrutus po miestą, nors Vilniaus per dieną neapeisi. Ir nepamils.

Pirmasis maršrutas. Gilyn į Vilnių

Pradėkime nuo bendresnio vaizdo: galima pasidžiaugti, kad 2020 m. pasirodė Rūtos Norkūnės knygelė *Vilnius. Vija ir Meška miestinėja*. Tai miesto gidas vaikams, labai panašus į tokius, kokius turi

Dail. Asta Kulikauskaitė

suaugusieji, besilankantys didesniuose miestuose. Šioje nedidelėje knygelėje pateikiama ir chronologinė istorijos liniuotė, padėsianti suvokti svarbiausias miesto datas, ir tradiciniai turistiniai maršrutai,

vedantys į Katedrą, Prezidentūrą, Vilniaus universitetą. Žengiama ir į kitus, ne tokius centrinius rajonus, pavyzdžiui, į Rasas, Naujininkus, Antakalnį, Karoliniškes. Prisimenamos svarbiausios Vilniaus šventės ir renginiai – ir tai nėra tik sausa informacija. Nors pasirinkta struktūra primena vadovus po miestą suaugusiesiems, knyga nėra oficiali, šalta, ji pritaikyta jaunesniems skaitytojams ir turistams – vaikams tinkama stilistika pavaizduoti žymiausi pastatai, miesto rajonų ir kvartalų schemas. Bene smagiausia dalis – ekskursija po Vilnių susipažįstant su gyvūnų skulptūromis: pateikiami trumpi gyvūnų aprašymai, žemėlapis, padėsiantis tas įžymybes rasti. Tokia knyga džiugina, ji itin reikalinga, nes nemažai pačių vilniečių pažįsta tik miesto centrą ar savo gyvenamąjį rajoną, ką jau kalbėti apie atvykėlius iš kitur. Labai reikėtų šią knygą išleisti populiariausiomis užsienio kalbomis.

Jeigu jūsų netenkina turistų išminti takai, pravartu būtų pasiimti ne turistinę, o spalvinimo knygelę. Kiek kitokiais maršrutais skaitytojus po Vilnių vedžioja Arūnas Bėkšta ir Kamilė Bėkštaitė-Diršienė knygelėje *Atrandu ir spalvinu Vilnių*. Autoriai pasuka į šoną nuo svarbiausių miesto įžymybių, atkreipia dėmesį į rečiau aptariamus ar vaizduojamus objektus: ne taip dažnai minimus įvairių konfesijų religinius pastatus, atokesnes gatveles, skersgatvius, kiemus. Piešinius galima spalvinti, išspausdinti kelis jų variantus – gal skaitytojas norės juos spalvinti keliais būdais ar įvairesnėmis priemonėmis. Prie kiekvieno pateikiamas trumpas paaiškinimas lietuvių ir anglų kalbomis, yra ir QR kodai, nurodantys, kur galima rasti daugiau informacijos. Knyga labai tinkama visoms amžiaus grupėms, taip pat ir užsieniečiams.

Knygoje *Gatvių susitikimai: o kas, jei Vilniaus gatvės šnekėtųsi?* Agnė Ulytė ir Monika Vaicenavičienė bevaikščiojančius po Vilnių miestiečius ar miesto svečius kviečia stabtelėti sankryžose. Šios knygos, kurios užuomazgos buvo autorių tinklaraštis internete, svarbiausia idėja – pasvarstyti, kas būtų, jei susitiktų istorinės asmenybės ar reiškiniai taip, kaip susikerta jų vardais pavadintos Vilniaus gatvės? Trumpi vieno langelio komiksai yra tarsi įsivaizduojamų gatvės pokalbių nuotrupos. Kartais atspirtimi

Dail. Monika Vaicenavičienė

tampa veikėjų biografijos, kūryba, kartais netikėti lingvistiniai sutapimai ar šiandieninės tų gatvių aktualijos. Originalaus sumanymo ir struktūros knyga, piešta kaip komiksas, skaitytojui bene gražiausiai ir geriausiai iš visų pažintinių knygų atskleidžia Vilniaus paradoksalumą, daugiasluoksniškumą ir nenuspėjamumą. Atsitiktiniai susitikimai skatina domėtis, nebijoti žaisti, suteikia galimybę bent trumpam prisiliesti prie tokio Vilniaus, kokio skaitytojas galbūt dar nepažino, arba iš naujo atrasti vietas, kuriomis jau yra įpratęs vaikščioti.

Simono Kvinto erdvinė (angl. *pop-up*) knygelė *Sveikas, Vilniau* (beje, jaunųjų skaitytojų labai perkama knygynuose) kviečia pasivaikščioti ne po miestą, koks jis buvo, o koks yra dabar, pajusti jo gyvybę, energiją ir pulsavimą. Pastatai, gatvės čia yra tik miesto gyvenimo fonas. Autorius pasirenka skaitytojams pristatyti svarbiausius miesto įvykius: Vilniaus knygų mugę, Kaziuko mugę, Gatvės muzikos dieną, Vilniaus maratoną ir Kalėdas. Tai gausiai iliustruotas leidinys, kokių daug užsienyje, jame yra užduočių, pavyzdžiui, surasti prapuolusį veikėją ar ką nors suskaičiuoti, tik užduotys puikiai pritaikytos Vilniui: surask penkias verbas, mugėje pasiklydusį kunigą, dingusį kunigaikščio Gedimino kardą ir pan. Skaitytojui pateikiamas ir nedidelis miesto žemėlapis.

Kai po miestą (o ir po savo kolekcijas) pradeda vedžioti Vilniaus muziejai, galima tikėtis tikrai įdomių leidinių, ypač jei sudarytojai naudojami sukauptais fondais. Labai gaila, kad Bažnytinio paveldo muziejaus knyga *Vilniaus vienuolynų istorijos* nepa puolė į IBBY geriausių pažintinių knygų kategoriją (pavėluota pateikti bibliotekai privalomuosius egzempliorius) – ji tikrai būtų pakliuvusi į pirmąjį kny-

gų penketuką. Liūdnesnis dalykas yra bloga knygos sklaida. Ši kelionė po Vilniaus vienuolynus tikrai verta dėmesio: jaunajam piligrimui (arba tiesiog skaitytojui) trumpai prisistato kiekvienas ordinas, aiškiai ir suprantamai papasakoja apie save, įsikūrimo Vilniuje istoriją, vienuolyno pastatus ir kt. Kny-

Dail. Justina Norkutė-Širin ir Artur Širin

gos iliustracijos subtilių spalvų, kalkinio popieriaus intarpai pačiam skaitytojui leidžia simuliacijos metodu sukurti tikrovišką ir įsivaizduojamą Vilnių. Tai tikrai puiki kelionių po Vilnių knyga.

To paties muziejaus seniau išleistas, jau beveik bibliografinė retenybė tapęs leidinys *Vilniaus arkikatedros mįslės* – tai knyga apie vieną Vilniaus pastatą, pagrindinę miesto šventovę. Leidinys puikiai parengtas: pateikta ne tik daug istorinės medžiagos, bet ir gausybė kūrybinių užduočių, galvosūkių, padedančių jaunesniems skaitytojams lengviau ir įdomiau suvokti informaciją apie Vilniaus arkikatedros istoriją ir dabartį, jos požemiuose palaidotas asmenybės ir mūruose paslėptus lobius. Originalūs maketo sprendimai, atverčiami slapti langeliai, iššokantys (angl. *pop-up*) elementai, iškarpos, lipdukai leidinį daro panašų į interaktyvų žaidimą.

Muziejai ėmėsi sveikintinos praktikos – leisti pažintines knygeles, pritaikytas prie ekspozicijų (net jei jos laikinos). Tokios knygelės vaikams tampa gidu ir užduočių knygele. 2023 m. pradžioje autorių kolektyvas – Nelė Kostinienė, Živilė Mikailienė ir Marius Zavadskis – išleido nedidelį leidinuką intriguojančiu pavadinimu *Vilnios pakrantės paslaptys*. Pavartę jį suprantame, kad grožinis tekstukas, faktinė informacija ir užduotėlės yra skirtos seniausio Vilniaus medinio pastato – svirnelio – istorijai papasakoti. Grožinis tekstas gal kiek sentimental-

Dail. Marius Zavadskis

kas, tačiau suprantamas rengėjų noras vaiką sudominti, įtraukti, kad eksponatas neatrodytų tiesiog paprastų rąstų krūva.

Ne visada muziejų leidiniai būna pavykę. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus 2019–2022 m. inicijavo projektą „Spalvink Vilnių“. Išleistas penkios šios serijos knygelės: *Miesto įkūrimas*, *Miesto gyvenimas*, *Pastatų istorijos*, *Valdovų miestas* ir *Miestiečiai*. Svarbu ir įdomu, kad tai ne tik gyvi leidiniai: „Spalvink Vilnių“ turi atitikmenį internete – interaktyvią knygą-žaidimą⁴. Čia galima rasti visų knygų tekstus, vaizdus, juos spalvinti, dėlioti dėliones, žaisti atminties žaidimą. Vis dėlto pačios knygos, kuriose itin gausu įdomios ir aktualios informacijos, matyt, liko nuošalyje dėl spalvinimo knygelės etiketės. Paradoksalu, kad jos visai nepritaikytos spalvinti – skaitytojui tik pateiktos nespalvotos reprodukcijos, o jas spalvinti sudėtinga ir dažnai to daryti net nekyla ranka.

Ne visi įdomesni projektai (gal ir dėl finansinių ribojimų) įgyvendinami, perkeliama ant popieriaus. Pasivaikščiavimo po Vilnių vadovų, sumaketuotų kaip nedidelės pažintinės knygelės, galima rasti internete. Vertėtų atkreipti dėmesį į Akvilės Magicdust trilogiją *Vilnius. Eime! (Vilnius. Eime! Stebuklingas žemėlapis, Vilnius. Eime! Baisioji Užupio paslaptis, Vilnius. Eime! Apgavystė Naujamiestyje)*⁵. Autorė, pasiteldama įtraukia komiksų stilistiką, vedžioja skaitytojus mažiau pažįstamomis miesto vietomis.

Antrasis maršrutas. Vilniaus epochos. Pažintiniai tekstai

Sudėtingą Vilniaus istoriją, jo daugiasluoksniškumą kai kurie knygų autoriai atskleidžia pasirinkdami vieną epochą, asmenį ar žymesnę pastatą, kiti

rizikuoja viename kūrinyje aprėpti visą šio miesto istoriją. Knygos *Vilniaus rūmai ir jų šeimininkai* autorės Nelė Kostinienė, Živilė Mikailienė ir dailininkė Lina Itagaki jaunesniems skaitytojams pasirenka papasakoti visų Lietuvos valdovų istoriją, taikliai pasiremdamos viena aplinkybe – visi jie gyveno Valdovų rūmuose. Knyga pradeda nuo Vilniaus įkūrimo, primenama Gedimino sapno legenda, o baigiama apleistų Valdovų rūmų griūtimi ir šių dienų paveikslėliu apie edukacijas atstatytame pastate. Autorės grakščiai, tiksliai ir įdomiai keliauja per istoriją (išskirtinį ir žavų formatą pajavairina komiksų elementai, schemas, žemėlapiai, atvartai; gausu dokumentinės medžiagos: laiškų, kronikų ištraukų), vienodai skiria dėmesio ir iškiliems valdovams, ir mažiau žinomiems valdytojams. Per visą pasakojimą iš akių nepaleidžiami Vilniaus valdovų rūmai: stebima jų raida, statybų, tobulinimo, gražinimo ir pagaliau griūties istorija.

Ką tik pasirodžiusi Lietuvos nacionalinio muziejaus knyga *Aš esu vilnietis* yra Istorijų namuose surengtos proginės parodos „Aš esu vilnietis“ katalogas. Jo sudarytojai užsibrėžė chronologiškai pereiti per visas Vilniaus epochas, tik tai daroma atgaline tvarka, pradeda nuo naujausių laikų: „Vilnius – nepriklausomos Lietuvos sostinė“, „Vilnius sovietinės

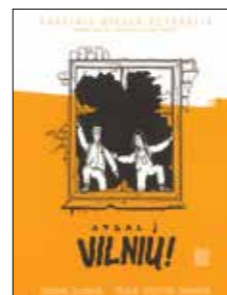
Dail. Vanda Padimanskaitė

okupacijos metais“, „Vilnius Lenkijos valstybės sudėtyje“, „Vilnius Rusijos imperijos gniaužtuose“, „Vilnius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė“. Išskiriami kiekvienos epochos svarbūs vilniečiai. Šios knygos-katalogo sudarytojai pasirinko mažiau žinomas, bet įdomias asmenybes, pavyzdžiui, Mikalojų Lancicijų, Maldį, brolių Bertoldą, Andrių Vrublevskį ir kt. Knyga sumaketuota tvarkingai, logiškai, iš-

laikant vientisumą – viena atvarto pusė skiriama veikėjui, kita – jo epochos ar asmeninės istorijos detalėms atskleisti. Kataloge gausu įdomios informacijos, jis gražiai išleistas, tačiau adresatas neaiškus – veikiausiai rengėjai siekė įtikti visiems be išimties parodos lankytojams.

Trečiasis maršrutas. Vilniaus epochos. Grožiniai tekstai

Adresatas aiškesnis, kai su epocha autorius stengiasi supažindinti skaitytojus grožiniuose kūriniuose. Pirmiausia būtų galima kalbėti apie Justino Žilinsko knygą *Mano Vilnius mano* ir pagal šią knygą nupieštą komiksą – Justino Žilinsko ir Povilo Vincento Jankūno *Atgal į Vilnių!*. Abiejose knygose

Dail. Povilas Vincentas Jankūnas

du paaugliai, Aistė ir Simas, sename, apleistame name Antakalnyje, pasinaudodami senojo metraštininko pagalba, keliauja laiku. Nors knygos pradeda Gedimino sapno legendos interpretacija, vėliau ryškėja išskirtinai pažintinė, edukacinė knygos funkcija – kiekviename skyriuje vaikai patenka į vis kitą istorinį Vilniaus laikotarpį ar epochą (karalienės Bonos laikai, Baroko epocha, carų valdymo laikotarpis ir kt.), kol pasiekiami dabartiniai laikai (Sausio 13-osios įvykiai ir kt.). Rašytojas surinko ir susistemino daug medžiagos, tačiau sumanymas supažindinti su absoliučiai visu Vilniumi, pradėdant Lizdeika ir baigiant Ričardo Gavelio ar Jurgos Ivanauskaitės vaiduokliu, gana rizikingas. Knygoje *Mano Vilnius mano* pateikiamas žemėlapis su maršrutais, kuriais galima vaikščioti savarankiškai: „Laisvės trasa“, „Nuotykių Pavilnyje“, „Senosios miesto stebuklai“, „Vilniečių kalneliai“. Antrasis knygos leidimas papildytas

nedidele iliustruota knygele, kurioje skaitytojai gali pamatyti, kaip galėjo atrodyti pagrindinio veikėjo pieštas komiksas. Svarbu j tai atkreipti dėmesį, nes knyga *Mano Vilnius mano* po penkerių metų išleista kaip atskiras komiksas pavadinimu *Atgal į Vilnių!*. Sumanymas paversti šią knygą komiksu sveikintinas – ir įdomu, ir gal paskatins paimti ją į rankas tuos, kurie mažiau skaito, kuriems priimtinesnė vaizdų kalba. Vis dėlto, adaptuojant tekstą komiksui, reikėtų apgalvoti siužetinę liniją, nes autoriams gana sunku suvaldyti ir kompaktiškai sudėlioti milžinišką pirmos knygos informacijos kiekį.

Nedidelėje Živilės Miežytės knygelėje *Vilnius Vilnius* šiuolaikinis vaikas irgi perkeliama į kitą epochą – besivydama priklydusį šunelį trečiokas Gediminas supranta patekęs į senąjį Vilnių, į vieną 1930-ųjų dieną. Autorė apsiriboja vienu istorijos epizodu ir neaprašo kokių nors grandiozinių įvykių – jai svarbu pavaizduoti Vilniaus atmosferą, perteikti nuotaiką. Gediminą po to meto miestą vedžiojantis žydas Abraomas supažindina su žydu bendruomenės gyvenimu. Knygos veikėjai užsuka į Šlapelių knygyną, randa čia besidarbuojantį fotografą Bulhaką – parodoma, kaip gana taikiai mieste sugyvena skirtingos Vilniaus bendruomenės, atskleidžiamas miesto įvairiapusiškumas ir skirtumas nuo dabartinių dienų.

Vienai epochos dienai skirta ir nedidelė spalvota knygelė *Karališka vaikystė: viena 1529 metų rudens diena* (autorės Nelė Kostinienė, Živilė Mikailienė ir dailininkė Lina Itagaki). Skaitytojas perkeliama į tą

Dail. Lina Itagaki

rudens dieną, kai devynmetis Žygimantas Augustas karūnuojamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Diena prasideda kaip įprastinė valdovo sūnaus diena. Autorės spėja mums parodyti ne tik smalsaus,

judraus tų laikų berniuko kasdienybę, bet ir aplinką, kurioje jis auga: jo kambarį, rūmų virtuvę (galima rasti ir gardžių vaflių receptą), tėvo biblioteką, sargybinę ir kt. Neutrūksta žinių apie Gediminaičių genealoginį medį, karūnavimo iškilmes. Antra knygelės dalis skirta savarankiškomis veikloms, ji papildyta spalvinimo lapais, lipdukais, užduotimis.

Ketvirtasis maršrutas. Laisvas laikas (pirkiniams įsigyti)

Knygų apie Vilnių skaitymas šiek tiek vargina. Kaip tikra turistė, daug sužinojusi apie miestą, nutariau laisvą laiką (likusį nuo straipsnio rašymo) panaudoti pirkiniams, suvenyrams, vaikiškoms knygoms apie Vilnių įsigyti. Pirmiausia užsukau į Turizmo informacijos centrą. Čia radau nemokamai dalijamą knygelę-brošiūrėlę *Stebuklas – vardu Vilnius* (išleido Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra). Ją perskaičius visa paini Vilniaus ir Lietuvos istorija, kurią

Dail. Reda Tomingas

perbėgau gabalais skaitydama įvairias pažintines knygas, pagaliau susidėliojo į visumą, o žaismingos, šmaikščios Redos Tomingas iliustracijos su komiksų elementais sušvelnino istorinį rimtumą. Gaila, kad tekstas pateikiamas tik lietuviškai – centre buvau vienintelė, nekalbėjusi angliškai. Kadangi daugiau nieko vaikams čia neradau, patraukiau į muziejų parduotuves ir centre įsikūrusius knygynus.

Muziejai apsiriboja tik savo leista produkcija, todėl pasirinkimas jų parduotuvėse itin skurdus. Lietuvos nacionalinis muziejus parduodavo knygą *Aš esu vilnietis* ir abejotinos meninės vertės spalvinimo knygeles. Valdovų rūmuose karaliavo tos pačios knygelės ir svirmelio ekspozicijai skirta knygelė *Vilnios paskrantės paslaptys*. Knygynuose daug pinigų nebūčiau

galėjusi (t. y. nebūčiau turėjusi progos) išleisti. Keliuose radau Simono Kvinto knygą *Sveikas, Vilniau!*. Dauguma knygynų nieko nebuvo girdėję apie *Vijos ir Meškos nuotykius Vilniuje*, vienas knygynas surado mano ilgai ieškotas *Vilniaus vienuolynų istorijas*. Keli knygynai parodė labai solidžiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleistus *Gedimino laiškus*, tačiau mano adresatui šis leidimas būtų per sudėtingas ir per rimtas. Pilies gatvėje esantis knygynas nieko negalėjo pasiūlyti, nes esą niekas nieko vaikams apie Vilnių nerašo. Išėjusi iš knygyno nusipirkau ledų ir su nostalgija prisiminiau didžiųjų Italijos miestų knygynėlius, turinčius specializuotas lentynas – vienoje pavyko suskaičiuoti daugiau nei 40 leidinių vaikams apie konkretų miestą.

Penktasis maršrutas. Dar neparašytas Vilnius

Vilnius pradeda naują šimtmetį – šis miestas dar daug ko nepapasakojo ir neparodė. 2022 m. pradžioje, pradėjusi tyrinėti vaikams skirtas knygas apie Vilnių, tikėjauosi priešjubiliejinio sprogimo. Jau įšilo vasara, bet vis dar tylu. Vilnius įvairus ir daugiasluoksnis, todėl gali būti, kad už aprūpėjusio ar stiklinio kampo laukia nauja istorija, virsianti užduočių knygele ar pažintiniu pasivaikščiojimu. Reikia tikėtis, kad nurimus gimtadienio šventei leidiniai apie Vilnių neišsėks, daugiau jų bus išleidžiama užsienio kalbomis, o pasiekiamumas ir sklaida pagerės.

Tarsi laukčiau į šventę vėluojančių svečių...

¹ Antanas Ramonas, „Paskutinis Gediminaitis“, *Vilniaus legendos. Pasakos*, Vilnius: Lietus, 2001, p. 36.

² „Nuolatinių gyventojų skaičius metų pradžioje“, interneto prieiga: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=ae6bf3b2-6d06-4221-bde0-5433232880d7#/> (žiūrėta 2023-05-22).

³ Kazys Binkis, *Keistutis pas Gediminą: šių dienų pasaka*, [Kaunas]: Spaudos fondas, [1940].

⁴ Projektas „Spalvink Vilnių“, interneto prieiga: <https://www.lndm.lt/spalvink-vilniu/> (žiūrėta 2023-05-22).

⁵ *Vilnius. Eime! leidinys jaunimui*, interneto prieiga: <https://neakivaizdinisvilnius.lt/studijos/vilnius-eime-leidinys-jaunimui/> (žiūrėta 2023-05-22).

„Nėr laiko snausti ir tingėti“

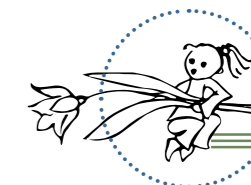
(Ksavero Sakalausko-Vanagėlio 160-osioms gimimo metinėms)

PROF. DR. DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis. Kitoje pusėje įrašas: *Panai Barbarai Žižytei atminimui. Liepos 4 d. 1928 m. Be „Aušros Vartų“ būt negalim! / Be jų užtemtų mums Dangus! / Be aukšto kalno Gedimino / Kaip liktų Lietuvos Žmogus?! Ksav. Vanagėlis. Nuotr. šaltinis Wikipedia.org*

Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis (1863–1938) – aušrininkas, vienas ryškiausių ankstyvojo lietuvių vaikų literatūros etapo rašytojų. Jis paliko eilėraščių (vienas garsiausių – „Kur banguoja Nemunėlis“), pasakėčių, realistinių apsakymų, vaizdelių, pasakų. Kai kurios eilės virto liaudies dainomis. Reikšminga šio palikimo dalis skirta vaikų auditorijai. Vaikų literatūros tyrėjas Jonas Linkevičius, įvertindamas rašytojo nuopelnus, teigia: „K. Sakalausko-Vanagėlio indėlis į lietuvių vaikų poeziją tikrai ne mažesnis negu į bendrąją. Be to, jis rašė vaikams tuomet, kai ši poezijos atšaka dar tik formavosi, neturėjo ryškesnių gairių, vaikams atsidavusių kūrėjų.“¹ Prozos srityje, kurioje Sakalauskas-Vanagėlis irgi paliko svarbų pėdsaką, turėtas ryškus pirmtakas – Motiejus Valančius, įtvirtinęs didaktinės prozos kanoną. Tuo kanonu remdamasis kūrėjas parašė didaktinių vaizdelių, apsakymų, pasakėčių, tapusių chrestomatiniiais kūriniais. Svarbu paminėti ir tai, kad Sakalauskas-Vanagėlis dirbo mokytoju Užnemunėje ir Lenkijoje, tad pažino vaikus ir jų reikmėms parengė elementorių *Dovanėlė* (1909), trijų dalių mokyklinį vadovėlį, įvardytą dviem pavadinimais: *Aušrelė* (D. I, 1918; D. II, 1926 (fakt. 1927) ir *Vaikų šaltinėlis* (D. III, 1927). 1921 m. išleisti paties autoriaus parengti *Raštai* buvo „Švyturio“ bendrovės leistos

„Jaunimo bibliotekos“ dalis. Sovietmečiu ir vėliau buvo išleistos įvairiai sukomponuotos jo kūrybos rinktinės *Dovanėlė* (1960), *Vaikų šaltinėlis* (1974), *Pavasario svečiai* (1980), *Kur banguoja Nemunėlis* (1995). Pastaroji knyga – išsamiausias Sakalausko-Vanagėlio leidinys („Sakalėlio“ serija, sudarė Kostas Doveika ir Jonas Linkevičius). Išleista žaislinių ir skiemenavimo knygelių mažiausiems: *Godus šuo* (1989), *Nemandagus šuo* (2017).

Šio straipsnio tikslas – atversti kai kuriuos mažiau aptartus Ksavero Sakalausko-Vanagėlio kūrybos puslapius, aktualizuoti jo palikimą vaikams ir jaunimui.

Biografijos punktyras

Rašytojas gimė Dzūkijoje, Kalesninkų sodžiuje, Simno valsčiuje. Šeima stengėsi kalbėti lenkiškai, bet našlaitis Ksaveras (juo tapo šešerių) iš kaimo vaikų išmoko lietuviškai. Nuo 1872 m. mokėsi Simno, Vilkaviškio, Naumiesčio ir Krokialaukio pradžios mokyklose. Simne išmoko smuikuoti. Vėliau mokėsi Veiverių mokykloje. Nacionalinio atgimimo laikraštyje *Aušra* pradėjo bendradarbiauti labai jaunas, būdamas vos dvidešimties metų. Aušrininkai apskritai daugiausia buvo jauni, naujos kartos žmonės. Laikraštis taip sužavėjo jaunuolį, kad jį „skaitydamas bučiavo“². 1883 m. baigė Veiverių mokytojų seminariją. Po studijų atsisakė gerų darbo vietų Liublino, Radomo gubernijose, nes norėjo dirbti Lietuvoje. Laikinais buvo paskirtas mokytojauti į Pajevonio evangelikų liuteronų pradžios mokyklą (Marijampolės apskr.) ir 1885 m. į Beržininkus (Seinų apskr.). Taigi kurį laiką mokytojauja Lietuvoje, čia populiarina lietuviybės idėjas, platina draudžiamą lietuvišką spaudą. Deja, 1888 m. caro valdžia už lietuviškąją veiklą Sakalauską-Vanagėlį ištremia iš Lietuvos. Tad jis „[p]usę šimtmečio darbavosi Lenkijoje – iš pradžių Lomžoje, o paskutiniuosius tris gyvenimo dešimtmečius – Varšuvoje“³. 1905 m. Lomžos gubernijos lietuviai rašytoją išrinko savo atstovu Didžiąjame Vilniaus seime. Kūrinius publikavo ne tik *Aušroje*, bet ir vaikų periodikoje, kituose leidiniuose: „Tik K. Sakalauskas-Vanagėlis (...) galėjo sau leisti beveik vienas

Rašytojo kapas Vilniaus Rasų kapinių kalnelėje. 2023 m. Radvilės Maskuliūnaitės nuotr.

užpildyti „Vaikų skyrių“ Amerikos katalikų laikraštyje *Draugas* – per nepilnus metus (1909–1910) paskelbti jame daugiau kaip aštuonias dešimtis apsakymų ir beveik dvidešimt eilėraščių.⁴ Išleido knygų, rengė kultūros vakarus, organizavo chorų veiklą, skaitė paskaitas. Rašytojas mirė Varšuvoje. Palaidotas Vilniuje Rasų kapinėse.

Eiliuoti Vilniaus vaizdai

Jubiliejiniais 700-aisiais Vilniaus metais įdomu aptarti, kaip Sakalausko-Vanagėlio kūryboje atskleista Vilniaus tema. Lietuvos sostinei skirti du ilgi siužetiniai eilėraščiai – „Gedimino sapnas“ ir „Vilniečių mokykla“. Čia poetas iškyla kaip tikras aušrininkas, kuriam svarbu kalbėti apie tėvynės meilę, skleisti pozityvistines švietimo idėjas. Eilės universalios – jos skirtos ir suaugusiam žmogui, ir vaikui (atskiri eilių rinkinio vaikams Sakalauskas-Vanagėlis išleidęs nebuvo).

„Gedimino sapne“, sudėtame iš 29 ketureilių, pasakojama Vilniaus įkūrimo legenda. Kūrinys pradedamas lyrinio subjekto kreipiniu į senovę: „Tu, se-

nove mūsų krašto, / Tu šventa, garbinga! / Jau nebrįši mums, brangioji, / O, narsi, galinga!“⁵ Senovės laikais žaliavę miškai, „šventa ugnis kūrenos / Senoj Ramuvoje“. Gediminas vaizduojamas kaip išskirtinis valdovas, pakeitęs šalies gyvenimą:

*Kai į mūsų sostą sėdos
Didis Gediminas,
Ir sujudo tad Tėvynę
Lyg koks skruzdėlynas.⁶*

Atvykę „amatninkai“ pastato Trakų pilį, iš čia Gediminas valdo Tėvynę, „daboja“ joje tvarką ir teisybę, myli seną kalbą. Pateikus bendrą Gedimino laikų charakteristiką, pereinama prie garsiosios medžioklės aprašymo. Poetui pavyksta įtaigiai perteikti medžioklės garsų pasaulį:

*Vamzdžiai gaudė, žmonės šaukė,
Šunes smarkiai lojo,
Vilkai staugė, lokiai bėgo
Ir stumbrai maurojo...⁷*

Vaikas skaitytojas gali detalai įsivaizduoti kuni-gaikščio Gedimino aplinką, buitį, dvaro medžioklės papročius: „Gražios dainos suskambėjo / Po Baubliu senuoju; / Visi valgiais pasdalijo / Ir midum saldžiuoju... / Kunigaikščiui lokio kailį / Po Baubliu paklojo; / Nusidirbę ir pavalgę / Jie saldžiai miegojo.“⁸ Lemtingame sapne Gediminas išvysta „[d]idį vilką geležinį“. Toliau keliuose posmuose išdėstyta Lizdeikos pranašystė apie Vilniaus ateitį ir jo svarbą:

*Ši pilis bus krašto mūsų
Amžina sostinė;
Švies ji kraštui ir brangi bus
Kaip šventa Tėvynė!...⁹*

Įdomu, kad poetas netiesiogiai nusako ir vandenvardinę Vilniaus pavadinimo kilmę: „Neries vilnys plaukia: / Pilį „Vilnium“ pavadinsi, / To dievai mat laukia!“¹⁰ Poetas pabrėžia, kad protėviai pastatė ir dailiai mums išpuošė pilį – sostinę, gražųjį Vilnių „amžiams ruošė“. Romantinės eilutės perteikia garbingą Lietuvos praeitį ir kviečia branginti Tėvynę ir jos sostinę Vilnių.

Kitokio pobūdžio eilėraštis „Vilniečių mokykla“. Jame jau tiesiogiai vaizduojamas vaiko pasaulis. Trylikoje posmelių atspindėta mūsų tautos kultūrinėje atmintyje įsirežusi archetipinė situacija: vaiką skaityti moko motina, sėdėdama prie ratelio ir verpdama siūlus:

*– Mama, mama, tu brangioji!
Ko taip dūsauji, verki?
Ar kad sėdi prie staklelių,
Ar ratelį kad suki?... Ar dalis sunki?¹¹*

Sūnus Jonelis mokomas skaityti – kol kas tik skie-menimis: vaiko ir motinos silabizavimas parodytas posmų ketvirtąja eilute. Autoriui pavyko prasmingai supinti motinos skundą sunkia savo ir tautos dalia su „vargo mokyklos“ situacija:

*– Miels Joneli! Imk suoloelį,
Sėsk čionai arti;
Aš beverpdama mokinsiu
B-a-ba, t-i-ti... Mūs dalis karti!¹²*

Eilėraštyje skundžiamasi slėgusia baudžiava, uždarytomis mokyklomis, tamsuma kaime, su atodūsiu prisimenama, kad kitos tautos yra laisvos... Kaip būdinga aušrininkų kūrybai, ir šiame eilėraštyje poetizuojama Lietuvos praeitis: „Kunigaikščiams mūsų buvo / Lietuva brangi.“¹³ Eilėraštyje iškyla emblematis Vilniaus vaizdas:

*Milžinai mūs Vilnių miega...
Viskas ten brangu:
Aušros vartai, aukštas Kalnas...
T-a-ta, g-u-gu... Būt be jų ilgu!¹⁴*

Kūrinyje sulietos tėvynės, tautos, religijos ir šeimos linijos. Mamelė moko sūnų, o „tėtis aria žemės sklypą“, pelno duoną. Šeima kupina vilčių, o tų vilčių pagrindas – išsilavinimas, mokslas. Ne vieną kartą nuskamba imperatyvūs pamokymai: „Turi dirbti, turi šviestis“, „Netingėsi, tai mokėsi...“ ir pan. Eilėraštis baigiamas prasminga sentencija ir tiesioginiu raginimu:

*Uolus mokslas – didis išdas...
Z-a-za, y-n-yn... Ženk, sūnau, šviesyn!¹⁵*

Mokslas siejamas su Tėvynės gerove. Tačiau ne mažiau nei švietimas svarbi yra Tėvynės laisvė. Kuni-gaikščiai Lietuvą gynė nuo plėšikų, todėl ir šiandien tauta gyva. „Laisvė nepigi!“, – pamokomai perspėjama.

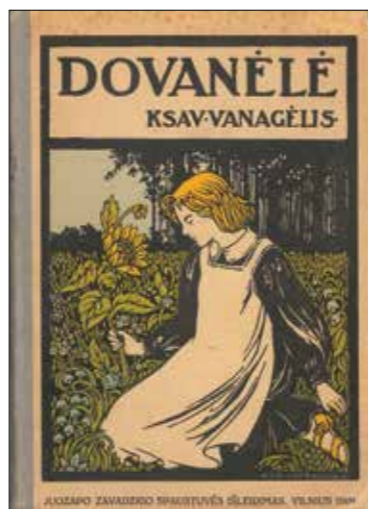
Nepaisant ne visai sklandaus eiliavimo, tam tikro monotoniškumo ir ištęstumo, abu čia aptarti kūriniai apie Vilnių anų laikų skaitytoją galėjo sužavėti nuoširdumu ir iškeltų pavyzdžių (didingų praeities valdovų, laisvų tautų, darnios šeimos, besimokančio vaiko ir kt.) vertingumu.

Įdomu ir tai, kad savo literatūriniame testamente-eilėraštyje „Prie brangaus kapo“ poetas išreiškė norą būti palaidotas „šventojoje Vilniaus Žemėlėje“, Vilniaus Rasų kapinėse, „Kur širdys dega mūsų jaunimo... / Kur kryžių kryžiai ir koplytėlė, / Kur saldžiai suokia lakštingalėlė / Užsimąstyti jaunimą kviečia / Kai žvaigždės mirga ir mėnuo šviečia...“¹⁶

Apie Vilnių Sakalauskas-Vanagėlis parašė ne daug, bet tai, kas parašyta, prasmingai papildė Lietuvos dvasinį ir poetinį peizažą, plėtotą aušrininkų kūryboje. Keičiasi poetinės eilėraščių formos, mainosi literatūrinis skonis, bet prasmingai patriotinės poezijos turinys išlieka svarbus ir šių laikų gimnazistams, visai jaunuomenei¹⁷.

Didaktiniai kūriniai elementoriuje *Dovanėlė*

Dalis Sakalauskas-Vanagėlio kūrinų buvo sukurta ir (ar) pritaikyta vadovėliams. Juose rasime ir apsakymų, grožinių ir pažintinių vaizdelių, pasakėčių, eilėraščių. Autobiografijoje vadovėlių autorius rašo: „Nėr laiko snausti ir tingėti, todėl parašiau didelį elementorių ir apie dvyliką vaizdelių iš dzūkų gyvenimo.“¹⁸ 1909 m. Vilniuje Juozapo Zavadskio spaustuvėje išėjo pirmasis iš vadovėlių – *Dovanėlė*. Paminėtina, kad Lietuvos mokslo draugijos paskelbtame vadovėlių konkurse 1908 m. šis vadovėlis laimėjo pirmąją premiją¹⁹. „Prakalboje“ autorius rašo: „Pirmojoje knygelėje patalpinau apysakėles savo sudėjimo ir kelias verstas iš elementorių, vartojamųjų Europoje. Verzdamas apysakėlę, ėmiau vien jos turinį ir rašiau ją pridudamas jai savišką dvasią ir rūbus. Visos apysakėlės ir eilės be parašo – mano

Elementorius Dovanėlė, 1909 m.

sudėjimo. Eilutės svetimos turi apačioje autoriaus parašą.²⁰ Tam tikrų autorystės keblumų sudaro tai, kad dalis tekstų parašyti sekant užsienio autorių (Levo Tolstojaus ir kitų) kūriniais: Sakalauskas-Vanagėlis rašė originalius kūrinius, bet sykiu eita ir anuomet gerai žinomu sekimų ir vertimų keliu (prisimintina XIX a. lietuvių didaktinės prozos patirtis). Migruojantys europinės literatūros siužetai modifikuojami – apvelkami lietuvišku rūbu ir įsilieja į nacionalinę literatūrą. Todėl šiandien šie tekstai laikytini Sakalauskas-Vanagėlio kūrybos dalimi. Galima pritariti Linkevičiui, teigiančiam: „Pagaliau gausiems skaitytojams svarbiausia, kad tuos apsakymus, pasakas, kurių veiksmas dažnai vyksta Lietuvos kaimo ir gamtos aplinkoje, jie skaitė ir skaito kaip tik K. Sakalauskas-Vanagėlio dėka.“²¹

Pavartykime *Dovanėlės* puslapius. Knyga mokinuką kviečia gražiu spalvotu viršeliu – mergaitė sėdi pamiškės gėlių lauke ir grožisi saulėgraža. Leidinio apimtis didelė, 138 puslapiai, didžioji jo dalis ir skirta „pirmajai knygelei“, t. y. vaikų skaitiniams. Iš viso čia pateikiami 85 proziniai ir eiliuoti kūrinėliai. Pradedama nuo elementarių vaizdelių „Akiniai“, „Mokykla“, o baigiama Vinco Kudirkos „Tautos giesmė“, ilgesniais ir sudėtingesniais apsakymais („Seni kailiniukai“, „Kaip kaimietis žąsis dalijo“). Vaikų skaitiniams pasitelkta ir daugiau žinomų lietuvių autorių kūrinių – Maironio, Petro Armino-Trupinėlio, Adomo Jakšto, parinkta ir tautosakos. Paminėtina ir

tai, kad į elementorių įdėtas eilėraštis „Kur namas mūs?“, sukurtas pagal čekų dainos „Kalne, kalne, aukštas esi“ pavyzdį. Jame yra ir posmas, apdainuojantis Vilnių: „Jėzaus Motė Vilnių šviečia, / Melsti Dievo žmones kviečia; / Daug bažnyčių yr dailių, / Stovi kryžiai prie kelių...“²²

Pats bendriausias Sakalauskas-Vanagėlio kūrinių bruožas – didaktiškumas. Akivaizdžios rašytojo didaktinės intencijos nulemia tekstų siužetus, poetiką. Jau vien kūrinių pavadinimai aiškiai parodo didaktinę pasakojimų kryptį: „Senas žmogus reikia gerbti“, „Nesityčiok iš artimo“, „Neužmušk“, įvertina veikėją „Geras Mikutis“, „Godus šuo“, „Melagis“, o dvi viena paskui kitą pateikiamos istorijos leidžia supriešinti personažus: „Geri kaimynai“, „Bjaurūs kaimynai“ ir pan. Personažai kūrinyje atlieka aiškią pavyzdžio (teigiamo ar neigiamo) funkciją: Julytė, gydytojo Šipailos duktė, žiemą globoja paukštelius („Julytė“), o Jurgutis, „vienuoliktų metų vaikas“, iš sodo nusiskina keturias draudžiamas slyvas ir tėvui meluoja jų neskynęs („Keturi liudininkai“). Kūrinyje dažnai aiškiai pasakomas moralas. Neretai tai nuskamba kaip išvadinė tezė: „Geri vaikai neskaudžia paukščių, nedrasko jų lizdų“²³, dažnai pamokymai įdedami į suaugusiųjų lūpas: „– Teisybė visuomet viršun išeis!“, tarė tėvas: „todėl, vaikeli, daugiaus nemeluok, nes nei Dievui, nei žmonėms nepatiksi. Melagiui, ir teisybę sakant, niekas nenori tikėti.“²⁴

Rašytojas kuria pagal tradicinį didaktinio teksto modelį: pavyzdys + didaktinė tezė (moralas), kurį lietuvių vaikų prozoje dar XIX a. įtvirtino Motiejus Valančius. Sakalauskas-Vanagėlio eilėraščiai irgi neretai paklūsta didaktinio teksto kanonams. Kiek mažiau kanoniškumo poezijoje, ypač gamtos tematikos eilėraščiuose (eil. „Putpelė“ ir kt.). Anot Irenos Skurdenienės, „[k]artais eilėraštis („Lizdelis“)²⁵ savo didaktine mintimi ir komponavimo principais atrodo tarsi sueiliuotas Valančiaus *Vaikų* knygelės apsakymėlis, pagrįstas liaudiškąja etika. Panašios yra ir Vanagėlio pasakėčios, kurių siužetai originalūs, pamokymai įvairūs, reiškiami pasakojimu („Gaidys ir deimantas“), prasmingu dialogu („Obelis ir eglė“) ar veikėjų sugretinimu („Genys ir dagilis“)²⁶. Dalis *Dovanėlės* kūrinių siužetų artimi Valančiaus apsakymams (plg. „Melagį“ ir Valančiaus „Mikę melagėlį“),

tik Valančiaus apsakymai labiau išplėtoti, o Vanagėlio – trumpesni, paprastesni, dažnu atveju tai labiau vaizdeliai nei apsakymai. Galima iškelti tokią didaktiškai angažuotų reikšmingų ano meto vaikų rašytojų triadą: Motiejus Valančius–Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis–Pranas Mašiotas. Jų kūryboje plika akimi matyti daug turinio ir formos bendrumų. Verta būtų palyginti jų prozą ir nustatyti, kas didaktinėje tradicijoje išlaikoma, o kas kinta.

„Po M. Valančiaus lietuvių vaikų prozoje K. Sakalauskas-Vanagėlis iš esmės pirmas taip plačiai aprėpė asmenybės formavimąsi vaikystės metais“²⁷, – pabrėžia Linkevičius. Išties šio rašytojo tekstuose vaizduojami įvairūs vaikai (lyties, amžiaus, luomų, gyvenamosios vietos ir kt. atžvilgiais). Skaitytojas vaikas gali įsijausti į personažų gyvenimą, vieną ar kitą situaciją. Nors vaikų (ir vyresniųjų) portretai nėra išplėtoti, bet veikėjus gerai charakterizuoja jų poelgiai ir kitų vertinimai: Magdutė nenori pietums valgyti roputienės (bulvienės), nes prieš tai buvo gavusi riekutę duonos su sviestu, tad mama sriubos nebesiūlo, bet pakviečia sykiu eiti ropučių kasti. Vakare ta pati roputienė išalkusiai mergaitei pasirodo gardi („Roputienė“). Kitur situacija pavaizduojama plačiau: sekmdienio rytą ant kelio žaidžia vaikai, o pro šalį einant neregiumi, vienas „bjaurus vaikas“ ima iš nelaimėlio tyčiotis. Tik vienintelis Mikutis meta žaidimus ir padeda seneliui nueiti į bažnyčią. Apsakymas baigiamas valančiškai: „Toks buvo Mikutis per visą savo amžį. Jis ilgai gyveno, ir visi jį labai gerbė.“²⁸ Krikščioniškieji aspektai čia irgi svarbūs, parodoma, kad geri darbai, lygiai kaip ir blogi, susilaukia atpildo. Įdomus ir skaudžiai mažąjį skaitytoją pamokantis kūrinių apie gražiąją Onutę, kuri šaipėsi iš Magdutės, kad jos akys žvairos. Staiga Onutė suseraga rauplėmis (raupais), jos veidą ši liga sudarko, tačiau vaikai mokykloje elgiasi krikščioniškai ir iš mergaitės nesišaipto („Nesityčiok iš artimo“). Kai kurie vaizdeliai labai trumpi, bet jie irgi pateikia vienokio ar kitokio elgesio pavyzdį: Jurgutis gerai prižiūri kaimenę („Piemuo“), Rožytė, kaimo mokytojo dukra, gauna dovanų gražią lėlę ir ją pavyzdingai prižiūri („Rožytė“), Katriutė moka dailiai austi: „Net anapus kelio girdėt, kaip Katriutė tik „pykšt-pa-pykšt, terkšt-paterkšt...“ vis au-

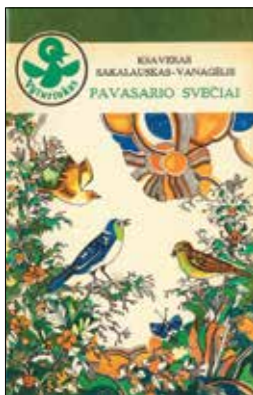
Raštai, 1921 m.

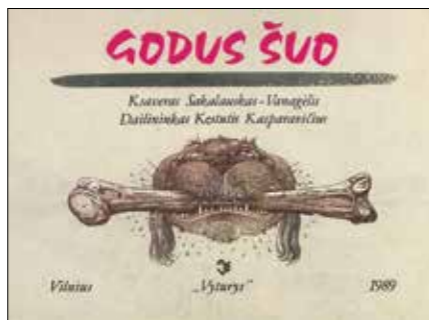
Elementorius Aušrelė, 1918–1927 m.

Vaikų šaltinėlis, 1974 m.
Dail. Kostas Dockus

Pavasario svečiai, 1980 m.
Dail. Eglė Kučaitė

Godus šuo, 1989 m.
Dail. Kęstutis Kasparavičius

Kur banguoja Nemunėlis, 1991 m.
Serijos dail. Sigitas Šniras

džia ir audžia.²⁹ XX a. pradžios vaikui buvo įdomu skaityti tekstus, kur jam buvo atpažįstama aplinka, vardai. Kita vertus, elementoriaus autorius buvo ir kritikuojamas, „kad daugelis skaitinių paimti ne iš kaimo vaikų gyvenimo. Štai straipsnelyje „Virtuvė“ rašoma, jog pietus verda virėja, arba straipsnelyje „Rožytė“ pasakojama apie lėlę, kuri pati užsimerkia ir atsimerkia. Juk kaimo, anot A. Jakučionio, vaikai nežino nei virėjos, nei virtuvės, nei tokios lėlės“³⁰. Sakalauskas-Vanagėlis daug dešimtmečių gyveno Lenkijoje (Lomžoje ir jos priemiestyje, Varšuvoje), tad aplinka ten buvo kita nei Lietuvos kaime, ir recenzento Augustino Jakučionio recenzijoje, kuria remiasi elementorių tyrėjas Klemensas Simaška, pasakyta dalis tiesos. *Dovanėlės* iliustracijose (dailininkas nenurodytas) išties vaizduojamas ne vien tik Lietuvos valstiečio gyvenimas, bet ir inteligentiška, pasiturinti kaimo mokytojo („Rožytė“), vaistininko („Eikit mokyklon“) ar gydytojo („Aukso riešutai“) aplinka. Tad gal tiksliau būtų sakyti, kad Sakalauskas-Vanagėlis vaizdavo Lietuvos kaimo ir miestelių gyvenimą, apėmė platesnius gyventojų sluoksnius

nei vien valstietiją. Taigi šiuo požiūriu rašyta universaliau, aprėpta plačiau.

Dalyje prozos vaizdelių vyrauja pažintinis pradas. Kai kuriuose tiesiog aptariamos vieno ar kito gamtos objekto savybės („Vanduo“, „Voras“), kitur pasitelkiamas paprastutis siužetas – mama Onelei uždraudžia skinti žydinčius linus, nes jų paskirtis kita („Linai“), kitur pažintinis aspektas derinamas su platesniu vaikų gyvenimo vaizdavimu ir moralės pamoka – ūkininkas Buzas paaiškina vaikams, kodėl negalima užmušti pamatinės (rupūžės), koks naudingas yra šis „Dievo padaras“: „Anglijoje ir kitose šviesiose šalyse žmonės perka pamatines ir į savo daržus leidžia.“³¹

Sakalauskas-Vanagėlis gerai jautė lietuvių kalbą, pagal išgales stengėsi rašyti meniškai. Ir pavykdavo išties suspindėti – ir eilėmis, ir proza: „Miela žmogui pažūrėti, / Kaip javai laukuos jūruoja“³², „Mažasis Vincukas smailiai žiūrėjo, kaip kūlė klojime; jam labai patiko, kaip spragilai, rodos, kalbėjo: „šiaudų bus, ir grūdų, ir miltų ir duonos“³³, „Pataitė padės keturis kiaušinius ir perės gandrelius. Išsilukštes jauni gandreliai, reiks seniems po balas braidžio-

ti – varlės rankioti, vaikai panėti.“³⁴ Graži, turtinga kalba visada yra didelė bet kurio vadovėlio autoriaus vertybė.

Apie senųjų kūrinių vertę

Įvairiažanrė Ksavero Sakalauskos-Vanagėlio kūryba buvo nulemta kūrėjo įsipareigojimų bundančiai lietuvių tautai, jos jaunajai kartai ir yra paveikta didaktinio teksto tradicijų. Visą gyvenimą rašytojas „liko ištikimas švietėjiškam, tautiškumo atramas formuojančiam Aušros patriotizmui“³⁵. O gal jau paseno Aušros epochos dainių kūryba, nebesvarbūs jų idealai? Publijus Siras, romėnų rašytojas, yra pasakęs: „Kiekviena diena yra vakarykštės mokinė.“ Literatūros tyrėja Vanda Zaborskaitė, kalbėdama apie gimtosios literatūros vertę, teigia: „ar gali žmogui būti nuobodi jo motina, jį pagimdžiusi ir užauginusi? (...) Taip negali būti nuobodi ir savoji literatūra, jos sklaida istoriniame laike, padedanti suprasti, kas esame, kaip mąstydami ir jausdami atėjome į šiandieną.“³⁶ Juk pažindami, prisimindami gimtosios literatūros tradiciją, savo kūrėjus ir jų darbus, einame toliau, kuriame šios dienos gyvenimą ir literatūrą. Yra prasmės vaikui atsiversti vadovėlį ir atrasti ten seną, gerą, laiko išbandytą tekstą. Apsakymėliai „Keturi liudininkai“, „Aukso riešutai“, pasakėčios „Godus šuo“, „Genys ir dagilis“, „Asilukas“, eilėraščiai „Putpelė“, „Gedimino sapnas“ ar koks kitas kūrinys mūsų vaikams tinkami skaityti ir šiandien. Tegu tik tinkamiausius atrenka specialistai ir nepamiršta įtraukti į vadovėlius, skaitinius, pratybų sąsiuvinius. Ir leidėjai turėtų pasistengti moderniai išleisti Sakalauskos-Vanagėlio ir kitų aušrininkų palikimą. Ūgtelėjusiam mokiniui žinojimas, kad kūrinys parašytas prieš šimtmetį ar anksčiau, atveria laiko gylį, pasako, kad pasaulis prasidėjo ne šiandien.

¹ Jonas Linkevičius, „Aušros nušviestu keliu“, in Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, *Kur banguoja Nemunėlis*, Vilnius: Vyturys, 1995, p. 9.

² Ibid, p. 6.

³ Ibid.

⁴ Ibid., p. 7.

⁵ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Gedimino sapnas“, *Kur banguoja Nemunėlis*, Vilnius: Vyturys, 1995, p. 19.

⁶ Ibid., p. 20.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid., p. 21.

⁹ Ibid., p. 22.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Vilniečių mokykla“, *Kur banguoja Nemunėlis*, p. 23.

¹² Ibid.

¹³ Ibid., p. 24.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid., p. 25.

¹⁶ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Prie brangaus kapo“, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis*, 1927 m. gegužė, Nr. 5 (17), p. 1.

¹⁷ Eilėraščių Vilniaus tema analizei aktualus šiame numeryje spausdinamo Gražinos Skabeikytės-Kazlauskienės straipsnio „Vilnius lietuvių vaikų poezijoje“ skyrius „Vilniaus įkūrimo mitologizavimas“ (p. 28–31).

¹⁸ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Curriculum vitae“, *Kur banguoja Nemunėlis*, p. 257.

¹⁹ Klemensas Simaška, „Lietuviški elementoriai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje“, *Pedagogika ir psichologija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1963, p. 118.

²⁰ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Prakalba“, *Dovanėlė: skaitymo ir rašymo mokslas. Elementorius ir pirmoji knygelė*, Vilnius: Juozapo Zavadskio lėšomis ir jo spaustuvėje, 1909, p. 3–4. Čia ir toliau citatų iš šio leidinio rašyba ir skyryba palikta autentiška.

²¹ Jonas Linkevičius, op. cit., p. 13.

²² Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Kur namas mūsų?“, *Dovanėlė*, p. 94.

²³ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Lizdas“, *Dovanėlė*, p. 69.

²⁴ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Keturi liudininkai“, *Dovanėlė*, p. 114.

²⁵ *Dovanėlėje* tuo pačiu pavadinimu „Lizdelis“ yra artimos tematikos prozos vaizdelis, p. 123.

²⁶ Irena Skurdenienė, „Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis“, in *Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius*, sudarytojas Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 479.

²⁷ Jonas Linkevičius, op. cit., p. 15.

²⁸ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Geras Mikutis“, *Dovanėlė*, p. 66.

²⁹ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Audėja“, *Dovanėlė*, p. 102.

³⁰ Klemensas Simaška, op. cit., p. 118–119.

³¹ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Neužmušk“, *Dovanėlė*, p. 120.

³² Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Laukų darbai“, *Dovanėlė*, p. 70.

³³ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Duona“, *Dovanėlė*, p. 71.

³⁴ Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, „Pavasario svečiai“, *Dovanėlė*, p. 110.

³⁵ Irena Skurdenienė, op. cit., p. 480.

³⁶ Vanda Zaborskaitė, „Įvado žodis“, *Trumpa lietuvių literatūros istorija: Vidurinės mokyklos 11–12 klasei*, D. I, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 6.

Pabaisas pažinęs Maurice'as Sendakas

(95-osioms gimimo metinėms)

EGLĖ BALIUTAVIČIŪTĖ

(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Maurice'as Sendakas (1928–2012), garsiosios paveikslėlių knygos *Kur gyvena pabaisos*¹ autorius, gimtojoje Amerikoje ir už jos ribų laikomas vienu iš įtakingiausių ir geriausių paveikslėlių knygų kūrėjų. Sendakas atnaujino paveikslėlių knygos žanrą ir padarė didžiulę įtaką vaikų literatūros raidai.

Lietuvoje, deja, platus skaitytojų ratas galimybių pažinti šį kūrėją turėjo nedaug. Į lietuvių kalbą verstos tik dvi knygos: tai jo iliustruota ir Else'os Holmelund Minarik parašyta *Meškiukas ir jo draugė*² bei *Kur gyvena pabaisos*, lietuviškai pasirodžiusi praėjus kiek daugiau nei 50 metų nuo jos pirmojo angliško leidimo ir puikiai išversta Violetos Palčinskaitės.

Minėdami 95-ąsias kūrėjo gimimo metines pažinkime jį geriau. Šiame straipsnyje bus apžvelgtas Sendako gyvenimas ir svarbiausias kūrybinis palikimas.

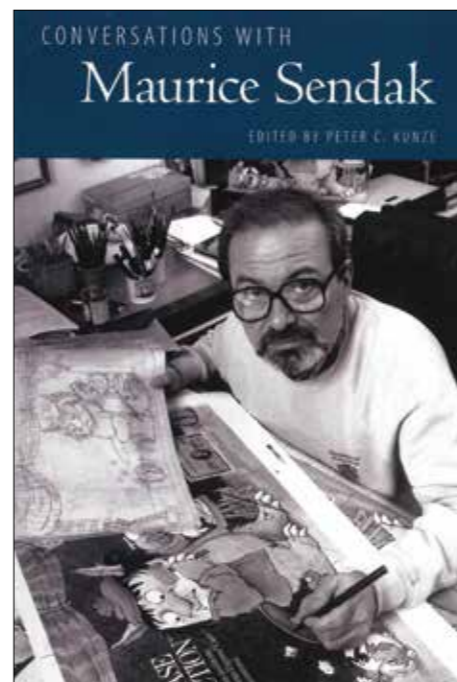
Knygų kūrimu susidomėjo dar vaikystėje

Maurice'as Sendakas gimė 1928 m. birželio 10 d. Lenkijos žydų išėivių šeimoje, gyvenusioje skurdžia-me Bruklino rajone Niujorke. Buvo jauniausias iš trijų vaikų ir gana ligotas, tad, užuot dūkęs su kitais vaikais lauke, buvo priverstas daug laiko praleisti namuose, lovoje, todėl anksti pažino vienatvę. Jam teko ieškotis mažiau aktyvių pramogų – taip atrado daug

džiaugsmo ir paguodos teikiantį kūrybos pasaulį. Iš pradžių ėmė piešti, vėliau, besiklausydamas tėvo pasakojimų, ėmė kurti istorijas su penkeriais metais vyresniu broliu Jacku Sendaku, kuris, beje, taip pat tapo vaikų rašytoju, tik kur kas mažiau garsiu ir produktyviu. Maurice'as iliustravo dvi brolio knygas.

Ypatingą susižavėjimą knygomis įkvėpė sesers padovanota Marko Twaino knyga *Princas ir elgeta*. Iki tol daugiausia skaitęs pigiai išleistus komiksus, Maurice'as negalėjo atsitraukti nuo šios knygos. Graži, ant gero popieriaus išspausdinta knyga laminuotais viršeliais pirmiausia jį žavėjo kaip objektas. Knygą berniukas uostė, pasidėjęs ant stalo į ją spokso-davo: „Manau, kad (...) užgimė mano aistra knygoms ir knygų kūrimui.“³ Paskutinis dalykas, kurį Maurice'as padarė su sesers dovana – perskaitė ją. Knygos vizualioji pusė, jos grožis jam tapo itin svarbus. Tapęs pripažintu kūrėju, atsigręždamas į savo ir kitų vaikų patirtis, apibendrino: „Mačiau, kaip vaikai liečia knygas, myluoja knygas, uodžia knygas, ir tai svarbiausia priežastis pasaulyje, kodėl knygos turi būti gražiai išleistos.“

Kelias į vaikų literatūros pasaulį Sendakui atsivėrė dirbant žaislų parduotuvėje Niujorke, kur jis kūrė akį traukiančias medines vitrinų instaliacijas (kiek anksčiau su broliu mėgino tapti žaislų kūrėjais), o vakarais kursuose tobulino iki tol savarankiškai įgytus piešimo įgūdžius. Vitras pastebėjo leidybos

Knyga, į kurią surinkti svarbiausi interviu bei pokalbiai su Maurice'u Sendaku

pasaulio žmonės ir pasiūlė Sendakui iliustruoti knygą vaikams. Netrukus jis jau piešė iliustracijas garsios to meto vaikų rašytojos Ruthos Krauss knygai *The Hole Is to Dig (Duobę reikia kasti, 1952)*. Knygos sėkmė leido Sendakui atsakyti darbo parduotuvėje ir atsidėti kūrybai.

Iliustruodamas įvairių rašytojų knygas, netrukus panoro ir pats pabandyti rašyti. 1956 m. pasirodė pirmoji jo parašyta ir iliustruota knyga *Kenny's Window (Kenio langas)*. Tai gausiai iliustruota istorija apie berniuką, sapne patekusį į nuostabų pasaulį. Jeigu jame nori pasilikti amžinai, turi surasti atsakymus į klausimus. Ieškodamas atsakymų, berniukas daug sužino apie save.

Vien knygų kūrimu Sendakas neapsiribojo. Jis buvo didelis operos gerbėjas ir aštuntame dešimtmetyje ėmėsi scenografo darbo, prisidėjo prie operų ir baletų statymo („Stebuklinga Mocarto fleita“, „Gretutė ir Jonukas“, „Spragtukas“, taip pat ir prie operos pagal savo knygą *Kur gyvena pabaisos* pastatymo).

Kūrybos pasaulis Sendaką gelbėjo ir palaikė, tačiau vaikystė ir jaunystė nebuvo itin šviesi. Ir ne tik dėl ligotumo. Sukrėtimų būta daug, jie paveikė visą šeimą: Didžioji depresija, Antrasis pasaulinis karas,

Holokaustas, nusinešęs ne vieno giminaičio, likusio Europoje, gyvybę. O ypač stipriai jį, dar keturmetį, sukrėtė pirmasis susitikimas su mirtimi, kai buvo rastas kaimynystėje gyvenusių Lindbergų šeimos kūdikio sudarkytas kūnelis. Nuotraukos atsidūrė spaudoje, Maurice'as jas pamatė. 2003 m. duotame interviu jis teigė, kad iki šiol prisiminus ar išgirdus apie tą įvykį jį tartum nukrečia žaibas ir sukyla blogumas⁴. Devinto dešimtmečio pradžioje rašydamas knygą *Outside Over There (Lauke štai ten, 1981)* rėmėsi šiuo niūriu ir atmintin įsirežusiu įvykiu, tiesa, knyga baigiasi laimingai, kaip ir visos kitos Sendako knygos. „Vaikystėje buvau įsibaiminęs, bet visos mano knygos baigiasi gerai. Man reikėjo sielos ramybės, kurią teikė žinojimas, jog vaikai sugrįžta“⁵, – sakė Sendakas. Jį slėgė ir tai, kad buvo homoseksualus, tai slėpė nuo tėvų, su kuriais ir taip santykiai nebuvo itin geri, ypač su mama. Mėgino pagal tų laikų supratimą „gydytis“, susirasti merginą, bet iš to nieko neišėjo. Galiausiai susirado gyvenimo draugą – psichiatrą Eugene'ą Davidą Glynną, su kuriuo kartu išgyveno 50 metų iki pat Eugene'o mirties.

Anksti pažinęs sudėtingus, prieštarigus jausmus, jis savo rašytose ir pieštose knygose nutarė nemeluoti vaikams⁶, nevaizduoti idiliško pasaulio, koks iš tikrųjų neegzistuoja. Tad paveikslėlių knygose neretai pasakojo vaikams apie skaudžius jausmus, partirtis, o situacijas, į kurias pakliūva jo veikėjai, sprendė psichologiniu keliu – perkeldamas vaikus į pasakų, stebuklų, sapnų pasaulius, kuriuose jie, susidūrę su savo baimėmis, pykčiu, nesaugumo jausmu, savarankiškai bandydavo suvokti, kas vyksta, o galiausiai patys išmokdavo su viskuo susidoroti.

Iš įvairių spaudai duotų interviu, ypač vėlyvųjų, kurių dalį cituoju šiame straipsnyje, Sendakas atskleidžia kaip kiek ūmoko, tiesmukiško būdo žmogus, nelinkęs pataikauti pašnekovui, nutylėti savo skaudulių, erzuolio, bet kartu ir šiltas, mylintis, vertinantis šalia jo buvusius ar esančius žmones su visomis jų ydomis ir gerosiomis savybėmis. Skaitydami Sendako kūrybą tai irgi galime pajusti: jis nenuolaidžiauja nei skaitytojui, nei savo veikėjams, kad ir kaip juos vertintų ir brangintų.

Sendakas mirė 2012 m. gegužės 8 d., nugyvenęs 83 metus.

Žvilganti apdovanojimų lentyna

Žvilgtelėję į turtingą Sendako apdovanojimų lentyną iš karto suprantame, kad susidūrėme su pasaulinės reikšmės kūrėju. Jis pelnė du reikšmingiausius tarptautinius vaikų literatūros apdovanojimus: 1970 m. buvo trečias iliustruotojas, apdovanotas Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros tarybos (IBBY) įsteigtu Hanso Christiano Anderseno medaliu, neretai vadinimu vaikų literatūros Nobeliu, o 2003 m. kartu su austrų vaikų rašytoja Christine Nöstlinger tapo pirmaisiais Astridos Lindgren atminimo premijos (ALMA Award) laureatais. 1996 m. buvo apdovanotas Nacionaliniu menų medaliu (*The National Medal of Arts*) – aukščiausiu JAV valstybiniu apdovanojimu, skiriamu svarbiausiems šalies menininkams ir meno mecenatams.

Sendakas sulaukė didelio pripažinimo ir tėvynėje, pelnė daugybę JAV apdovanojimų, iš kurių svarbiausias – 1964 m. už knygą *Kur gyvena pabaisos* gautas Kaldekoto medalis (*Caldecott medal*), teikiamas už geriausią metų paveikslėlių knygą, išleistą JAV. Net septynios jo iliustruotos knygos pateko į Kaldekoto medalio Garbės sąrašą, į kurį kasmet įrašomos 1–5 geriausios metų paveikslėlių knygos.

Kur gyvena pabaisos: modernumas, psichologinė gėlmė ir kūrybinė meistrystė

Šiuolaikinės paveikslėlių knygos istorija, ypač JAV, neįsivaizduojama be 1963 m. pasirodžiusios Sendako knygos *Kur gyvena pabaisos*, prie kurios vis sugrįžta naujos vaikų ir vaikų literatūros tyrinėtojų kartos. Kuo ypatinga ši knyga?

Tai istorija apie Maksą, kuris apsivilkęs vilko kostiumą ima siautėti namuose, nemandagiai kalbėti su mama, todėl yra pasiunčiamas į savo kambarį ir paliekamas be vakarienės. Staiga kambaryje pradeda augti giria, atsiranda jūra, berniukas išplaukia į ilgą kelionę ir atsiduria ten, kur gyvena pabaisos. Nors groteskiškos pabaisos bando išgąsdinti Maksą, jis ne tik jų neišsigąsta, bet lengvai jas sutramdo ir tampa pabaisų karaliumi. Maksas įsako pabaisoms linksmintis ir pats su jomis siautėja. Galiau-

siai visa tai pabosta ir „staiga Maksas, visų pabaisų karalius, pasijuto vienišas ir panorą grįžti ten, kur yra mylimas“⁷. Įsėdęs į laivelį, jis vėl leidžiasi į ilgą kelionę – dabar jau namo. Grįžusio kambaryje jo laukia dar atvėsti nespėjusi vakarienė ir pyrago gabalėlis – ženklai, rodantys mamos norą susitaikyti.

Knyga iš pradžių sulaukė prieštarų reakcijų. Kol vieni gyrė knygos inovatyvumą, daugiaklodiškumą ir psichologinę gėlmę, kiti baiminosi, kad Maksas paskatins mažuosius skaitytojus elgtis netinkamai, o iliustracijos gal net išgąsdins vaikus⁸.

„Aš kūriau vaiką, kuriame atpažinau save vaikystėje (...) Mes buvome pašėlę sutvėrimai. Mes darėme nepriimtinius dalykus. Maksas man buvo (...) normalus vaikas, bet jis tuo metu sutrikdė labai daug žmonių. Jis šaukė ant mamos, priešgyniavo, ji atėmė iš jo vakarienę, vėliau atidavė. Vaikai, kurie nenusileidžia, įvaikai, kurie įsiaudrina, – tokie man patinka. Maksas buvo mažas pabaisa, mes visi buvome maži pabaisos. Tai buvo nauja“⁹ – sakė Sendakas, paklaustas, kas naujo ir kitokio buvo jo pirmose knygose, sulaukusiose tokių prieštarų vertinimų.

Kūryboje Sendakui rūpėjo vaikai ir jų tikrasis elgesys, nesumeluotos emocijos, ypač nemalonus ar, kai kurių suaugusiųjų požiūriu, nepageidautinas. Sendakas nenorėjo meluoti vaikams, kurti idealizuoto, nusaldinto pasaulio, įkyriai pamokslauti. Knygose vengdavo vaizduoti tėvus, leisdavo savo veikėjams patiemis patirti nuotykių, įveikti problemas, susidoroti su kilusiais iššūkiu. Knygoje *Kur gyvena pabaisos* Makso tėvų visai nematyti, tik girdisi pasipiktinusios mamos balsas: „Tu tikras PABAISA“¹⁰, o pabaigoje jos buvimą liudija prie vaiko lovos padėtas pyrago gabalėlis – sudėtingą emocinę kelionę vaikas išgyvena vienumoje.

Knygos pasaulyje labai svarbus fantazijos dėmuo, kuris, anot Sendako, yra itin natūralus vaikams: „Vaikai gyvena ir fantazijoje, ir tikrovėje; jie juda iš vieno pasaulio į kitą nepaprastai lengvai, tik mes (suaugusieji – E. B.) nebeprisimename, kaip tai daryti.“¹¹ Nesvarbu, kaip į tą pasaulį vaikas patenka, svarbiausias yra persikėlimo ir fantazijų pobūdis. Maksas atsiduria tarsi atvirkštiniame pasaulyje: į jį patenka plaukdamas laiveliu, pavadintu jo vardu, – taip tarsi žymima jo kelionė į (pa)sąmonės gelmes. Šią prielaidą patvirtina ir tai, kad sutiktų pabaisų išvaizda nėra atsitikti-

nė, vieną iš pabaisų regime knygos pradžioje – ją nupiešė Maksas, o paveikslą pakabino koridoriuje prie laiptų. Tame atvirkštiniame pasaulyje Maksas nėra tiesiog mažas vaikas – čia jis galingas, valdo pabaisas, gali daryti ką nori. Kuris vaikas nenorėtų to patirti? Dviem dešimtmečiais anksčiau Jenso Sigsgaardo sukurtas Palė¹² Maksą tikrai suprastų. Vis dėlto galimybė amžiams pasilikti vaizduotės pasaulyje nedžiugina nei Makso, nei Palės. Nors iš knygos pabaigos suprantame, kad nuo Makso panirimo į fantazijos pasaulį praėjo labai nedaug laiko, tačiau šiame pasaulyje jis praleido mažiausiai kelis mėnesius, per kuriuos įveikė jį kankinusius sudėtingus jausmus, atsiradusius dėl mamos griežtumo. Išsisiautęjęs lig valios, dabar Maksas ramus ir tarsi apsilavęs: „Sendakas primygtinai iškelia fantaziją kaip įgalinimo būdą, leidžiantį vaikui sutramdyti „nesuvaldomas“ ir „pavojaingas“ emocijas, suteikiantį sveiką katarsį.“¹³ Nusiraminią liudija ir paskutinė iliustracija, kurioje pavaizduotas Maksas su nusmukusia vilko kostiumo dalimi – jis jau nebėra įsiutęs vilkas ar, kaip sakė mama, pabaisa¹⁴. Taigi knygoje fantazija iš dalies primena ritualinę funkciją atliekantį karnavalą (remiantis Michailo Bachtino svarstymais šiuo klausimu), kuriam laikui sukeičiantį nusistovėjusius socialinius vaidmenis, įprastas taisykles, atskleidžiantį normų ir taisyklių sąlygiškumą ir per nevaldomą siautulį apvalantį nuo įvairiausių įtampų.

Sendako knygoje itin svarbus lango motyvas (pirmoji knyga net pavadinta *Kenio langas*). Langas dažnai atskiria tikrovę nuo fantazijos ir kartais, kaip knygoje *Kur gyvena pabaisos*, lange lieka fantastinio pasaulio žymių. Pradžioje, kai Maksas tik nueina į savo kambarį, lange matome mėnulio delčią, o jam sugrįžus – pilnatį. Visos Makso kelionės metu matome besikeičiantį mėnulį. Tai, ką išvystame paskutinės iliustracijos lange, galima interpretuoti įvairiai. Viena vertus, tai gali padėti suvokti, kad nors fantazijos šalis nepriklauso tikrovės pasauliui, veikia pagal kitus dėsnius, bet ji visada yra šalia, prireikus į ją galima sugrįžti; kita vertus, ji pagrindžia Makso patirčių svorį: toje šalyje Maksas buvo ilgai, tai, ką patyrė, yra santykinai tikra, vertinga, tai nebuvo bevertė patirtis, nepaisant to, kad tikrovėje viskas truko labai trumpai.

Dail. Maurice'as Sendakas

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Maksas, vos sutikęs pabaisas, žino, kaip jas suvaldyti: „Žinojo vieną tokią gudrybę: jis stebėjosi į jų geltonas akis nė karto nemirksėdamas, todėl pabaisos išsigando ir pavadino Maksą visų pabaisų pabaisa.“¹⁵ Tai laukinių gyvūnų pasaulyje įprastas dalykas: žiūrėjimas į akis neretai reiškia agresiją ar dominavimą. Makso pabaisos ir yra laukinės (angl. *wild things*), o Maksas, apsivilkęs vilko kostiumu, tarsi perima šio žvėries savybes (mitinis mąstymas, tiesa?). Kita vertus, čia gali būti tai, ką berniukas išmoko iš mamos. Žiūrėjimas į akis žmonių pasaulyje turi kur kas daugiau reikšmių, susijusių su švelnumu, meile, nors mokydami, ką nors griežčiau tardami mes irgi įdėmiai žiūrime kitiems žmonėms į akis, taip bandydami suteikti savo žodžiams didesnės svarbos. Dažnai netgi nė žodžio netardami, vien griežtu, įdėmiu žvilgsniu mėginame paveikti kitus. Maksas tarsi įsikūnija į suaugusįjį, galintį aiškinti, nurodinti, t. y. valdyti už save silpnesnius, mažesnius (nors pabaisos už Maksą ūgiu didesnės, bet elgesiu labiau primena vaikus, t. y. patį Maksą tikrovėje).

Kūriniui buvo prikišama didaktikos stoka, vis dėlto kūrinyje jos netrūksta. Tik čia nėra tiesioginės didaktikos, suprasti knygos pamokas paliekama pačiam skaitytojui, žengiančiam koją kojon su Maksu. Maksas fantazijų šalyje išmoksta konstruktyviai susitvarkyti su savo emocijomis, galbūt net supranta, kaip nelengva yra jo mamai. Tapęs pabaisų valdovu pajunta, kad visai netrokšta būti prižiūrinčia, draudžiančia, valdančia institucija, kad tai jį vargina. Vis-

ką Maksas suvokia be kitų įsikišimo, be suaugusiojo ar pasakotojo pamokymų – per savo patirtį.

Knygoje įtampą kuria ne tik tekstinis ir vizualinis naratyvas – nemažą vaidmenį atlieka iliustracijų dydžiai, simbolizuojantys kylančią ir atlėgstančią kūrinio įtampą, vaiko emocijų kaitą. Pradžioje, kai Maksas apsivelka vilko kostiumą, stačiakampė iliustracija, vaizduojanti beprasidedantį siautėjimą ir nederamą elgesį (kala vinį į sieną norėdamas pasistatyti palapinę ir taip apgadina sieną), užima maždaug trečdalį puslapio, kitur lieka tuščia balta erdvė. Verčiant puslapius iliustracijos vis didėja, vaikui persikėlus į fantazijų pasaulį jos užima visą puslapį, o didžiausią Makso dūksmą su pabaisomis perteikiančios iliustracijos užima abu puslapius, teksto čia visai nelieka. Kai vaikas pavargsta ir jam pabosta linksmybės, iliustracijos vėl ima mažėti, o paskutiniame puslapyje telieka keli žodžiai ir jokio piešinio – įvyksta apsilvymas, Maksas jaučiasi laimingas ir mylimas, nebelieka jokio konflikto.

Kur gyvena pabaisos to meto JAV vaikų literatūros kontekste buvo itin naujoviška knyga – tikra paveikslėlių knyga, susiejanti vaizdą ir tekstą, siūlanti ne lengvą edukacinį turinį, o kompleksiską žvilgsnį į vaiko vidinį pasaulį ir sudėtingą, intertekstualų kūrinį. Tai dvejojo adresato knyga: vaikui skaitytojui suteikianti progą ir patirti nuotykių, ir nusiraminti, suaugusiam skaitytojui – progą grįžti į vaikystę, prisiminti panašias emocijas ir naujai įvertinti savo vaikų elgesį, labiau pasitikėti jų galimybėmis patiems rasti būdus, kaip susidoroti su kasdieniais sunkumais.

Kai kurie tyrinėtojai įžvelgė kūrinio sąsajų su įvairiais mitais – ne tik su gana akivaizdžia triksteriška blogo, pernelyg išdykusio berniuko figūra, gerai žinoma iš europietiškosios vaikų literatūros, bet ir kur kas subtilesnių. Johnas Cechas knygos viršelyje matomą pabaisą prilygino senovės graikų Minotaurui – tad Maksas keliauja į fantazijų labirintą kaip Tesėjas, kad susidurtų su savo vidiniais demonais ir juos įveiktų¹⁶.

Po knygos *Kur gyvena pabaisos* Sendakas vėliau parašė dar dvi knygas: *Naktinė virtuvė* (*In the Night Kitchen*, 1970) ir *Lauke štai ten* (1981). Šias knygas pats autorius vertina kaip trilogiją: „Jos visos yra vienos temos variacijos: kaip vaikai išmoksta susidoroti su įvairiais jausmais – pykčiu, nuoboduliu,

baime, frustracija, pavydu.“ Nors knygos iliustruotos skirtingai, tačiau visoms būdinga panaši naratyvo struktūra: tikrų įvykių paskatinti vaikai patenka į vaizduotės pasaulį, jame patiria nuotykių, o į tikrovę grįžta pasikeitę – įgavę pamokų, įveikę savo baimes ar kitus sudėtingus jausmus, sutvirtę, laimingesni.

¹ Maurice Sendak, *Kur gyvena pabaisos*, Vilnius: Laikas skaityti, 2016.

² Else Holmelund Minarik, Maurice Sendak, *Meškiukas ir jo draugė*, Vilnius: Vaga, 1971.

³ Virginia Haviland, „Questions to an Artist Who Is Also an Author: A Conversation between Maurice Sendak and Virginia Haviland“, *Conversations with Maurice Sendak*, [edited by Peter C. Kunze, Jackson]: University Press of Mississippi, 2016, p. 22.

⁴ „An Interview with Maurice Sendak by Roger Sutton“, *The Horn Book*, 2003 m. gruodžio 1 d., interneto prieiga: <https://www.hbook.com/story/an-interview-with-maurice-sendak> (žiūrėta 2023-04-25).

⁵ „On the Phone With Maurice Sendak“, *The New York Times*, 2011 m. rugsėjo 16 d., interneto prieiga: <https://archive.nytimes.com/artsbeat.blogs.nytimes.com/2011/09/16/on-the-phone-with-maurice-sendak> (žiūrėta 2023-04-20).

⁶ „Maurice'as Sendakas: „Atsisakau meluoti vaikams. Atsisakau puoselėti nekaltybės skiedalus“, *Metai*, 2017, Nr. 8–9, interneto prieiga: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=2241> (žiūrėta 2023-05-01).

⁷ Maurice Sendak, *Kur gyvena pabaisos* (knygoje puslapiai nenumerojami).

⁸ Mary Lystard, „Taming the Wild Things“, *Children today*, 1989, Nr. 2 (18), p. 16.

⁹ „On the Phone With Maurice Sendak“, *The New York Times*, op. cit.

¹⁰ Maurice Sendak, *Kur gyvena pabaisos*.

¹¹ Virginia Haviland, op. cit., p. 22–23.

¹² Jens Sigsgaard, *Palė vienas pasaulyje*, Vilnius: Alma littera, 2006.

¹³ Maria Tatar, „Wilhelm Grimm/Maurice Sendak: Dear Mili and the Literary Culture of Childhood“, *The Reception of Grimm's Fairy Tales: Responses, Reactions, Revisions*, [edited by Donald Haase]: University Press, 1993, p. 210.

¹⁴ Selma G. Lanes, „A Controversial Triumph: Where the Wild Things Are“, *The Art of Maurice Sendak*, [edited by Robert Morton], New York: Harry N. Abrams, 1993. Perspausdinta iš *Children's Literature review*, [edited by Scot Peacock], Detroit: Gale, 2003, p. 49.

¹⁵ Maurice Sendak, *Kur gyvena pabaisos*.

¹⁶ John Cech, „Maz, Wild Things, and the Shadows of Childhood. Angels and Wild Things: The Archetypal Poetics of Maurice Sendak“, Pennsylvania State University press, 1995. Perspausdinta iš *Children's Literature review*, [edited by Scot Peacock], Detroit: Gale, 2003, p. 64.

Vaikystėje visi tikime, kad mes – patys nuostabiausi

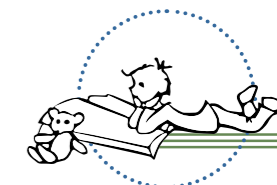
Rašytoja Gintarė Adomaitytė kalbina mokslininką ir vaikų rašytoją Remigijų Misiūną

Vaikystės dienos Biržuose. Maždaug 1965–1968 m. Asmeninio archyvo nuotrauka

Spaudos archeologija – taip mėgstamą darbą vadina Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto profesorius daktaras Remigijus Misiūnas. Šis autorius daug kam žinomas ne tik dėl mokslinių ar mokslo populiarinimo tyrinėjimų, darniai sugulančių

į straipsnius, paskaitas, pranešimus, monografijas. Socialinių mokslų daktaro disertaciją „Lietuvių išeičių knygų leidyba Vakarų Europoje 1945–1952 m.“ Remigijus Misiūnas apgynė 1997 m. Profesorius – ir literatūros paaugliams bei jaunimui kūrėjas, parašęs

apysakas *Keturi muškietininkai iš antrosios laiptinės* (2006), *Sutrumpintas meilės terapijos kursas* (2009), *Parduota vasara* (2014), *10A armagedonas* (2016), istorinį fantastinį romaną plačiau auditorijai *Pasiklydę laike* (2009). Paslapties šydas vis dar dengia Remigijaus Misiūno bendradarbiavimą su „Skomanto“ serija – jos autoriai anoniminiai, nors dabar jau po truputį išsoduantys.

Profesorių, rašytoją Remigijų Misiūną (g. 1963 m.) vaikų literatūros bendruomenė sveikina jubiliejaus proga. Drauge tai tinkamas metas sužinoti bent šį tą apie mįslingąjį, atokiau nuo rašančiųjų bendruomenės besilaikantį autorių.

– Mielas Remigijau, spėju, kad Jūsų knygose paaugliams itin ryškus autobiografinis akcentas. Vedžiojate po gimtuosius Biržus, atskleidžiate sovietinių laikų ypatumus. Priminkite, ką vaikystėje skaitėte, kas ugdė Jūsų asmenybę ir kokį Biržų pėdsaką jaučiate dabar?

– Dėl „itin“ būtų galima pasiginčyti. Kaip ten bebūtų, bet parašyti mano biografijos (jei kas su-

manytų tą padaryti) nepavyktų remiantis tik mano knygomis.

Ką skaičiau? Deja, tai labai sunkus klausimas, nes to meto pasiūla (ypač gerų knygų) neatitiko mano godumo (per dieną galėdavau „praryti“ knygą ir net daugiau). Tad nėra kuo girtis, bet skaičiau viską, kas nors kiek sudomindavo. Net mėginau skaityti Vladimiro Lenino raštus, tik greitai paspringau... Kitaip atsitiko su vieno gero draugo tėvų rūsyje rasta *TSKP XXII suvažiavimo medžiaga*. Skaičiau kaip saldiniuką (aišku, pirmiausia Chruščiovo kalbą apie Stalino represijas). Būta ir daugiau sprangių knygų, bet net ir jas įveikiau iš neturėjimo ką skaityti (sakysim, tėvų bibliotekoje buvusį Ivano Gončiarovo *Oblomovą* pradėjau skaityti gal šeštoje klasėje, o baigiau vienuoliktoje). Dabar suprantu, kad perskaičiau pernelyg daug šlamšto, bet ir iš blogų dalykų galima gero išmokti. O jei minėčiau, kas paliko didžiausią įspūdį, tai nemanau, kad pasakyčiau ką kita nei bendraamžiai – Salingeris, Kerouacas, Hemingway'us, Fitzgeraldas, Faulkneris, Marquezas (ir visa tuo metu prieinama Lotynų Amerikos magiškojo realiz-

mo literatūra), Bradbury'is, Vonnegutas, Clarke'as, iš lietuvių, aišku, Saulius Šaltenis. Jų ir dar kai kurių kitų rašytojų knygas skaitydavau daug kartų.

Kas ugdė mano asmenybę – laikiai sunkus klausimas. Manau, gyvenimas ir, kaip buvo įprasta tais laikais, žodžių ir tikrovės neatitikimas. Tikriausiai antroje klasėje, kai jau buvau pasidaręs didesnis laikraščių skaitytojas nei tėvai, sykį tėvas, man įlindus į laikraštį tokiu nuostabiu pavadinimu *Tiesa*, lyg tarp kitko mestelėjo: „Ne viskas, ką laikraščiai rašo, yra tiesa.“ Mažai ką atmenu iš to meto, bet ši frazė įstrigo, nes gyvenimas kuo toliau, tuo labiau ir dažniau tą patvirtindavo, jausmas, kad gyveni svetimą gyvenimą, vis augo ir stiprėjo.

– Ką mėgote žaisti?

– Žaidimų repertuaras įprastas: slėpynės, kvadratas, vėliau – futbolas ir, aišku, krepšinis. Nemokėti žaisti krepšinio augant Biržuose – tas pats, kas Romoje nepamatyti popiežiaus. Kelerius metus lankiau treniruotes, kol teko nutraukti kylančią karjerą dėl sunkios kojos traumos. Tiesa, buvo ir viena išimtis, kuria kitur augę vaikai nelabai galėjo pasigirti, – mes turėjome pilies griuvėsius, o juose žaisdavome karą.

– Ar prisimenate pirmuosius apsilankymus Vilniuje? Gal sostinė tapo svajonių miestu? O gal planavote gyventi kitame mieste?

– Gal ir keista, bet vaikystėje Vilnius nepaliko ypatingo įspūdžio. Negaliu pasakyti, kada pirmą kartą jį pamačiau, bet tikrai labai anksti, nes turėjome giminių Vilniuje ir kartais tėvai važiuodavo jų aplankyti. Beje, regis, pradėjus eiti į mokyklą, tėvai buvo užsidedę idėja keltis į Vilnių, net apžiūrino namelį Žvėryne, o man tai buvo siaubų siaubas, nes supratau, kas lauks 15-ojoje vidurinėje provincijos vėplos. Ir nepaaiškinti didmiesčio kietuoliams, kad tas jų didmiestis gerokai atsilieka nuo Rygos. Rygoje man tekdavo lankytis kartą ar net du per mėnesį, ją pažinau daug geriau nei Vilnių.

Dauguma provincijos vaikų svajoja kažkur išlėkti. Visą lemia studijų galimybės. Tuo metu Kaunas buvo siejamas su Kauno politechnikos institutu, o mano santykiai su tiksliaisiais mokslais nelabai susiklostė. Visus besikeitusius studijų planus galėjau

Lietuvos nepriklausomybės pradžioje, maždaug tuo metu, kai buvo parašyti *Keturi muškietininkai iš antrosios laiptinės*. Biržai

įgyvendinti tik Vinco Kapsuko universitete Vilniuje – kitų variantų nebuvo. Juokingiausia, kad pirmus metus baigęs vidurinę praleidau Kaune – dar kartą įsitikinau, jog šis miestas yra ne mano.

– Kada pajutote norą rašyti paaugliams? Kas sieja Jus su „Skomanto“ knygų serija?

– Rašyti paaugliams niekada negalvojau, ypač po universitete išklauso Kęstučio Urbos vaikų literatūros kurso, kuriame nuolatos buvo akcentuojama, kokia tai yra atsakomybė. Kad paaiškčiau, kaip tai nutiko, tenka perfrazuoti vieną populiarių posakį: kaltas ne aš, kalta aplinka. Kartą Gedimino prospekte sutikau vaikams skirtame iš *Lietuvos pionieriaus Aitvaru* virtusiam laikraštėje (beje, tebetęsusiam apsakymų paaugliams skelbimo tradiciją) dirbusį anuomet jauną poetą Sigitą Parulskį. Žodis po žodžio ir jis paklausė, ar nenorėčiau parašyti apsakymą *Aitvarui*. Atmindamas Urbos paskaitas atsakiau, kad nė už ką. Parulskis kalbėjo, kad nieko čia tokio, rašai taip pat kaip ir suaugusiems skaitytojams – sąžiningai. Bet įveikė jis mane klausimu, ar pinigai man nereikalingi? Buvo nepriklausomybės pradžia, laukinis kapitalizmas, man tada, besimokiusiam doktorantūroje ir dirbusiam vienos spaus-tuvės sargu, pinigų tikrai reikėjo.

„Skomanto“ serija buvo rašytojo Kazio Almeno sukurtas projektas, kuriame dalyvavo keletas autorių. Projektas jau buvo įsibėgėjęs, kai pavyko įsiprašyti, tad teko prisidėti prie kelių knygų rašymo

Su bendraklasiais Raimundu 6 ar 7 klasėje

(projekto taisyklės neleidžia jų įvardyti), o paskui ir leidybos.

– *Jūsų knyga paaugliams Keturi muškietininkai iš antrosios laiptinės (2006) itin vilnietiška, atverianti ir Vilniaus pakraščius, ir centrinių gatvių gyvenimą. Kas paskatino kurti būtent tokią knygą?*

– Kad tai bus vilnietiška knyga, tikrai neplanavau. Kai *Aitvaras* išspausdino kelis mano apsakymus ir neblogai už juos sumokėjo, atsirado didesnis siužetas, nei reikėtų apsakymui – tada ir pagalvojau, kas bus, jeigu jo imčiausi. Be to, prisiminiau, kad man pačiam vaikystėje trūko lietuviškų detektyvų, tai ir leidausi į avantiūrą.

– *Keturi muškietininkus iš antrosios laiptinės išleido leidykla „Versus aureus“, o kitas Jūsų knygas – „Bonus animus“. Atskleiskite, kas Jus sieja su šia leidykla, juk ne vien darbiniai santykiai?*

– Oficialiai leidyklą įsteigė vyresnioji dukra, tuo metu Vilniaus universiteto studentė, vėliau ją perėmė mano žmona. Prisidėjo ir jaunesnioji dukra, tada ji buvo paauglė, bet jos dėka radome tokį nuostabų rašytoją kaip Neilą Gaimaną. Tokie tad santykiai.

– *Koks Jūs esate žmogus, kokiomis savybėmis pasižymite? Ar jaučiate atradęs savo vietą Vilniuje, Vilniaus universitete, mokslo ir literatūros pasaulyje?*

– Manau, kad į šį klausimą gali atsakyti tie, kas mane pažįsta. Vaikystėje visi tikime, kad mes esame patys nuostabiausi. Dabar vis dažniau pagalvoju, kad tada buvau pernelyg optimistiškas. Vilnius yra mano dukrų miestas, nors dabar vyresnioji ir gyvena toli. Aš esu laikinai Vilniuje gyvenantis biržietis. Mokslo pasaulyje šiokią tokią vietą turiu – nėra kur dėtis, darbas įpareigoja. O į literatūros pasaulį žvelgiu iš šono: kaip sakė viena vaikų literatūros specialistė (švelniai

perfrazuoju), rašau niekam tikusias knygas vaikams.

– *Kaip rašote? Ar svarbus Jums paros metas, rašiklis, kompiuteris, aplinka? Kaip mėgstate ilsėtis? Ar turite ypatingų pomėgių?*

– Paros metas ypatingos reikšmės neturi. Mokslinius darbus dabar jau daugiausia rašau kompiuteriu, kitokius – pirmą variantą ranka, nes kitąsyk geriau rašyti patogiai atsilošus ar net pusiaugula ant sofos. Labai padeda muzika, ypač paauglystės laikų rokas (tiesą sakant, jau tada įpratau rašyti jį girdėdamas ir vis negaliu atprasti).

Dėl pomėgių, ko gero, man iš dalies pasisekė. Sakoma, jeigu hobis virsta darbu, tai tada nedirbi. Vaikystėje kliedėjau istorija ir archeologija, o dabar nemažai tenka užsiimti tuo, ką vadinu spaudos archeologija: darbo Vilniaus universitete pobūdis verčia skaityti daug senos periodinės spaudos, raustis archyvuose ieškant medžiagos moksliniams straipsniams. Atrandu nuostabių, prieš daugybę metų rašytų tekstų, kurie niekam nebuvo žinomi. Pamažu kilo mintis suteikti jiems antrą gyvenimą – taip atsirado Pulgio Andriušio, Antano Vienuolio ir kitos knygos, sudarytos tik iš periodinėje spaudoje skelbtų ar archyvuose likusių tekstų. Gaila, kad palyginus su tuo, ką pavyko rasti, jų yra labai mažai, nes Lietuvos kultūros tarybos (LKT) ekspertus sunku įtikinti, jog tokios knygos turi teisę egzistuoti. Beje, tarp ekspertų išbrokuotųjų yra Jurgio Jankaus apysaka „Baimės kupinos dienos“, kurioje mažos mergaitės akimis pasakojama apie Holokaustą. Apy-saka rašyta suaugusiems skaitytojams, bet, mano galva, puikiai tinka ir paaugliams. Tad man geriausias poilsis – rausimasis po senąją periodiką. Manau, daug kas panašų azartą išgyvena medžiodami ar žvejodami.

– *Jūsų bibliografija itin turtinga, solidi. Kurį iš savo darbų laikote svarbiausiu, lemtingu, jei kal-*

bėtume ne tik apie knygas vaikams, bet ir apie profesoriaus karjerą?

– Tiesą sakant, tokio vieno darbo, susijusio su profesoriaus karjera, negaliu įvardyti. Darbai rašyti atliekant pareigą, neretai dėl to, kad reikia juos parašyti, teko atidėti į šoną ar visai pamiršti tai, ką norėjosi parašyti. Jei reikėtų ieškoti kažkokio lemtingo teksto, tai gal toks būtų penktoje klasėje per istorijos pamoką parašytas rašinėlis „Viena diena senovės Romoje“. Mokytoja, dalydama ištaisytus darbus, kiekvienam vis kažką pasakydavo apie jo pastangų rezultatą. Darbai ėjo į pabaigą, geri mokytojos žodžiai – irgi, o manojo vis nebuvo. Galvojau, kad viskas – dvejetas. Visos blusos apmirė, kai liko vienas darbas – maniškis, o mokytoja pasakė, kad dabar perskaitys patį geriausią darbą... Nuo to viskas ir prasidėjo.

– *Kaip reagavo į vieną po kitos leidžiamas knygas paaugliams Jūsų akademiniai kolegos? Gal grįšite į vaikų ar paauglių literatūrą? Ar yra tai skatinančių žmonių?*

– Akademiniai kolegos reagavo normaliai – beveik niekaip, tik kai kas užsiminė, kad galima laiką

ir naudingiau leisti. Dėl grįžimo į vaikų ir paauglių literatūrą nežinau, ką reikėtų atsakyti. Anksčiau buvo toks pasakymas – rašyti į stalčių. Dabar gal galima sakyti – rašyti į kompiuterį? Guli jo atmintyje dvi apysakos, užbaigiančios pasakojimą apie provincijos vaikinuką, *Keturių muškietininkų* tęsinio ir dar poros apysakų metmenys, yra ir kitų knygų kiek vyresniems skaitytojams, bet tiktų ir paaugliams jas paskaityti. Ko gero, ten ir liks, nes „Bonus animus“ yra maža leidykla, pirmiausia turinti leisti jos gyvastį užtikrinančias knygas, o iš LKT paramos nebesitikiu po to, kai kelis kartus atmetė vieną iš dviejų minėtų apysakų (gal ir gerai, nes leisti būtų tekę su pastaba, kad knygoje yra neatsakingo alkoholio vartojimo ir sekso scenų).

– *Štai ir suintrigavote. Tikėkime, kad leidykla „Bonus animus“ sėkmingai gyvuos, aštriadantės kritikės ir kritikai įgis tolerancijos, o Jūsų Keturių muškietininkų iš antrosios laiptinės tęsinys atsidurs ten, kur ir turi būti – skaitytojų rankose.*

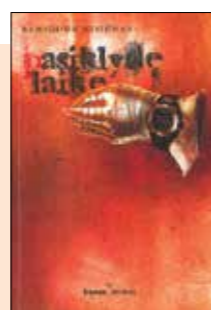
LNB erdvėse. 2018 m. Vygaudo Juozaičio nuotr.

Virš. dail. Komeilija Buožytė

Virš. dail. Aušra Marija Misiūnaitė

Virš. dail. Kazimieras Dainovskis

Virš. dail. Kristijonas Tarabilda

Virš. dail. Kristijonas Tarabilda

Šunelis

Nupirksiu aš savo šuneliui paltuką,
kad jis nesušlaptų, kai lyja kieme.
Kiekvienai jo letenai dar po batuką
ir meiliai pakviesiu: „Jau laikas – eime!“

Jį maudysiu, piešiu, kutensiu ir glausiu,
kai nieks nematys, leisiu valgyt ledų.
Prieš miegą kasysiu jo nugarą, ausį...
Ech... gaila, tik šuns aš, deja, neturiu.

EVELINA DACIŪTĖ

Paukštelių piemu

Besparnis mažutis
paukštelių piemu
juos gano po parką
ir džiaugiasi tuo.

Prižiūri ir saugo –
nieks skriaust nemėgins:
paukščius jis praaugo,
lengvai juos apgins.

Tik gaila, neturi
sparnų kaip draugai.
Pasielt žydrą dangų
negali lengvai.

Paukšteliai pakyla
ir sklendžia ore,
iš lėto išnyksta
tamsiam vakare.

Ištirpsta ir mažas
paukštelių piemu.
Gal vakarą gražų
sugrįžta namo?

Skrisi

– Bijau pamėgint.
– Pabandyki.
– Baisu? Nesaugu?
– Pirmą sykį.
– O jei baimės puls?
– Jas įveiksi.
– O jei abejosiu?
– Sau leiski.
– O jei nepavyks?
– Šitaip būna.
Ir tai, ką pastatėm,
sugriūna.
– O jei aš pavargsiu?
– Ilsiesi.
– O jei pavėluosiu?
– Suspėsi.
– O jei išsigąsiu?
– Išdrįsi.
– O jei aš nukrisiu?
– ...jei skrisi?

Keturi kartai NE

Negaliu, Nežinau, Nebenoriu, Nemoku –
Keturi Kartai NE – nuriedėjo nuo stogo.
Kol miegojo sniege nuo rudens lig Velyky,
tiek aplink nuostabiausių dalykų nutiko.

Net bailiausi mažiausi visai nebijojo,
ir išmoko daug tie, kurie vis nežinojo.
Ir norėjo, galėjo, mokėjo kiekvienas.
Oi tai buvo laikai – nepamiršamos dienos!

Keturi Kartai NE dar sapnus būtų gaudę,
šimtą metų plius dešimt dienų jaukiai snaudę.
Bet užpuolė šilti spinduliai vieną dieną,
tirpo sniegas ir šnai – jie pramerkė blakstienas.

Baisiausias eilėraštis

Slėny žiauriai siaubingam, tamsiam
Plyti miškas be proto baisus.
Jei įžengsi į jį – su visam
Nebegrįši atgal į namus.

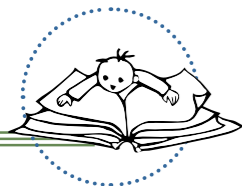
O šio miško pačiam vidury –
Šiurpulingai baisinga pilis.
Jei pabeldęs atversi duris,
Nieks tavęs jau daugiau nematys.

O pily toks tamsus kambarys,
Jau kraupesnio negalima rast,
Saugo jį geležinis karys,
Toks šiurpus, kad geriau užsikast.

O tame niūrame kambary
Stovi spinta klaiki ir juoda.
Ir jei josios atversi duris,
Viskas tau – pabaigų pabaiga.

Nes toj spintoj tuoj šauksi balsu,
Paklausk, atsiskleis tuoj mįslė,
Tu atversi duris, kaip baisu,
O ten tupi (o siaube!) pelė!

Linės Eitmantytės-Valužienės iliustr.

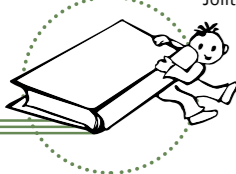
Apie vaikų literatūrą ir skaitymą 2022 m.

(straipsniai, recenzijos, informacinės publikacijos)

Šios tematikos bibliografijos sąrašą galima rasti nuskenavus QR kodą arba svetainės <ibbylietuva> rubrikoje RUBINAITIS 2023 Nr. 2 (106).
Sąrašą sudarė *Roma Kišūnaitė* (LNB).

Jolitos Vaitkutės instaliacija „Pabudę iš knygų“ Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. 2023 m. Romos Kišūnaitės nuotr.

Kronika. Informacija. Skelbimai

2023 m. balandžio 2 d. Lietuvoje 31-ą kartą paminėta Tarptautinė vaikų knygos diena. Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešojoje bibliotekoje vyko IBBY Lietuvos skyriaus organizuojamų geriausių 2022 m. knygų vaikams ir paaugliams apdovanojimų ceremonija. Renginio metu įteiktos padėkos ir ilgamečiams IBBY nariams, prisidėjusiems prie IBBY veiklų ir vaikų bei paauglių literatūros populiarinimo.

„Džiaugiamės, kad apdovanojimai išlieka vienu iš reikšmingiausių įvykių Lietuvos vaikų literatūros srityje. Per tiek metų jie tapo ne tik kelrode žvaigžde ieškant gerų ir specialistų pripažintų knygų, bet ir proga padėkoti žmonėms, kurie dėl knygų ir IBBY daro svarbius ir reikšmingus darbus“, – kalbėjo IBBY Lietuvos skyriaus pirmininkė Inga Mitunevičiūtė.

Premijas kasmet gauna geriausi vaikų knygų rašytojai, iliustruotojai, vertėjai. Viena premija skiriama ir už vaikų literatūros tyrimus ar aktyviai vykdomas skaitymo skatinimo veiklas. Šiemet Prano Mašiot premiją įteikė jos rėmėjas krepšinininkas Šarūnas Marčiulionis. Savo sveikinimo kalboje jis džiaugėsi ir didžiavosi, kad jau ilgus metus yra su IBBY organizacija ir gali prisidėti prie vaikų literatūros populiarinimo.

Prano Mašiot premija už geriausių metų knygą vaikams ir paaugliams skirta Justinui Žilinskui ir Ūlai Šveikauskaitei už knygą *Bėgliai* („Aukso žuvis“). Kiti nominantai: Evelina Daciūtė ir Agnė Nananai už literatūrinę pasaką *Ševeliūra* („Alma littera“) ir Indrė Šalčiūtė už knygą *Lelijos nuodija miestą* („Alma littera“).

Premija už geriausių metų paveikslėlių knygą vaikams skirta Evelinai Daciūtei ir Aušrai Kiudulaitei už knygą *Pasakojimas apie katingą ir tulpę* („Alma littera“). Kiti nominantai: Rasa Jančiauskaitė už knygą *Namai* („Žalias kalnas“) ir Kotryna Zylė bei Inga Dagilė už knygą *Geriausia diena* („Aukso žuvis“).

Vinco Aurylos premija už metų vaikų literatūros tyrinėjimus, sklaidą ar skaitymo skatinimo

veiklą skirta dailėtyrininkei dr. Jolita Liškevičienei už vertybišką vaikų knygos meno refleksiją ir sklaidą. Kiti nominantai: kolekcininkas Darius Lebedzinskas, literatūros kritikė Rasa Milerytė ir „Vaikų žemė“.

Premija už geriausių pažintinę metų knygą skirta autorių kolektyvui (Rokui Bilinskui, Sigutei Chlebinskaitei, Rimantui Driežiui, Agnei Dautartaitei-Krutulei, Irmui Leščinskaitei, Leonardui Mekioniui, Antanui Skučui, Margaritai Valionytei) už knygą *Dra ta ta* (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka) – už interaktyvumą, vizualumą ir skvarbų kūrybišką žvilgsnį į praeitį. Kiti nominantai: Saulė Paltanavičiūtė už knygą *Džiunglių istorijos* („Alma littera“) ir Urtė Starkevič už knygą *Mikropolis* („Tyto alba“).

Eugenijos Stravinskienės premija už reikšmingiausių ir meniškiausių metų vertimą vaikams skirta Nathanui Gitkindui ir Antanui A. Jonynui už Lea'os Goldberg knygos *Nuomojamas butas* vertimą iš hebrajų kalbos („Žalias kalnas“). Kiti nominantai: Viltarė Urbaitė už Triinu Laan knygos *Skeleto Jono nutikimai* vertimą iš estų kalbos („700 eilučių“) ir Irena Ramoškaitė už Justynos Bednarek knygos *Nepaprasti dešimtys (keturių dešiniųjų ir šešių kairiųjų) kojinių nuotykių* vertimą iš lenkų kalbos (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla).

Adomo Druktenio premija už reikšmingiausių ir meniškiausių metų vertimą paaugliams skirta Gabrielei Virbickienei, iš anglų kalbos išvertusiai Sharon Cameron kūrinių *Šviesa tamsoje* („Alma littera“). Kiti nominantai: Vilija Vitkūnienė už Louisos May Alcott knygos *Mažosios moterys* vertimą iš anglų kalbos ir Miglė Šaltytė už Kimberly Brubaker Bradley knygos *Pusiaukelėje į dangų* vertimą iš anglų kalbos (abi „Nieko rimto“).

Domicelės Tarabildienės premija už gražiausių metų knygą skirta Ūlai Šveikauskaitei už Justino Žilinsko knygos *Bėgliai* („Aukso žuvis“) iliustracijas –

31-ųjų Lietuvos IBBY skyriaus apdovanojimų laureatai. Iš kairės: Indrė Šalčiūtė, Leonardas Mekionis, Agnė Dautartaitė-Krutulė, Rimantas Driežis, Jolita Liškevičienė, Aušra Kiudulaitė, Antanas A. Jonynas, Evelina Daciūtė. Renginio organizatorių nuotr.

už vaizdo žanrų jungtį, kinematografinį pasakojimą, teksto praplėtimą, istorinių kontekstų perteikimą stilinga vaizdine kalba. Kiti nominantai: Simonos Jurčiukonytės iliustracijos Dovilės Bajoraitės knygai *Visurų laboratorija* („Dvi tylos“), Viltės Žumbakytės-Haisch iliustracijos Sigitos Gedos eilėraščių knygai *Laiškų namelis* („Alma littera“) ir Aušros Kiudulaitės iliustracijos paveikslėlių knyga *Pasakojimas apie katiną ir tulpę*, teksto autorė Evelina Daciūtė („Alma littera“).

Aldonos Liobytės premija už reikšmingiausią metų debiutą skirta Indrei Šalčiūtei už knygą *Lelijos nuodija miestą* („Alma littera“) – už psichologinį jautrumą, suderintą su išmoningu siužetu, bei vaiko galią siekti teisingumo ir kreipti pasaulį į šviesesnę pusę. Kiti nominantai: Andrius Banelis už iliustracijas Simonos Savickienės knygai *Be galo be krašto apie poilsį* (išleido S. Savickienė), Audrius Dargužis už paveikslėlių knygą *Varnų pabėgimas iš Anykščių* („Nieko rimto“) ir Urtė Starkevič už knygą *Mikropolis* („Tyto alba“).

Premijų rėmėjai: krepšininkas Šarūnas Marčiulionis, Prano Mašiotto giminaitis dailininkas Vytautas Žirgulis, programuotojas Antanas Marcelionis, UAB „Vilsentras“, UAB „IMG Numeri“, UAB „Sabelija“, UAB „Alumnus“, UAB „Kauno šilas“, leidykla „Alma littera“, leidykla „Debesų ganyklos“.

Renginio rėmėjas – Lietuvos kultūros taryba.

Tą pačią dieną vyko IBBY Lietuvos skyriaus narių visuotinis susirinkimas, kurio metu buvo išrinkta naujos sudėties valdyba: Goda Baranauskaitė-Dangovienė, Audronė Macijauskienė, Džiuljeta Maskuliūnienė, Virgis Šidlauskas, Urtė Šulskienė. Pirmojo valdybos susirinkimo metu IBBY Lietuvos skyriaus pirmininke patvirtinta A. Macijauskienė, valdybos sekretore – G. Baranauskaitė-Dangovienė. IBBY klausimais galima kreiptis el. p. info@ibbylietuva.lt

Balandžio 3 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje ministrė Jurgita Šiugždienienė įteikė 2023 m. Vaikų literatūros premiją, kurią ministerija teikia nuo 2005-ųjų. Dviejų dalių premija skiriama Lietuvos rašytojams už literatūros kūrinius vaikams ir specialistams, kūrėjams, įmonėms bei organizacijoms už literatūros populiarinimą ir sklaidą.

2023 m. premija už kūrybos įvairovę ir mitinių būtybių atspindžius šiuolaikinėje vaikų literatūroje įteikta rašytojai Kotrynai Zylei. Komisija pažymėjo išskirtinę knygą *Siela sumuštinį dėžutėje* (2021) vietą šiuolaikinėje vaikų literatūroje. Autorė, pasitelkdama mitologiją, priartina ją prie šiuolaikinio pasaulio, prie vaiko kasdienybės. Kitas kūrinys, už kurį skirta premija, – paveikslėlių knyga *Geriasia*

Naujai išrinkta IBBY Lietuvos skyriaus valdyba. Pirmoje eilėje iš kairės: Goda Baranauskaitė-Dangovienė, Audronė Macijauskienė, Džiuljeta Maskuliūnienė. Antroje eilėje – Virgis Šidlauskas, Urtė Šulskienė. Krėslė sėdi IBBY garbės narys Kęstutis Urba. 2023 m. Ilmos Mankevičienės nuotr.

diena (2022) apie du viename daugiaaukštyje gyvenančius vaikus ir jų emocijas. Komisija išskyrė subtilų rašytojos tekstą, o išraiškingą knygą ji sukūrė kartu su dailininke Inga Dagile.

Už nuopelnus populiarinant vaikų literatūrą ir skaitymą premija skirta viešajai įstaigai „Meno bangos“. Ignalinių įstaiga, kurios vadovas Marius Kraptavičius, o projektų vadovė Gintarė Adomaitytė, komisijos nuomone, yra išskirtinis reiškinys, pirmenybę teikiantis regionų vaikų ir paauglių švietimui ir skaitymo skatinimui. „Meno bangos“ sistemingai organizuoja įvairius renginius vaikams, kūrėjams ir specialistams, savo interneto svetainėje aktyviai skelbia straipsnius kultūros, literatūros ir kitų meno formų temomis bei aktualijomis. Išskirdama „Meno bangų“ veiklą ir išrinkdama šią įstaigą laureate, komisija pažymėjo, kad ji reprezentuoja Lietuvos kultūrinį gyvenimą ir aktualijas už didmiesčių ribų, o tai labai svarbi ir reikalinga misija.

Balandžio 5 d. Varėnos viešojoje bibliotekoje vyko konferencija „Vaikų poetui Anzelmui Matučiai – 100“.

Varėnos r. sav. meras Algis Kašėta pasveikino konferencijos dalyvius, priminė, jog su Varėnos kraštu susiję talentingi vaikų poezijos kūrėjai – Anzelmas Matutis, Martynas Vainilaitis ir kontroversiškai vertinamas Kostas Kubilinskas.

Birutė Švagždienė, ilgametė poeto Anzelmo Matučio draugė, dar pristatoma kaip Drevės raktininkė, nes sutinka Drevės lankytojus ir veda ekskursijas „Anzelmo Matučio takais“, dalijosi savo įžvalgomis apie poeto galią. Poeto sūnus lituanistas, poetas Vytautas Matulevičius pasakojo, kaip jų šeima įsikėlė į naują namą Alytuje, Taikos gatvėje. Kitas poeto sūnus Valentinas, gydytojas endokrinologas, docentas, habilituotas medicinos mokslų daktaras, perskaitė keletą tėtės laiškų ištraukų ir pasidžiaugė nuostabiai gražiomis dedikacijomis.

Įdomių faktų apie A. Matutį pateikė knygas *Pažintis su Anzelmą Matučiu* (2022 m.) ir *Įsilipau į žalią bokštą* (2022) pristatęs Alytaus kraštotyros muziejaus Komunikacijos-educacijos skyriaus muziejinkas-educatorius Giedrius Bernatavičius. Asociacijos „Slinktys“ vadovas, poetas Juozas Žitkauskas pristatė naujausią A. Matučio poezijos rinkinį *Kas žmoguko širdyje* (2022).

Alytaus kraštotyros muziejaus Komunikacijos-educacijos skyriaus vedėja Indrė Kronkaitienė ir Varėnos viešosios bibliotekos Vaikų ir literatūros skyriaus vedėja Jurgita Žukienė pristatė savo institucijų veiklas, skirtas A. Matučio palikimo puoselėjimui, vaikų ir jaunimo kūrybiškumo skatinimui.

Gegužės 7-ąją, Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną, Nacionalinėje bibliotekoje paskelbti ir apdovanoti akcijos „Metų knygos rinkimai 2022“ nugalėtojai. Apdovanojimų ceremonija buvo transliuojama tiesiogiai LRT Plius kanalu.

Akcijoje varžėsi ekspertų komisijos (pirmininkas – vaikų literatūros ekspertas doc. dr. Kęstutis Urba, komisijos narės: žurnalistė, rašytoja, literatūros kritikė Gintarė Adomaitytė, literatūrologė, LRT Klasikos literatūros projektų koordinatore Vakarė Leonavičienė, medijų filosofė, vaikų literatūros populiarintoja ir tinklaraštininkė Aistė Mišinytė ir literatūrologė, vaikų ir jaunimo literatūros tyrėja dr. Kristina Vaisvalavičienė) atrinktos 2022 m. išleistos knygos. Vaikų knygų kategorijoje buvo nominuotos penkios knygos, paauglių kategorijoje – trys.

2022-ųjų Metų knyga vaikams skaitytojai išrinko Ilonos Ežerinytės ir Marijos Rubavičiūtės knygą

Tetulė Liu („Žalias kalnas“). Kiti nominantai: Evelina Daciūtė ir Aušra Kiudulaitė *Pasakojimas apie katiną ir tulpę* („Alma littera“), Kęstutis Kasparavičius *Žvaigždžių paukštis* („Nieko rimto“), Indrė Šalčiūtė *Lelijos nuodija miestą* („Alma littera“), Kotryna Zylė ir Inga Dagilė *Geriausią dieną* („Aukso žuvis“).

Knygų paaugliams kategorijoje 2022-ųjų Metų knyga išrinktas jau kelis apdovanojimus pelnęs Justino Žilinsko ir Ūlos Šveikauskaitės iliustruotas romanas *Bėgliai* („Aukso žuvis“). Kiti nominantai: Ilona Ežerinytė *Dabar Marselis* („Dominicus Lituanus“) ir Viktoras Jasaitis *Priklausomas. Be galimybės mesti* („Nieko rimto“).

Akciją rengia Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija ir Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija. Akcijos partneris – Lietuvos leidėjų asociacija.

.....

Gegužės 11 d. Vilkaviškio Salomėjos Nėries pagrindinėje mokykloje vyko nuotolinė respublikinė konferencija „Skaitymas, z ir alfa karta – (ne)suderinama?“. Konferencijos dalyviai turėjo galimybę išklausti 17 pranešimų. Savo įžvalgomis ir pamąstymais apie šiuolaikinio paauglio ir knygos dermę pasidalijo edukologė dr. Austėja Landsbergienė, literatūrologė prof. Džiuljeta Maskuliūnienė, rašytojos Ilona Ežerinytė ir Daina Opolskaitė. Lektorės atkreipė dėmesį į skaitymo skatinimo strategijas, aptarė būdus, kaip paauglį priartinti prie knygos, kaip padėti pamilti skaitymą.

Konferencijoje pranešimus skaitė gausus būrys lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų, bibliotekininkų, pagalbos mokiniui specialistų, tėvų ir mokinių iš Vilkaviškio, Kauno, Jurbarko, Klaipėdos, Šakių, Lazdijų savivaldybių. Mokytojai praktikai dalijosi vertinga patirtimi pristatydami pasiteisinusias veiklas ugdant skaitytojus, įdomias kūrybines užduotis, kurias atlieka pamokose aptardami su mokiniais savarankiškai perskaitytas knygas.

.....

Gegužės 13 d. Pauosupės kaime prie Anzelmo Matučio Drevės nuaidėjo 22-oji vaikų poetinės kūrybos šventė „Poezijos pavasarėlis“, skirta Dzūkijos

metams ir mylimo vaikų poeto A. Matučio 100-osioms gimimo metinėms. Jau 38 metus A. Matučio Drevė suburia daug vaikų, vyksta puikūs renginiai. Į šventę atvyko gausus būrys poeto giminaičių, Igliaukos, Zomčinės bendruomenės narių, Alytaus kraštotyros muziejaus atstovų, Lietuvos moksleivių ir mokytojų.

Šiemet eilėraščių apie Tėvynę, Žemę, Gamtą konkurse dalyvavo 82 jaunieji poetai iš Alytaus, Ignalinos, Jonavos, Kaišiadorių, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Mažeikių, Pagėgių, Panevėžio, Šilalės, Šilutės, Širvintų, Švenčionių, Tauragės, Varėnos, Vilkaviškio, Vilniaus, atsiuntę net 111 poezijos kūrinių.

Laureatais tapo Deivydas Šyvokas, Alytaus Vidzgirio progimnazijos penktokas, už eilėraščių „Neapsakomas kraštas“, mokyt. Milda Vilkelytė; Rusnė Marcinkevičiūtė, Kaišiadorių r. Kruonio pagrindinės mokyklos aštuntokė, už eilėraščių „Odė lietuvių kalbai“, mokyt. Neringa Subačienė; Patricija Strumilaitė, Vilniaus Mykolo Biržiškos gimnazijos dvyliktokė, už eilėraščių „Bilietas atgal“, mokyt. Nijolė Toleikytė.

Kandidatus literatūrinei Anzelmo Matučio premijai, įsteigta Varėnos rajono savivaldybės tarybos, gauti pristatė poetas, leidėjas, asociacijos „Slinktys“ vadovas Juozas Žitkauskas. Laureatu paskelbtas Vladas Braziūnas už eilėraščių „Kuosa Kro, pavasario pakerėta“ (knyga *Kuosos Kro namai ir atvirksčiai*, 2022 m.).

Virš. dail. Rima Ramonienė

Dėmesio! Išleistas *Rubinaičio* priedas *Mokiniams rekomenduojamos knygos. 1–10 klasei*. Tai antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Kęstučio Urbos *Mokiniams rekomenduojamos knygos. 1–10 klasei* pasirodė 2019 metų pradžioje. Kai kurių ankstesniojo sąrašo knygų atsakyta, kai kurios perkeltos į kitas klases, įrašyta nemažai naujų. Tai daugiausia 2019–2022 m. išleistos lietuvių ir užsienio autorių knygos. Sąrašais kviečiami naudotis mokiniai, jų tėvai, bibliotekininkai, mokytojai, kuriems rūpi ugdyti vaikų ir paauglių meilę literatūrai.

Parengė **Roma Kišūnaitė** (LNB)

SUMMARY

The second issue of *Rubinaitis* of the year 2023 is dedicated to the 700th anniversary of Vilnius. **Džiuljeta Maskuliūnienė**, the Editor-in-Chief, writes about this in the Preface of the magazine. For this occasion, two articles have been published: **Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė's** "Vilnius in Lithuanian Children's Poetry" and **Asta Plechavičiūtė's** "Walks around Vilnius", where cognitive books about Vilnius for children and teenagers by Lithuanian authors are analysed. The theme of Vilnius is developed in the rubric "Retro", thus, **Reda Tamulienė** reviews the famous Lithuanian children's literary magazine *Genys*, where in 1973 and 1979, it was written about the visions of Vilnius future architecture. In the rubric "Photos Tell", the photographs of **Janina Degutytė**, **Martynas Vainilaitis**, **Aldona Liobytė** as well as **Sigutė** and **Vytautas Valia**, the artists and illustrators of children's literature, which were taken between 1952 and 1966 in Vilnius, have been published. In the latter publication, the artists' impressions of Vilnius were summarized in the poet **Martynas Vainilaitis's** saying "I have realized how precious and beautiful our capital is". Traditionally, in the second issue of the year, the speech of the winners of **Pranas Mašiotas** prize has been published. This year, these are the speeches of the writer **Justinas Žilinskas** and the artist **Ūla Šveikauskaitė**, who created the highly rated illustrated novel *Bėgliai: jūrų keliais į Ameriką* (*Fugitives: On the Seaways towards America*) (2022). In the rubric "The Reviews", **Asta Skujytė-Razmienė** analyses the Lithuanian realistic prose for children and the youth of the year 2022, **Inga Mitunevičiūtė** discusses a variety of translated books for children and teenagers, whilst **Dalia Karatajienė** evaluates the illustrations of children's and teenagers' books by Lithuanian authors of the year 2022. In the rubric "The Anniversaries", **Džiuljeta Maskuliūnienė** analyses the didactic work of the creator of the early stage of Lithuanian children's literature, **Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis** (dedicated to the 160th anniversary of his birth), **Eglė Baliutavičiūtė** analyses the picture books for children of the famous American author **Maurice Sendak** (dedicated to the 95th anniversary of his birth). Five new poems for children by **Evelina Daciūtė** have been published in the rubric "Let's Read, Mom and Dad!". In the rubric "The Readings of My Childhood", the writer **Gintarė Adomaitytė** interviews the scientist and children's writer **Remigijus Misiūnas**. The magazine contains a bibliography "About Children's Literature and Reading in 2022", compiled by the bibliographer **Roma Kišūnaitė**. As usual, the magazine ends with the rubric "Chronicle. Information. Advertisements" (prepared by **Roma Kišūnaitė**). On the back cover, in the rubric "Writers and Characters of Children's Literature in Artworks", there are miniatures of various artists dedicated to children's writers **Sigitas Geda**, **Bitė Vilimaitė**, **Rimantas Černiauskas**, **Ramutė Skučaitė**, **Ona Jautakė**, which expressively decorate *Literatų* street in Vilnius.

2023 metų *Rubinaičio* leidybą remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Žurnalo partnerė – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB)

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Mieli skaitytojai!

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas parėmė mūsų 2023 m. projektą „Skaityti – tai atrasti“ ir skyrė 13 870 eurų. Dėkojame fondui už šią paramą. Kviečiame mūsų žurnalą apie vaikų ir jaunimo literatūrą ne tik skaityti, prenumeruoti, bet ir siūlyti savo tekstus, temas, idėjas.

Redakcijos adresas:

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
Leidžiamas keturis kartus per metus

Žurnalą leidžia

Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) LIETUVOS SKYRIUS
LITHUANIAN SECTION OF IBBY
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
El. paštas rubinaitis@ibbylietuva.lt
Interneto svetainė
<http://www.ibbylietuva.lt>

Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva
Tiražas 500 egz.

Kaina sutartinė

Vilniaus Literatų gatvėje – miniatiūros vaikų rašytojams

Romos Kišūnaitės nuotr. 2023 m.

Miniatiūra Sigitui Gedai (1943–2008).
Autorė Normantė Naruševičienė

Miniatiūra Bitei Vilimaitei (1943–2014).
Autorė Urtė Balčaitė

Miniatiūra Ramutei Skučaitei.
Autorė Audronė Vaškevičiūtė

Miniatiūra Onai Jautakei.
Autorė Aušra Čapkytė

Vilniaus senamiesčio Literatų gatvėje praeivių žvilgsnį sustabdo ant namų sienų įkurdintos miniatiūros rašytojams. Tokios galerijos po atviru dangumi idėja 2008 m. kilo Modernaus meno centro direktorei Danguolei Butkienei, inspiruotai „Meno netikėtose erdvėse“ projekto. Literatų gatvės projektą kuruoti buvo pakviesta grafiškė Eglė Vertelkaitė. „Projekto principas – demokratiškas, „gatviškas“, nepaisantis hierarchijos. (...) Keliais etapais nuo 2008 m. iki 2013 m. vykdomas projektas išsiplėtė ir apėmė beveik visą Literatų gatvę“, – sako Milda Ivanauskienė, knygos apie sostinės Literatų gatvę autorė. Džiugu, kad šioje gatvėje yra nemažai darbų, skirtų ir vaikų literatūros kūrėjams. Miniatiūros įtaigiai perteikia vaikų literatūros dvasią, atspindi rašytojų meninį pasaulį. Mokytojai atsiveda mokinius į netradicinę pamoką ir duoda užduotį surasti tam tikru numeriu pažymėtus kūrinius, juos aptaria. Juk dailininkų miniatiūros – tai savita rašytojo kūrybos interpretacija, apibendrinimas.

Miniatiūra Rimantui Černiauskui (1950–2011).
Autorė Egidija Brinkytė

